



КЊИЖЕВНИ  
СУСРЕТИ НА  
КОЗАРИ



**ГРАД ПРИЈЕДОР  
КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ НА КОЗАРИ**

**ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР**

Миленко Ђаковић, (предсједник), Моња Касаловић, Биљана Малбашић, Љиљана Бабић, Наталија Тривић, Давор Глишић, Младенко Саџак, Зоран Станић, Весна Стојановић, Мара Ећим, Зоран Барош, Драган Ромчевић, Слободанка Вујиновић, Светлана Ђурђевић, Дијана Трубајић, Милош Милинчић и Слободан Премасунац.

**БИБЛИОТЕКА  
КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ НА КОЗАРИ**

**ЕДИЦИЈА  
ОВЈЕНЧАНИ**

**УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР  
ИЗДАВАЧКЕ ДЈЕЛАТНОСТИ  
КЊИЖЕВНИХ СУСРЕТА НА КОЗАРИ**

Младенко Саџак, уредник  
Зоран Станић, секретар  
Мара Ећим  
Милош Милинчић  
Весна Стојановић

БИБЛИОТЕКА  
КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ НА КОЗАРИ

ЕДИЦИЈА

**ОВЈЕНЧАНИ**

ПИСАЦ

**БРАНКО ЂОПИЋ**

Добитник Награде „СКЕНДЕР КУЛЕНОВИЋ“ 1978. године  
за књижевни опус

**СУНЧАНИ СВЈЕТОВИ**  
**ИЗАБРАНА ПРОЗА И ПОЕЗИЈА**

Књигу приредио  
МЛАДЕНКО САЏАК

ПРИЈЕДОР  
2018



**ЖИВОТ И ДЈЕЛО**

**БРАНКА ЂОПИЋА**



*Једна од најранијих фотографија Бранка Топића*



*Бранко у вријеме Другог свјетског рата*

Бранко Ћопић рођен је 1. јануара 1915. године у селу Хашанима, под планином Грмечом (општина Босанска Крупа), од оца Вида и мајке Софије-Соје. Годину дана после великог рата, кад је Бранку било четири године, отац му се разболио од шпанске грознице и умро, а он је заједно са млађим братом Рајком, сестром Смиљком и мајком остао да живи код дједа Раде и стрица Нице.

По завршетку основне школе у родном селу он одлази у Бихаћ, у нижу гимназију, живи у интернату гдје долази у додир са литературом и већ почиње да *фабулује* приче. Први прозни рад, цртицу „Брацо“, објављује у „Венцу“ Јеремије Живановића 1928. године, а потом слиједе и краће приче у „Врбаским новинама“, ужичком „Учитељском подлистку“ итд.

Године 1930. уписује учитељску школу у Бањој Луци, а пред матуру, због једног слободарског говора на гробу драгог пријатеља, бива избачен из школе па се преписује у Сарајево; учитељску диплому стиче у Карловцу.



*Мајка Софија - Соја*

*Бранко испред родне куће*

Уз мајчину уштеђевину и моралну подршку сликара Милоша Бајића, Ђопић се одлучује да настави школовање – одлази у Београд и уписује Филозофски факултет (група за педагогију). Већ тада се афирмисао као даровит писац – постаје стални сарадник „Политике“ и цијењени „млади таленат“ тадашњег уредника Живка Милићевића. Низом приповједака скренуо је пажњу књижевне критике те је 1939. године добио двије значајне награде: „Милан Ракић“ и награду „Академије седам уметности“.

Уочи Другог свјетског рата налазио се у Ђачком батаљону у Марибору. У данима Априлског рата он је са групом својих другова покушао да пружи отпор непријатељу код Мркоњић Града. После тога је отишао у свој родни крај, а почетком устанка је пришао јединицама партизанског отпора („Герилски одред Крупа-Сана“) и међу њима остао током цијелог рата. Све то вријеме био је ратни дописник, а писао је новинске вијести, скичеве



за партизанске приредбе, приче и пјесме; друговао је са пријатељем, књижевником Скендером Куленовићем.

Крајем децембра 1945. упознао је Богданку Цицу Илић са којом ће се вјенчати 28. јуна 1951. године (касније је духовито говорио да му је свадба била „на дан Видовдана, када су изгинули и сви косовски јунаци“). Послије рата био је уредник дјечијег листа „Пионири“ у Београду, а од 1950. године искључиво се бави писањем.

Почетком 1950. године десила се једна неугодна политичка афера и „хајка критике“ против њега, изазвана његовим сатиричним причама („Фараон“, „Јеретичка прича“, „Потрага за простим грађанином“, „Вечера за друга Сократа“ и друге) у којима је он напао неке бирократске и политичке девијације у друштву. Повлађујући режиму који је због тога осуђивао Ђопића, уредници и издавачи једно вријеме не штампају његова дјела, критика је „резервисана“ према њему, он „ћути“, а то стање својеврсне изолације прекинуће се 1952. године појавом романа „Пролом“ те књиге за дјецу „Пијетао и мачак“.

Међутим, неприлике које је Ђопић имао и послије тога – скидање комедије „Одумирање међеда“ са репертоара београдских позоришта 1958. и 1966. године, јавне осуде и партијска саслушања, искључивање из Савеза комуниста и друго – снажно су утицали на његове заносе, идеализам и осјећање правде. Разочарење, осјећај гоњења (указивање „црних јахача, коњаника Апокалипсе“, авети и немани), страхови од друштва за које се искрено залагао и борио, и на бојном и на књижевном пољу, утицаће на његово психичко здравље. Повремено „манично осјећање прогоњенога“ нагнаће га да изврши самоубиство 26. марта 1984. године (у Београду, скоком са Бранковог моста на Сави).



*Бождар Јакац и Бранко Ћопић*

Бранко Ћопић писао је пјесме, приповијетке и романе, новеле, хумореске и сатире. У историји и српске и јужнословенских књижевности он је један од најчитанијих писаца. Био је и један од највољенијих дјечијих писаца; за дјецу је написао преко 30 књига – прича, пјесама и романа. Његов књижевни опус заиста је импозантан:

Збирке приповједака: Под Грмечом (1938), Борци и бјегунци (1939), Планинци (1940), Роса на бајонетима (1946), Свети магарац (1946), Сурова школа (1948), Људи с репом (1949), Одабране ратне приповетке (1950), Изабране хумористичке приче (1952), Љубав и смрт (1953), Драги ликови (1953), Доживљаји Николетине Бурсаћа (1955), Горки мед (1959), Башта сљезове боје (1970), Василиса и монах (1975), Скити јуре зеца (1977).

Романи: Пролом (1952), Глуви барут (1957), Не тугуј бронзана стражо (1958), Осма офанзива (1964), Делије на Бихаћу (1975).

Збирке пјесама: Огњено рађање домовине (1944), Пјесме (1945), Ратниково прољеће (1947), Мјесечине (1977), Сеоско гробље (1978).

Приповијетке за дјецу: У свијету медвједа и лептирова (1940), Приче партизанке (1944), Дружина јунака (1945), Бајка о сестри Ковиљки (1946), Доживљаји кума Торбе (1946), Вратоломне приче (1947), Пијетао и мачка (1952), Приче испод змајевих крила (1953), Доживљаји мачка Тоше (1954), Партизанске тужне бајке (1958), Вечерње приче, (1958), Приче занесеног дјечака (1960), Глава у кланцу, ноге на вранцу (1971), Лијан води караване (1975).

Пјесме за дјецу: Пјесме пионирке (1945), Бојна лира пионира (1945), Армија одбрана твоја (1947), Сунчана република (1948), Рудар и мјесец (1948), Жејева кућица (1949), Лалај Бао, чаробна шума (1957), Дједа Тришин млин (1960), Мала моја из Босанске Крупе (1971).

Романи за дјецу: Орлови рано лете (1957), Магареће године (1960), Славно војевање (1961), Битка у Златној долини (1963).





Портрет Бранка Топића  
(рад Саве Николића из 1968. године)

Ђопић је за позориште написао комедије Доживљаји Вука Бубала и Одумирање међеда те комад за дјецу Ударници (Дружина јунака), као и сценарије за ратне филмове Живјеће овај народ и Мајор Баук.

Одабрана дјела у 6 књига штампало је издавачко предузеће „Отокар Кершовани“ у Ријеци 1963. године. Прво издање Сабраних дјела у 12 књига објављују београдска „Просвета“ и сарајевски издавачи „Свјетлост“ и „Веселин Маслеша“ 1964. Друго издање Сабраних дјела (у 14 књига) излази 1975. године, а треће и четврто (у 15 томова) 1983. и 1987. године.

Бранко Ђопић је укупно објавио око 150 дјела (не рачунајући поновљена издања и наслове у одабраним и сабраним дјелима), те се с правом убраја у најплодније и најпопуларније писце друге половине 20. вијека, како у српској књижевности тако и у бившој Југославији.

Због велике читаности многа су му дјела драматизована и филмована: Живјеће овај народ (1947), Мајор Баук (1951), Гроб у житу (1951), Николетина Бурсаћ (1964), Орлови рано лете (1966), Четрдесет прва (1971), Хајдучка времена (1977), Мала моја из Босанске Крупе (1978), Осма офанзива (ТВ-серија, 1979), Бјежаћемо чак у Лику (1979), Одумирање међеда (1982), Смијешне и друге приче (ТВ-серија, 1986), Разговори стари (1986), Глуви барут (1990), Магареће године (1994)... Један од новијих документарних филмова посвећених Бранку Ђопићу, „Мала моја из Босанске Крупе“, појавио се 2015. године.

Дописни члан Српске академије наука и уметности постао је 16. децембра 1965. године, а редовни 7. марта 1968. године. Као приступну бесједу прочитао је своју приповијетку „Дане Дрмогаћа“.

Био је члан и Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине (ван радног састава).

Његова дјела превођена су на руски, енглески, њемачки, италијански, француски, холандски, македонски, бугарски, румунски, украјински, пољски,

словеначки, чешки, словачки, мађарски, албански, турски, кинески и есперанто језик.

Цијели радни и животни вијек након Другог свјетског рата Бранко Ђопић је провео у Београду, али је често путовао по Југославији као и по многим европским и свјетским земљама.

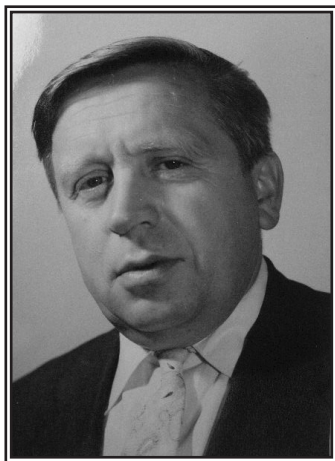
За књижевни рад добио је, међу осталим, награде Академије седам уметности (1938), „Милан Ракић“ (1939), Српске академије наука (1940), Комитета за културу и уметност владе ФНРЈ (1947. и 1948), Владе ФНРЈ (1949), награду „Невен“ (1955), Октобарску награду Београда (1956), НИН-ову награду (за роман *Не тугуј, бронзана стражо*, 1958), награду „Давид Штрбац“ (1967), Његошеву награду (1972), Награду АВНОЈ-а (1972), Награду „Скендер Куленовић“ (1978), Награду ЗАВНОБИХ-а (1980)... Додијељене су му плакете многих градова (Шапца, Аранђеловца, Београда, Бихаћа, Босанске Крупе, Загреб...), повеље и дипломе (Коларчевог народног универзитета, Просвјете, Змајевих дјечијих игара, Мокрањчевих дана...), медаље и значке. Многе школе, библиотеке те књижевна и културна друштва са поносом носе његово име.

## КАЗИВАЊА

### ДЈЕД РАДЕ

Мој дједа Раде био је необичан човјек. Његов зачарани свијет, сав саткан од бајки и маштарења, мјесечине и прозрачне свиле, био је својеврсни свијет октобра, али оног нашег, крајишког, смиреног, златног октобра у рану јесен, о Михољдану, када су нам у кућу долазили драги гости, кад је све било пуно прича и обиља, кад је и мачка била сита и мирољубива, а миш дебео и безбрижан... Ти дједови октобарски дани представљају основну ризницу свих мојих литерарних мотива. Одатле сам кренуо и

почео да стварам свијет по лику и подобију овог честитог, душевног и на свој начин праведног човјека.



### КЊИЖЕВНИ УЗОРИ

Велико изненађење за мене био је Петар Кочић. Он ми је некако баш био подесан јер сам у његовим књигама могао наћи свијет у коме сам и ја живио, бикове, овце, људе, мећаве, нека спадала, дакле све оно чиме сам и сам био окружен у својим Хашанима. Мене је запрепастило откуд тај свијет у књигама. Е, то ми је отворило очи па сам дошао на идеју да и ја такав свијет опишем у књигама јер сам и сâм познавао такав народ који зна да се нашали, а уз то има и неку своју шашаву фантастику. Кад рекох „неку своју шашаву фантастику“, одмах помишљам и на Гогоља. Највећи утицај у младости на мене су имале *Мртве душе* а и све друге његове књиге. Послије сам открио Сервантеса. Била је једна едиција која се звала „Ружичасте књиге за младеж“ и ја сам гутао књиге из те едиције. Једна од првих била је *Дон Кихот*. Одудевљавале су ме догодовштине и чудне авантуре Кихота и Санчо Пансе.



*Поред гроба Милована Глишића у Дубровнику*



*Испред споменика Дон Кихота и Санчо Пансе*



## САТИРА И ЈЕРЕТИЧКА ПРИЧА

Послије објављивања *Јеретичке приче* Ђопић је заједно са другим одговорним уредником „Књижевних новина“, Душаном Костићем, био на саслушању у Централном комитету Савеза комуниста Југославије код главног партијског идеолога Милована Ђиласа, писца и публицисте. Ђопић о томе казује: „По објављивању чујем с различитих страна да ће моје гаће отићи на пањ. Тако и би. Позове мене у ЦК Милован Ђилас и осу паљбу: – А ти онако, Ђопићу! Твоја сатира и *Јеретичка прича*! Храна за малограђане, повлађујеш ситној буоржазији и чаршији... А и твоја литература, све сами сељаци, Јовандеке и остала сељачка братија! А гдје ти је Партија, ње код тебе нема?! (...) У једном интервјуу који је дао тридесетак година касније, на питање којом цијеном је платио своје бављење сатиром, Ђопић одговара: „Поменуло се, не повратило се! Очекивао сам да ће ме похвалити за ту моју работу, али је на мене одједном отворена ватра из свију могућих калибара. Јавила се чак и тешка артиљерија, а ја стиснуо зубе и шапућем: *Ипак ја имам право!*“

## О ЦЕНЗУРИ У КЊИЖЕВНОСТИ

Писаћу опет сатиру, има доста мотива за сатиру о нама, нашем друштву и нашем животу... Сатири треба клима. То важи исто и за комедију. И треба чак, не само из своје свијести већ и из своје подсвијести, уклонити све турске, све те »бабице«, вртларе и повртларе у нашој цветној литерарној башти из које се сатира најпре плеви као неки штетни чичак. Можда би требало бити мање уверавања о слободи стваралаштва. У високим планинама нико не говори о чистом ваздуху нити пише трактате о смогу. Што се мене тиче, ја свој књижевни посао добро знам, и мени нису потребни никакви књижевни тутори ни вође. Свој књижевни посао обављам максимално

савјесно и себи сам најстрожи судија кад је у питању умјетнички морал.



*Бранко Топић и Зуко Џумхур*

### **О РЕЖИМСКИМ ПЈЕСНИЦИМА**

„Од животних појава, још довољно нерегулисаних и неусмјерених, Варошица има и једног пјесника, али се и ту, у главним цртама, може одредити и донекле плански предвидјети шта ће све произвести тај необични божји створ. Ако се негдје прави каква пруга, он ће пјевати о прузи, о њеним тунелима, пропустима и праговима; зида ли се централа, сигурно ће распалити пјесму о хродроцентрали и термоцентрали, о жаруљама и о стогодишњој теми с облигатним сликовима »дична-електрична«, »сунца-врхунца«; а већ кад је недјеља ватрогасне службе, »Гаси пожаре од 21. до 28. августа«, онда ево и стихова о сјајним шлемовима који блистају у сјају пожара! Љубавном поезијом овај млади пјесник наравно да се не бави, јер је тај отрцани мотив стар више хиљада година и достојан је једино тамо неког Хомера.“ (Из приче „Варош у калупу – Запис из превазиђене прошлости“)

## ХУМОРИСТИ И САТИРИЧАРИ

Било је хумориста и сатиричара који су врло мргодно изгледали. Ја се сјећам, био сам студент када сам први пут видио Нушића, тамо негдје поред књижаре Геце Кона. Он ми је изгледао врло намрштен, врло смркнут, врло уозбиљен. Међутим, ја мислим да није уопште правило да су хумористи у основи тако мргодни људи, ћутљиви. Има и таквих. Ево, на примјер, Душко Радовић. Кад га човјек види онако смркнута, препадне се, али чим проговори, то већ хумор сипа и врца из њега.

## О СВОМ ХУМОРУ И МАШТИ

„Давно су казали стари паметни људи да ивер не пада далеко од кладе, тер ти се тако и са мнош десило. И ћаћа и матер били су ми родом из камене Лике, из весела краја гдје су људи поспрдљивци и шалције, мајстори у приповиједању и лагању, а нису с раскида ни за то да придигну какву ствар која није најбоље чувана. Тим особинама, изгледа, мајка природа и мене је закитила као крејиним пером за шеширом.

Та моја склоност да се ругам и шалим окрштена је од стране критичара као *смисао за хумор*, спретност у лагању приказана је као *бујна машта*, а у крађи сам се профинио и постао прави декадент, па умјесто јагањаца и јаради склон сам да крадем идеје, мотиве и стилске свилоруне овчице из туђих књига, а то се такође показало као уносан посао, мање ризичан од хајдучких подвига мога дједа, јер туђе текстове не чувају ни овчарски пси ни будна жандармерија.“ (Из приче „Крејино перо за шеширом“)

## О САТИРИЧАРИМА И ХУМОРИСТИМА КОД НАС

И код нас су сад сатиричари прешли на афоризме... То су узели, ја мислим, од онога Јиржи Леца, пољског сатиричара... па тако у једној реченици дају сажето читаву

једну ситуацију... И ту су достигли висок ниво, нарочито Виб, кога сам ја више, можда, пратио него остале. Имамо и ми сатиричара друкчије врсте, рецимо, Ериха Коша са његовом књигом *Снег и лед* и са низом других његових књига. Он је некако неправедно прећуткиван... Или, рецимо, Фадил Хацић који је други човјек, друкчији, топлији је мало и није сатиричар, више је комедиограф, више нагиње комедији, без оних сатиричних оштрица. Ту сам, можда, неправедан према другим људима које нисам поменуо. Ето, Душко Радовић... Он је ванредан сатиричар, хумориста, који сваког јутра, што би се рекло, производи хумор, сатиру, кроз емисију »Београде, добро јутро!«. Имамо и низ писаца који пишу за дјецу, рецимо Ршумовић. То је, такође, хумор дат кроз дјечју литературу. Много је и других који су се просто прославили кроз дјечју литературу, Арсен Диклић, и други.

### О БЕОГРАДУ КАО КЊИЖЕВНОЈ ТЕМИ

Имам утисак да ми не би лежало да у литератури почнем говорити о овоме савременом животу. Ја сам у Београду, ето већ, не знам колико, тридесет и пет, четрдесет година, али још се не бих усудио да ишта из београдског живота пробам да дадем. Јесам своје јунаке пратио кад су кренули из мог родног краја: једни су отишли у Банат, Бачку, Барању, Војводину, и ја сам их дао у *Осмој офанзиви* и *Бронзаној стражи*. Такође сам један дио тих мојих јунака пратио кад су дошли у Београд и покушавали да се снађу у овој осмој офанзиви, у офанзиви на културу и цивилизацију. И ту сам их пратио извјесно вријеме. Касније, како се овај живот компликовао, како се долазило до нових облика живљења код нас, е то већ не бих знао да обрадим, иако сам све то гледао првих послијератних година у Београду.

### *О ГРМЕЧ-ПЛАНИНИ*

Некада ме питају: откуда ми тај Грмеч, је ли то носталгија, туга и жеља да се вратим одакле сам отишао. Па, ја сам се послѣје те књиге и враћао у свој завичај, у Грмечу и око Грмеча сам и ратовао. Грмеч је својом висином и видљивошћу најважнији објект у мом завичају. Ђопићи су имали тамо у једној долини нешто као свој заселак над којим се дизао Грмеч до неба. Сваког јутра кад бих изашао из куће, видио бих Грмеч, а последње што бих видио био би опет Грмеч. Доље код нас био би већ скоро мрак, а Грмеч би сјао у сунцу; у Хашанима би ми дјеца већ спавали, а горе по Грмечу још би пјевале птице.



*У Босанској Крупи*



*На гробљу у Хашанима*

### *О КОЗАРИ*

Да, и Козара је мој завичај, и читава је Крајина мој завичај! Овдје сам ја, на Козари, некако најсрећнији. Кад

бих, ономад, овамо са Скендером долазио, па ту сретнемо нашег Младена, који најљепше о Козари прича, чини се – нигдје нам краја, и никог на овом свијету нема равног...

### О СКЕНДЕРУ КУЛЕНОВИЋУ

Ја сам врло срећан што сам добитник те награде („Скендер Куленовић“). Јер у току рата, кад сам почео објављивати прве своје пјесме, Скендер Куленовић ми је био учитељ. О томе до сада никад нисам причао. Ја сам писао пјесме – та, онако, сједнем спонтано, напишем пјесму, али ми никада није падало на ум да се она може дорађивати. Међутим, Скендер ми је на то скренуо пажњу. – Једном ми каже: немој одмах да дајаш онако врућ рукопис; пјесме се још како дају дотјеривати, још како пољепшавати, још како се дају те неравнине и грбавости једне пјесме радом превладати. И тако он мени укаже на низ мојих ствари. Па чак и када сам почео писати своје прве пјесме за дјецу... Прва пјесма, сјећам се, почлњала је стиховима: *Тона тупа, тона тупа, / неко селом кроз ноћ ступа*. И чим сам је написао, истог дана, даднем је Скендеру. Ех, рекох, сада зависи од тога шта ће он казати... Ако он буде казао: није то добра ствар и нема од тога, што кажу, 'љеба, ја сигурно не бих наставио даље. Међутим, ту је мене Скендер охрабрио... Казао је да ту има духа, има ритма, тако да је за тај млађи узраст она врло пријемчива, разумљива и драга...

### О ТИРАЖИМА СВОЈИХ КЊИГА

Кад сам славио шездесетогодишњицу, јавни радник, публициста, Енес Ченгић, установио је да сам онда имао шест милиона књига. Од тога четири милиона овдје у Југославији, а два милиона углавном у Совјетском Савезу

и социјалистичким земљама. Нарочито у Совјетском Савезу, јер су они низ мојих хумористичких ствари штампали. Данас не знам колико би могло бити књига: има их ваљда два милиона више, значи – осам милиона. Јер су само Сабрана дјела доживјела, не знам колико, да ли пет или шест издања, у огромним тиражима, по десет хиљада ћирилицом, десет хиљада латиницом. Онда, много тога је штампано као школска лектира, тако да ја мислим да нико од наших савременика, од савремених писаца, нема толико велики тираж.

### *О СУДБИНИ ЧОВЈЕЧАНСТВА*

Да! Да! Имам велики страх (за судбину човјечанства), јер просто свијет се некако налази пред самоуништењем. Људи су произвели толико нуклеарног и другог оружја да могу вишеструко уништити читав живот на земљи. Ми ово што живимо, просто живимо на Божјој милости и чекамо кад ће неко притиснути дугме па да ова наша планета одлети до ђавола. Мислим да је већ дошло вријеме да се селимо на какву другу планету, да се мало ова наша земља растерети. Ова наша планета постала је претијесна. Претијесна за људе, претијесна за разне идеологије, претијесна и осиромашена и као извор енергије: недостаје нафте, нема угља, видимо да је дошло вријеме да се некуда селимо, некуда у васиону, али гдје и како, то ће будућност показати. Песимиста сам велики у погледу судбине човјечанства.\*

---

\* Напомена: претходни искази, цитати и казивања Бранка Ћопића преузимани су из његових прича, потом из зборника „Дечији писци о себи“ (Београд, 1966), из зборника „Козара дивно чудо“ (Приједор, 1989), из књиге Ратка Пековића „Суданија Бранку Ћопићу“ (Београд, 2000), а онда и из разговора које је он водио са Владимиром Буњцем, а који су објављени у књизи „Јеретички Бранко Ћопић“ (Београд, 1984).





ПОЕТИКА  
БРАНКА ЂОПИЋА



Бранко Ђопић  
(цртеж Исмета Муџезиновића)



## НАПОМЕНА ПРИРЕЂИВАЧА

По почетној замисли у свакој књизи из едиције *Овјенчани* послије представљања живота и дјела појединог писца треба да слиједи дио у којем се говори о његовој поетици.

Питање поетике (тј. питања о узроцима и циљевима књижевног стварања, о стилу и поступцима, о односу умјетности и стварности, умјетника и друштва и сл.) најчешће је веома сложено, понекад и тешко објашњиво – код неких писаца ПОЕТИКА је дата отворено, у виду манифеста, расправа или есеја, а код се неких, пак, налази садржана у самим дјелима, скривена иза ликова, епизода или лектира.

И у књизи о Бранку Ћопићу жељели смо да нам о својим пјесмама и причама, о њиховом настанку, природи и суштини, прије других нешто каже и сâм аутор.

ОВЈЕНЧАНИ писац Бранко Ћопић оставио је мноштво записа и текстова о себи, свом писању и књижевном раду. Уз то, и у многим причама и пјесмама (па и у овој књизи) он се бавио феноменом књижевног (умјетничког) стваралаштва. Поред тежака, сиромаша, божјака и ратника, код њега сусрећемо и сеоске пјеснике, пророке, писце писама, сликаре, причаоце и „намишљалице“, читаче прича и пажљиве слушаоце, жандарме-стихоклепце и занесене дјечаке; *бајка* је, чини се, заједнички именилац свих њих.

Текст који нам се учинио најприкладнијим за ову књигу је „Мој живот и књижевни рад“ (овдје преузет из књиге „Босонога дјетињство“, *Сабрана дјела Бранка Ћопића*, књ. 11, Сарајево, 1987). Уз поједина поглавља ове књиге, међутим, доносимо још неколико поетичких записа који објашњавају књижевно стваралаштво Бранка Ћопића.



## МОЈ ЖИВОТ И КЊИЖЕВНИ РАД

Рођен сам почетком Првог свјетског рата 1915, у селу под планином Грмечом. У то исто вријеме мој отац, као војник аустроугарске армије, борио се негдје на фронту у Карпатима, а мој стриц Ницо, српски добровољац, борио се у српској војсци против аустроугарских завојевача. Тако су се два брата, налазећи се у двије зарађене војске, борили у ствари један поред другога.

Тек пошто се рат завршио, мој отац и стриц Ницо нађоше се поново заједно, у истој кући. Од њих сам добио своје прве играчке, месингане пушчане чауре и чуо прве ратне приче.

Кад ми је било четири године, умре ми отац. Тако, заједно с млађим братом и сестром, остадох да живим поред мајке, дједа Рада и стрица Нице.

Стриц Ницо знао је ваздан којекаквих народних прича и пјесама, а имао је доста и својих доживљаја, јер је био рудар у Америци и ратник-добровољац, па нам је у зимске вечери често причао до дубоко у ноћ. Да бисмо га одобровољили за причање, ми, дјеца, чистили смо му ципеле, прали ноге и чешали га по леђима.

Тако се, захваљујући стрицу Ници, преда мном први пут отворио богати свијет који је створила народна машта. Видио сам змајеве, виле, дивове, патуљке, вампире, јунаке, чаробњаке, ратнике.

Дјед ме је водио са собом да заједно чувамо овце. Трчкарајући са њим око гајева, по пашњацима, кроз шикаре и око потока, откривао сам богат и бујан свијет природе. О свему сам неуморно запиткивао дједа, а он ми је одговарао како је најбоље знао и умيو. Тако ми је, на примјер, на моје питање о небу одговорио:

– Небо је везано за земљу кукама и ланцима.

Кад сам га питао да ли би се мјесец могао дохватити кад се спусти на ивицу бријега, он ми је сасвим озбиљно одговорио да би то било могуће. Тада сам ја начинио свој први план за освајање мјесеца: једне вечери, крадом, отићи ћу на врх бријега, попети се на највише дрво и докучити мјесец дугачким грабљама нашег комшије Лазе Угарчине.

Мој план се није остварио у првом реду због тога што сам био велика страшљивица па увече нисам смио да изиђем ни у двориште, а камоли да се попнем на бријег.

Кад сам већ био у шестој години, дали су ми да чувам јагањце. Био је то лак и занимљив посао, особито ако је лијеп дан и ако се у близини нађе још које чобанче. Онда смо се играли, тражили птичја јаја, зидали куле, брали јагоде и печурке. Често бисмо у игри заборавили на своје стадо и оно би се зачас нашло у туђем жити. Ако би то спазио сеоски пољар, чувар усјева, надигао би грдну вику и појурio да нас бије или би нас тужио родитељима, па је било батина као кише.

Нарочито сам добро запамтио једног старог пољара који је волио ракију и према њему сам касније радио лик сеоског пољара и партизанског куvara, чича Лијана, главног јунака мојих ратних романа за дјецу.

Први велики и преломни догађај у мом животу био је полазак у основну школу.

Старији у селу увијек су нас плашили школом. Чим нешто скривиш, већ ти пријете:

– Чек, чек, поћи ћеш ти у школу, па ће ти учитељица одерати кожу с леђа, а поп ће ти одсјећи језик.

Наравно, нисам се усудио да сам одем до школе. Одвео ме дјед Раде и уз пут ми обећао:

– Не бој се ти ништа, иди слободно у разред, а ја ћу те чекати иза живице. Ако дође до боја ти само вичи и ето мене одмах.

У школи су ме чекала разна изненађења. Разред пун слика. Овдје зец, тамо вук, онамо змија, па медвјед, лав, камила. И лијепо и страшно. Да није остале дјеце, не бих ти се ја, мајци, сам усудио да завири у разред.

На ормару, покрај табле, угледах глобус и шапатам питам свог друга из клупе шта је оно.

– Бостан – каже он.

Кад је нас, прваке, учитељица стала испитивати како је коме име и презиме, ја казах своје име, али како ми је презиме – нисам знао.

– Молим, он се зове Ћопић! – поможе ми један ђак из другог разреда.

– Зовеш ли се Ћопић? – пита учитељица.

– Не зовем – кажем ја. – Наша се кућа зове кућа Ћопића, и овце и говеда зову се Ћопића, и њива...

Ипак, брзо сам се навикао на школу и заволио је. Ту је било толико нових другова, игара, трке у школу, из школе. Научио сам од ђака и разне подвале и смицалице и, наравно, најприје сам их опробао на свом дједу. Дотрчим, на примјер, из школе и још с прага питам дједа:

– Ђеде, колико ти је година?

– Шездесет – вели он.

– Толико има и мој магарац! – кажем ја побједоносно.

Старац на то запрепашћено гракне и од чуда сједне на столац.

– Зар си то у школи научио, јадан ти сам ја.

Учитељица нам је била строга и знала је ишибати прutom немирна ђака и незналице. Због тога се једна велика група ђака одметну од школе, па су ујутру одлазили у један велики гај и ту се крили читав дан, све док се не би завршила настава, а онда су се враћали кући као да тобож иду из школе. У томе гају начинили су читав логор: колибу, огњиште итд.

Једног дана сазнаде се за тај логор па га сељаци, под командом стрица Нице, опколише, заузеше на јуриш, а одметнике похватише и доведоше у школу. То је био славан догађај о коме се дуго причало.

Поједине јунаке из тога ђачког хајдучког логора и њихове подвиге описао сам касније у роману „Орлови рано лете“ сликајући Прокин гај и дјечаке из Јованчетове дружине.

У основној школи дошао сам и до првих књига. Истина, било их је врло мало, али сваку сам запамтио.

Дуга је то прича како сам научио да читам ћирилицу још прије поласка у основну школу, па како сам пронашао у неком сандуку једну књигу народних пјесама, па како сам се необично узбудио читајући је, па како је дјед мислио да сам се разболио зато што сам био сав уплакан, па како... Дакле, да много не дуљим, та пјесмарица је била прва књига која ми је доспјела у руке.

У школи сам, тек негдје у трећем разреду, купио од учитељице књигу „Мигуел Сервантес“. За њу сам искамчио с великом муком два динара од стрица Нице. (Дјед ми је већ био умро.) У тој књизи био је описан живот славног шпанског писца Сервантеса и штампано неколико одломака из његовог романа „Дон Кихот“. Сљедећа прочитана књига била је „Доживљаји једног вука“, затим „Доживљаји једне корњаче“. Све су биле лијепо илустроване.

Читајући те књиге био сам тако узбуђен и занесен, тако разигране маште, да сам све оно што сам прочитао замишљао живље него стварни свијет око себе. Преда мном су се откривали нови непознати крајеви, људи, животиње. Све ми се чинило љепше, боље и чудесније него у обичном животу.

Једном је неки мој даљњи рођак добио на лутрији пакет књига. Знајући како он воли крушке, ја му однесем пуну своју школску торбу крушака, а он ми, за узврат,



поклони двије књиге: збирку народних прича и збирку прича енглеског писца Оскара Вајлда. Како је тај рођак живио у једном доста удаљеном селу, том приликом предузео сам и своје дотад највеће самостално путовање. На два-три мјеста умало ме не уједоше пси, али се ипак све добро свршило: и ја и књиге читаве стигосмо кући.

Велики прелом у мом животу настао је оних дана кад сам први пут у животу оставио родну кућу и свој завичај и отишао у Бихаћ, у гимназију.

Настанио сам се у једном ђачком интернату. Првих дана сваке сам ноћи плакао тугујући за мајком, за кућом, за својим селом. Чинило ми се да више никад нећу видјети родне Хашане, да никад више нећу ловити рибу у рјечици Јапри, слушати брујање малог млина, ни поиграти се с братом, сестром и својим негдашњим друговима. Много година касније те успомене на дјетињство поменуо сам у књизи „Деда Тришин млин“.

*Чим очи склопим, ја одмах видим  
и поток Јапру, и врба ред,  
ево и млина препуног лупе  
и пред њим Триша, старина сед...*

У Бихаћу су ме чекала нова познанства, нова сазнања и доживљаји.

Ево најприје нових другова из свих околних градова и села па и из других крајева. Чим смо се мало упознали и зближили, најприје смо једни другима дознали надимке или смо их на лицу мјеста измислили. Сјећам се и данас неких: Струњо, Снашица, Чукан, Кравица, Баја-Бајазит, Кракија, Шуцкор. Најдужи надимак имао је неки наш колега Вид кога су звали „Симон Фите, трговина пите“.

Надимке су, такођер, имали и наши професори, послужитељи, полицајци итд.

Један од мојих нераздвојних другова с којим сам иначе највише ратовао, и ја и остали, био је мој даљњи комшија испод Грмеча, Душан Дивјак. И њега и те незаборавне дане и доживљаје добрим дијелом описао сам у свом роману за дјецу „Магареће године“.

Због свог дугачког језика често сам долазио у сукоб и са старијим ђацима па сам знао и батина добити. Сјећам се, нарочито ме је због мог „лајања“ упорно јурио око интерната ђак Стојан Матић, који је 1942. погинуо на Лапцу командујући личким партизанима и проглашен за народног хероја.

Да имам смисла за писање то сам најприје чуо од свог наставника српскохрватског језика.

Донесе он једног дана у разред наше ђачке свеске с исправљеним задацима, спусти их на сто и озбиљно упита:

– Који је то међу вама Бранко Ђопић?

Мени се одсјекоше ноге. Готов сам, помислих, сигурно ме је неко тужио због мог „лајања“.

Лагано устадох и промуцах:

– Молим, то сам ја.

– Написао си врло добар задатак! – грмну он, а ја од великог изненађења и олакшања – цоц! – поново сједох у клупу, опет ми се ноге подсјекоше.

Тих година прочитао сам читав низ одабраних књига које су ми препоручили моји наставници. Скоро исто толико прочитао сам и разних других књига које су ми случајно до руку дошле. Међу њима је било доста петпарачке, шунд-литературе, али ја сам и то халапљиво гутао. Чак ми се понекад чинило да су те књиге боље од оне праве, умјетничке литературе, а тек сам касније почео уочавати разлику између њих.

У првом разреду гимназије написао сам и своју прву пјесму.

Једног дана, послије обилне кише, ја се склоним у  
ћошак учионице и почех да пишем пјесму о минулој  
киши:

*Над градом се облак вије,  
из облака киша лије...*

Послије те пјесмице почео сам да пишем пјесме у  
прози, јер ми је то, чини ми се, лакше ишло од руке.

Прву штампану ствар, један кратак прозни састав,  
објавио сам 1928. у омладинском часопису „Венац“. Био  
сам тада у четвртном разреду гимназије, имао сам скоро  
четрнаест година.

По завршетку ниже гимназије уписао сам се у  
Учитељску школу у Бањој Луци. Опет сам се настанио у  
интернату.

У томе новом интернату, међу старијим и одраслијим  
друговима, било је много живље и интересантније. Ту је  
већ било више ђака који су писали и штампали пјесме  
и приче. Осим тога, у интернату је излазио, у једном  
примјерку, писан руком, недјељни хумористички лист  
„Зембиљ“, а у нашем разреду, у школи, сличан лист под  
насловом „Огледало“. Наше „Огледало“ било је још и  
илустровано, и то чак и сликама у боји. Радио их је наш  
разредни колега, данашњи академски сликар Милош  
Бајић.

Наравно, ја сам био ревностан сарадник оба листа.  
Објављивао сам у њима шаљиве пјесмице, анегдоте и  
чланчиће. Многи су ми због тога пријетили батинама, а  
нарочито мој стари друг још из ниже гимназије, Душан  
Дивјак, својеглави Де-Де-Ха из „Магарећих година“.

Под утицајем СКОЈ-а (Савеза комунистичке  
омладине Југославије) међу одраслијим ђацима почео  
је да буја врло жив политички рад. Револуционарно  
расположење незадрживо се ширило у редовима

омладине. Популарисана је и читана напредна литература, организовани штрајкови против лоше хране у дому, против рђавих наставника, упознаван тежак живот наших радних људи под краљевском Југославијом.

У исто вријеме почео је и прогон и искључивање из школе свих напреднијих ученика.

Тако, у четвртој учитељске, искључише и мене због читања и ширења напредне литературе. Разред сам завршио у Сарајеву. Сљедеће године опет се вратих у Бању Луку и опет ме искључише због истих ствари.

Коначно, учитељску школу заврших у Карловцу, у Хрватској.

У учитељској школи почео сам да пишем своје прве приче и да их објављујем по ђачким листовима и по новинама.

Сјећам се како ми је тешко полазило за руком да „саставим“ своју прву причу. Описи природе у самој причи ишли су ми глатко, јер сам њене љепоте осјећао још из дана дјетињства, али нисам познавао људе, нисам још почињао да их озбиљније посматрам. Тек онда кад се код мене пробудило живље интересовање за људе око мене и за њихов живот, и моје је причање постало течније и увјерљивије.

Напредна, револуционарна литература која је говорила о борби, страдању и патњама људи, такођер ме је упућивала да посматрам нашег човјека и његов живот. Развијала је код мене љубав и дивљење за човјека борца. Тих година нарочито су ми били прирасли за срце од наших писаца огорчени бунтовник Цанкар и снажни револуционар Крлежа, а од страних писаца Максим Горки, велики и неуморни човјекољубац.

По завршетку учитељске школе уписао сам се на Филозофски факултет у Београду. Тада почињем озбиљно да се бавим књижевним радом. Током четири

године студија редовно сам објављивао у дневном листу „Политици“ кратке приче из живота крајишких сељака. Један дио тих прича објавио сам прије рата у збиркама „Под Грмечом“, „Борци и бјегунци“ и „Планинци“.

У тим својим причама описивао сам људе свога краја које памтим још од најранијег дјетињства: свог дједа, мајку, комшије, сеоске слуге, просјакe, скитнице, врачаре, Цигане-мечкаре, пеливане, дрвосјече, угљаре, лажове, крадљивце, сањаре, занесене и тужне дјечаке. Шарен је и занимљив био тај свијет мојих јунака.

Начули моји сељаци да их, каже, „мећем у новине“, па ми неки пријете, други се смију, а неки се, опет, ућуте кад ме виде и све шапућу:

– Не говори ништа пред њим, јер ће те одмах метнути у новине па пуче грдна брука!

– Мотиком би њега требало негдје из мрака – препоручивао је понеко.

Током студија почео сам да пишем и приче за дјецу. Описивао сам доживљаје разних животиња, све од лептирова па до медвједа. Те приче објављене су у књизи „У свету лептирова и медведа“.

1941. отишао сам у партизане и тамо остао све до ослобођења радећи, углавном, на културно-просвјетном сектору.

Током читаве народноослободилачке борбе трудио сам се да што више видим, чујем и запамтим од свега онога што се око ме догађало тих славних дана.

А ја сам гледао своје школске другове, комшије и познанике, дојучерашње чобане, сељакe, раднике и ђакe, како преко ноћи израстају у ратнике, хероје и у команданте народне војске. Гледао сам нашу распјевану младост како се бори и гине за слободу родне груди, за спас човјечанства од фашистичког мрака и ропства.

Тада сам, 1941, из пуног срца почео да пишем пјесме о нашој славној партизанској војсци и њеној борби. Тако су никле пјесме „Гроб у житу“, „Пјесма мртвих пролетера“, „На Петровачкој цести“ итд. Оне су касније сабране у збирци „Огњено рађање домовине“ и штампане још у току рата.

Током рата написао сам и већи број кратких позоришних комада који су извођени од стране омладинских позоришних дружина широм слободне партизанске територије.

Нисам заборављао ни наше прве, ратне, пионире, чије су чете ницале по свим нашим ослобођеним селима и градовима. Писао сам за њих пјесме, а крајем рата завршио сам и штампао и књигу прича за дјецу под насловом „Приче партизанке“.

Једанпут ме тако, у току рата, сусрете у селу Дубовику једна чета пионира, па кад ме препознадоше, њихов командир заустави ме и рече:

– Друже Бранко, ево ти оловка и хартија па нам напиши једну пјесму, а ми ћемо мало причекати.

Пионири пободоше свој барјак у неку хладовину и посједаше око њега. Сједох и ја уз неко дрво и написах им на оној хартији пјесму „Мој митраљез“ коју сам уз пут већ био у глави срочио.

– Добра је – рече њихов командир кад је прочитах наглас. – Ево ти једна прегршт љешника, дај капу.

Ослободилачки рат и народна револуција дали су ми огроман материјал за књижевну обраду. Видио сам талико битака, упознао безброј смјелих бораца, хероја, делија, племенитих људи, пожртвованих мајки, славних митраљезаца, бомбаша, курира, партизанских куvara, минера, коњоводаца.

Једног дана, у четвртој непријатељској офанзиви, упознао сам и једног необичног митраљесца према коме

сам, касније, обрађивао лик свог популарног јунака Николетине Бурсаћа.

Било је то овако.

Почетком четрдесет треће, као ратни дописник „Борбе“ за Пету крајишку дивизију, написао сам пјесму „Марш Пете дивизије“ који је почињао стиховима:

*Петокрака звијезда сија,  
гура Пета дивизија...*

Пјесму су борци дивизија брзо научили и често је пјевали на моју велику радост.

Убрзо груну четврта офанзива. Наша дивизија, упорно се борећи, повлачила се пред надмоћнијим непријатељем. Једне вечери, дубоко у планини Клековачи, док смо се кратко одмарали стојећи у снијегу, једна крупна и носата делија, с митраљезом о рамену, одједном се обрати мени и рече:

– Ама гдје ли је сад онај Бранко Ћопић што је спјевао ону пјесму „Гура Пета дивизија“? Баш бих га волио видјети како сад он гура кроз овај снијег.

– И ја бих га волио видјети – додадох ја не казујући ко сам.

– Баш би му ваљало дати по туру! – добродушно грмну делија митраљезац и заколута очима.

– Право кажеш! – сложих се и ја опрезно шкиљећи у носатог ратника.

Утом низ колону дође хитна команда:

– Митраљесци напријед!

– Аха, док мене зову напријед, богме су дошле гаће на решето, ваља негдје пробијати обруч! – гракну делија с митраљезом и журно закорачи према челу колоне.

Према томе непознатом ратнику почео сам једног дана да радим лик Николетине Бурсаћа, партизанске јуначине.

Послије ослобођења Београда постао сам први уредник дјечјег листа „Пионири“ и тај сам посао радио више година. Као уредник прочитао сам безброј дјечјих радова, нарочито пјесама. Неки од тих некадашњих пионира пјесника већ су данас постали сасвим озбиљни млади писци.

Сада живим у Београду као професионални писац. Бавим се, дакле, само књижевним радом.

У годинама послје ослобођења написао сам већи број књига, претежно с мотивима из револуције. (...)

Написао сам досад романе „Пролом“, „Глуви барут“, „Не тугуј бронзана стразо“ и „Осма офанзива“. Затим имам збирке приповиједака „Роса на бајонетима“, „Сурова школа“, „Љубав и смрт“, „Доживљаји Николетине Бурсаћа“, „Горки мед“, „Свети магарац“, „Људи с репом“ и збирке пјесама „Огњено рађање домовине“ и „Ратниково прољеће“.

За дјецу сам написао романе „Орлови рано лете, „Славно војевање“, „Битка у златној долини“ и „Магареће године“, затим збирке прича „Приче партизанке“, „Вратоломне приче“, „Приче испод змајевих крила“ и „Доживљаји мачка Тоше“, а од збирки пјесама „Чаробна шума“, „Армија одбрана твоја“, „Партизанске тужне бајке“, „Вечерње приче“, „Дједа Тришин млин“ и „Несташни дјечаци“.

За позориште сам написао комедију „Доживљаји Вука Бубала“ и комад за дјецу „Ударници“ („Дружина јунака“), а за филм сценарија за ратне филмове „Живјеће овај народ“ и „Мајор Баук“.

Књиге су ми превођене на руски, украјински, пољски, чешки, бугарски, мађарски и њемачки језик.

Током рата и у годинама послје ослобођења имао сам безброј пута прилике да видим колико наши људи, како одрасли, тако и дјеца, воле књигу и књижевност, а



нарочито она дјела која говоре о животу и борби наших људи, блиских свакоме од нас. То ме је увијек подстицало на то да са још већим жаром и полетом радим своје књижевне ствари.

Незаборавни ми остају у сјећању бројни сусрети са мојим најмлађим читаоцима, пионирима, разговори с њима и књижевне приредбе по школама. Том приликом увијек се сјетим свог дјетињства и своје жудње за књигама па сâм пред собом обећам да ћу још више писати за наше најмлађе читаоце, свима нама најдраже.

Писање за дјецу за мене је најљепши посао, најпријатнија забава и најбољи одмор. Кад завршим једну књигу за дјецу, ја се осјећам тако весео и расположен као да се враћам с неке велике мајске свечаности.



Бранко Топић  
(цртеж Драгана Савића)



**БРАНКО ЂОПИЋ**

**СУНЧАНИ СВЈЕТОВИ  
ИЗАБРАНА ПРОЗА И ПОЕЗИЈА**



I

**ТЕЖАЦИ**  
**(ПРИПОВИЈЕТКЕ 1)**





## ПЛАНИНЦИ

У сунчана љетња јутра кад се чини да нечији осмијех сребрн и ведар плови над обасјаним сивим крововима и шкрто зеленим потпланинским воћарима, кад је срце пуно, а очи ведре као да се очекују драги, одавна жељени гости, у та јутра росна и треперава, стари Вучен заборављао је све своје старачке бриге и невоље, па је лак и подмлађен излазио у авлију и тих сједао на своје омиљено мјесто у дну дрвљаника поред авлијске ограде. Пред њим, изнад голог безводног Сувопоља, уздизала се стрма, шумовлта коса Грмеч-планине. Збијен, тежак масив затварао је читаву јужну страну хоризонта. У љетње јутро, богато преливена сунца са бљештавим крпама заостала снијега по голим, далеким врховима, планина је била она добра њихова хранитељка, која их је спасавала у најтеже дане оскудна прољећа кад и посљедња торба јечма буде шчишћена из плитког амбарског окна.

Сједећи леђима прислоњеним уз ограду, сјећао се тада старац како су сваког прољећа они, сељаци испод Грмеча, у планини прибављали најразноврснију грађу и кришом је продавали сељацима из нижих жупнијих крајева око рјечице Јапре. У тамним ноћима без мјесеца, сељаци од Јапре довозили су кола натоварена џаковима кукуруза а одлазили са товаром мирисаве јелове грађе. И у тим ноћима весело је било у кући планинчевој, потегла би се по која шкрто чувана боца шљивовице, одјекнула би по нека пјесма одавна непјевана и већ напола заборављена и човјек би излазио у ноћ ширећи руке да се загрли са својом драгом планином. А с ону страну поља вјетар

је шумио међу буквама, боровима и јелама; то се добра планина јављала свом човјеку да је ту и да је блиска његовој радости.

И старцу је долазила жеља да тако у весело божије јутро клекне на кољена и да се из препуна срца помоли тој својој доброј и моћној планини, да јој се помоли искрено као старцу Николи Путнику.

А кад позна јесен погаси све свијетле и веселе боје и кад сумрак пипаво и несигурно стане да се пење и заплиће у гране огољела воћњака, онда је планина постајала таман и ћутљив убица. Постајао је то онда онај страшан Грмеч, који је отео најстаријег и најмлађег Вученовог сина, Грмеч у ком су толико њих изгинули притиснути дрветом, пометени у међави или поједени од вукова. Затварао је он тада сиви видик, тежак и ћутљив као моћно и вјечито зло. И залуд је у те вечери на Вученову огњишту пламсала ватра од јелових суварака, било је ипак хладно и пусто. Свуда око куће завијао је и цвилио вјетар као да неког дуго и узалудно тражи по мраку, а старац је оборене главе ћутао крај разгореле ватре и сјећао се својих синова.

Средњег сина нестало му је у рату, у крвавим и несрећним биткама на Пијави. Нит му је ко знао казати гдје је погинуо ни како погибе. Надао се старац и надао да ће једног дана однекле избити као касна залутала птица, али нешто године, нешто бриге учинише да га посвема заборави. Тек понекад у немирне кишовите ноћи, кад невидљив пљусак бије дебела брвна, сањао је старац набујалу жуту ријеку, била је то Пијава, и онда је ујутру снујден дуго сједио поред огњишта држећи у руци начет и већ заборављен комад јечмена крува.

Најстарији му и најмлађи син изгубише се једне зиме ловећи куне по Грмечу. Тога несрећног дана послије тиха облачна јутра, пуног бијеле снијежне свјетлости, небо се одједанпут узмути и планину притискоше тмасти облаци чије се растресито прамење повуче ниско по Сувопољу. И



оно мало студена сјеверца утихну, настаде неподношљива тишина, пуна језе и злослутна ишчекивања, свјетлост потамни и нечујно се некуд повуче. По кућама се указаше освијетљени прозорчићи и сасвим у близини чуше се вуци. Завијање звијери испуни читав маглени сумрачни крај, пси подавијених репова стадоше сртати и грести на затворена врата, а козарима по околним шумарцима стаде у утроби нешто непријатно да се стеже и подрхтава. Стари Вучен изиђе пред кућу и с руком над очима загледа се уз пут, који је водио ка Грмечу. Видик се бијаше сузио до првих оснијежених живица.

– Што ли оне двојице нема? Затећи ће и мећава далеко у планини, а по оваквом времену ни стари људи нису вични да избасају и нађу пут.

Путем испод куће наиђоше неки пролазници. Чуло се изнајприје како шкрипи снијег, а онда је крупан глас забринуто рекао:

– Гадна се мећава спрема.

– Гадна, богами – одвратио му је оштар, одсјечан глас (старцу се учинило као да тај други има намрштено лице и капу набијену до самих очију) – гадно, чоче, видиш ли само како се смркло ко да је вечерње доба.

Оба гласа изгубише се у магли. Старац тренутак-два постаја тако гледајући на ону страну откуд се чуо разговор, а онда му се у тишини учини као да то и није нико прошао доље путем и да је све било варка.

– Па да, брате, каква мећава, ово се само онако нарогушило па ће и проћи.

Тако сам себе утјеши стари Вучен и поврати се у кућу. Уз огњиште су стајала два треножна стоца баш као да су оба сина малоприје устала и отишла. То га још више умири.

– Стићи ће они већ, још је дуго до ноћи.

Пред ноћ је стао да прамиња густ снијег. Снијежило је тако до пред саму зору, а старац је будан сједио уз ватру и чекао синове. С времена на вријеме учинило би му се да чује и разговор, па би се трзао из мучна полусна и сав у трема журио вратима. И сваки пут би га студено запахнула мрачна пустош напољу, а лелујав лијет пахуљица што су завијавале освијетљен простор пред прагом као да је ћутљиво најављивао да су сви путеви завијани и да нико неће доћи. У ситне сате старца превари сан и тек у свитање пробуди га студен. Ватра се одавна бијаше спепелила, кроз брвна је цвилио вјетар. Вријеме је било „изокренуло на буру”.

Ујутру освану дубок искричав снијег. Бура је чистила заостале облаке. Висока планинска коса, сва окупана бијелим снијезним сјајем, тонула је у блиједодро небо и као да се бијаше одмакла од села.

Неиспаван, пропао у лицу, Вучен изиђе пред кућу и, подбочен на шљаку, загледа се у планину. Као да је очекивао да ће му одозго с бијелих заобљених висова неко домагнути руком и рећи му утјешну ријеч. А планина је ћутала мирна и тајанствена, и тако тиха она дође старцу као бијел завијен гроб. Да је Грмеч био мрачан и наоблачен, Вучен би га грдио и клео као стару мучку убицу, али овако свечана тишина планине убијала је сваки гњев и отпор. Ништа, него да се сједне и проплаче ту на снијегу старачки уцвијељено и немоћно...

Отврдле дрвосјече, превикле већ сваку невољу, узалудно су претраживале кланце и гудуре изнад села. Од двојице људи нигдје ни трага.

– Нема, стриче Вучене, није једног трага да би чоек могло казати: ево, овуда су прошли... А све смо претражили.

И оборених глава дрвосјече су се разилазиле остављајући старца сама. И сваки пут би се после њихова одласка чуло из куће тихо бугарење. То је нарицала жена старијег сина.

Тек кад се мало упрољети и ледине озеленише, старац се поче виђати у пољу међу људима. И тако једног предвечерја, док је нешто пословао око живице, изби однекле преда њ стари Петар Бајић, говедар Миме Праштала.

– Послујеш ли, досту?

Обрадова се Вучен старом познанику, сједоше на прострт кожух и разговор поче одмјерено и лагано да жубори. Петар се нешто био посвађао са газдом, па узео своју најамнину и кренуо да тражи „бољег чоeka”.

Ријеч по ријеч па дођоше и на Вученову несрећу. Боцкајући штапом бус младе боквице, говедар некуд одсутан и замишљен стаде да говори:

– Не вјерујем ја, досту, да су они мртви. Тако је једном чоeку од Петровца нестало зими у Грмечу сина, а кад тамо он избио однекле тек послије три године. Ће ли је дотле био, шта је радио – нек сами Бог зна... Има ти свашта на свијету, мој Вучене! Него ти не гријеши душе и не жали живе људе.

Дуго је говедар причао о многим чудним и необичним стварима и, док га је тако ћутке слушао, Вучен је осјећао како му се у души рађа нада и свијет дотад скучен и таман почиње да се разведрава и продубљује у даљине непознате и тајанствене. Сутон је мијењао и растапао све облике, настајао је један друкчији свијет у ком је све могућно, а кад је Вучен подигао главу, горе на највишим голим врховима Грмеча још је у сунцу блијештао снијег. Нешто топло пријатељско струјало је одозго старцу у душу, као да је планина јављала да се негдје на некој непознатој стази виде два човјека, који ознојени журе да обрадују стара оца.

Од тога разговора с говедаром старац се сасвим промијенио, оживи и нешто ведро запали му се у погледу. Сваког вечера, све до касно у ноћ, сједио је на клади за

пресијецање дрва, лула је равномјерно свјетлукала у мраку, а Вучен је, презајући на сваки шушањ, често бацао поглед уз таман друм. Могу се отуд сваког часа помолити дуго чекани синови. Спуштају се они одозго низа стрму косу, старији као и увијек озбиљан и мучаљив, а млађи тих и вазда некуд насмијешен. Силазе и ето их ускоро ту поред свога старог оца. Та како је онај од Петровца дочеко сина, па како су се вратила она тројица из Русије, па како је... – много је тога оне вечери казао говедар, а и старчево срце каже да то мора бити истина.

Тако се сваке вечери нада и очекује старац, јер осјећа да му је већ одавна вријеме да остави плуг и сјекиру и да одмори старе кости, нада се и чека кад ће му планина вратити једину његову одмјену. А по неки ријетки пролазник, који мине доњим друмом испод куће, кад угледа како лула свјетлуца у Вученовој авлији, досјећа се да то старац по свој прилици тугује и нема сна, па опрезно пролази да га не узнемири. Па се у отврдлој припростој души дрвосјече нешто покрене, зашкакља га у оку и он зглавком стиснута кажипрста трља капке и спотичући се о камење мрмља у тмину:

– Ех, Вучене брате, нашег живота и нашије судбина!

## УНУК ГАЈАНА КУКИЋА

Тек што сунце бијаше изгрануло и прелило се преко брегова обраслих старом буковом шумом, кад Мићан Кукић с мотиком преко рамена испаде на каменито раскршће још пуно сјена и некакве тешке студене шумске тишине. Пред њим на чистини ћутала је стара почађала ковачница. Тек кадикад чуло се како у њој неко крупно и потмуло бобоњи звецкајући некаквом гвожђаријом, чим ли, али то као да је још више појачавало тежину сјеновите и снене јутарње тишине међу бреговима. Мићан бијаше поранио да ту, у ковачници Марка Бркљача, поклепће мотику (излизана је и тупа преко сваке мјере), па да тога дана у надницу окопава кукуруз горе у вршинама код Симе Дубајића.

Тај њихов ковач, Марко Бркљач, био је родом Личанин као и већина становника из те општине крупског среза, па се иза окупације пресели с породицом у Босну, јер ту бијаше доста пусте зиратне земље. Још за младости, прије војске бавио се понешто ковачијом па се тога заната прихвати и у Босни, а кад се нешто преријечи и завади с унуцима, одби се посвема од куће, склепа од брвана нешто ковачнице ту у кланцу, па је у њој и дањивао и ноћивао одилазећи кући тек о каквим великим годовима. Јело му је одозго од куће доносио најмлађи унук – његов миљеник – који му је и у раду помагао покрећући понајвише мијехове и њима распирујући ватру. У доколици, очекујући муштерије, кириције и сељаке, старац је, работајући увијек нешто око вигња, пјевушио старе личке пјесме о хајдуцима и крађама волова, или је, и не обзирући се на

унука, сам са собом разговарао вјечито некога резилећи и прекоријевајући.

Кад се Мићан накашља пред полуотвореним вратима ковачнице и провиривши унутра у полутмину повика: „Ехеј, домаћине!” – старац, и не дижући главу од огњишта крај кога је нешто пословао, крупно и дубоко одврати:

– Ехеј, ту сам, ту! Улази!

– Добро је, добро, само кад си ту жив и здрав. Добро јутро!

– Бог да добро, Бог. Виде Мићана, тића соколића. Ће си ти болан!

– Ето, наврати мало да ми поклепћеш ово сретне мотике. Поша сам горе у Вршине на поса па не могу с тупијем радилом.

– Ајде, де, дај да видим – примаче се старац и стаде да скида с држалице пружену мотику. – Тупа, друшковићу, и посве излизана. Дедер, Тривица, распири ту ватру. Сједи, Мићане, сад ћу ја.

Старац дохвати иза вигња дугачка клијешта, углави међу њих ушице од мотике и гурну је у напола живо угљење.

– Дедер сад, Тривица, вуци за ту ручицу, што си зино у Мићана ка да чоeka никад видио нијеси. Дивјачан ми, брате, овај мали ка звијере.

Поспан и неумивен мали зијевајући прими за ручицу од мијехова и стаде равномјерно вући горе и доље једнако искоса погледајући у Мићана, док је стари, онако крупан и космат, нагнут над вигњом, нешто сам са собом мрмљао гурајући мотику дубље међу распаљено угљење. Мићан, чучнувши иза врата леђима ослоњен о зид, чешкао се замишљено кажипрстом испод капе.

– Овај, стриче Марко, ја богами, сад немам пара да ти дам за клепање, него кад ми вечерас горе плате навратићу крај тебе. Ја држим да ћеш ми вјеровати за тај динар и по.

– Е друшковићу – зачуђено се окрете старац и надиже велике сиједе обрве – кад ја нијесам има вјере у Кукиће. – Онда се још више окренуо према Мићану и, све држећи десном руком клијешта с оном мотиком, стаде да приповиједа. Видјело се по томе како је живнуо и засвјетлио очима да му је мило што му се пружила прилика да приповиједа.

– Друшковићу мој, памтим ја добро још твог ђеда, покојнога Гајана Кукића, Бог му душу простио. Тувим ка и данас кад се одврга у ајдуке. Био сам ти ја онда, друшковићу мој, сержан, дванаест равније година био сам сержан. Сјећам се ка и данас: једне године осили се ајдучија, одврже се у ајдуке Гајан Кукић, твој ђед, па Лука Лабус, Чавлин Далматинац, Рајан Мали, Лазар Шкундрић – све бркоње и људине, друшковићу мој! А покојни фељбаба Максић диже једном дванаест сержана. Идемо, вели, ватати ајдуке, заноћили су ту, код куће некаква Дмитра Вујина кога су звали Кривовратом. Опколимо ми, друшковићу мој, кућу са свију страна, кад тамо ајдуци засјели па пеку два јањета. А покојни ће фељбаба Максић одовуд иза некакве хрпе камења: „О, Лазаре Шкундрићу, арамбашо, предај се, вели, на вјеру, ништа вам бити неће.” Истом он то изусту, а неко у кући поклопи ватру онијем коритом што се у њ вата маст од печења. Цвркну угљење, смрче се у кући, а Лазар ће одонуда: „Ето ме, вели, Максићу, држи се добро.” Те они пуц одонуд, ми пуц одовуд: вјере ми утекоше с оно двоје јањаца...

– И велиш, однесоше јањце – зачуди се Мићан и чисто му би нешто мило што то хајдуци однесоше обоје јагњади.

– Богами, однесоше обоје – наставља старац држећи још увијек у рукама она клијешта с мотиком, док га унук полуотворених уста нетремице слуша и једнако вуче оне мјехове да се већ све угљење бијели од усијаности – однесоше друшковићу, а ми потечи за њима; ће ћеш ти

ајдука стићи у мраку. Кад већ макоше у шуму, истом ти се јави твој покојни ђед Гајан: „О, каже, фељбаба Максићу, о!” „Ехе!” одазва се покојни Максић: „Е, вели, тако ти људства и образа, ајде ми нешто учини на руку: сјутра ће ти чоек донијети у касар пет дуката, а ти то предај ономе Јовићу што је затворен доље у Грачацу, глава ми је, каже, у торби па не би желио кад сјутра погинем да понесем ичијег добра са собом...

– Види, види – зачуди се Мићан – пет дуката, богами, данас би то паре биле. Него, вјере ти, дедер ти види ту мотику, ми је и заборависмо, изгореће па куд сам без ње јутрос приста.

Стари ковач као да добро и не чу Мићанову опомену и заусту да прича даље, али кад му брижни Мићан поново прикрича, он је потегну из ватре, али међу клијештима извуче само усијане ушице.

– Види де сад ђавола, сва мотика изгорела, отопила се.

– Ето ти сад – скочи Мићан озлојеђен и љут – сад ћу, Боже ме опрости, с ђаволом у копање. Ма, стриче Марко, у шта си гледа, ако за свеца знаш? Куд ми пропаде мотика, туд ми оде и надница. Ће ћу сад наћи мотику? Богами, стриче, набављај ми мотику како знаш!

– Е, друшковићу, какав си ти то, болан, дига си због једне мотике толику вику! – зачуди се стари Марко. – А твој ђед, покојни Гајан...

– Е, Гајан, Гајан, Марко брате, лако је било Гајану, задруга и вамилија и по сто оваца, а у њега ни жене ни дјецe, а шта ћу ја с оно своје троје врепчића, свако гледа готов комад крува. Да је и покојни Гајан на мом мјесту, вала друкчији не би мога бити нег оваки ка ја.

– Е, дијете, ја мислио, богами, да си ти људевнији, а ти заџака ка Циганин. Баш нестаде старог људевања и старије људи. Ајде ево вође у мене некакве старе мотике



па се послужи који дан, док ти ја скујем нову. Е, Мићо, Мићо, да сад устане покојни твој ђед Гајан...

И, набијајући на Мићанову држалицу ону своју стару мотику, он и опет спомену Мићанова ђеда:

– Е, да ти, друшковиху, знаш како је људеван био твој покојни ђед!

А кад Мићан с мотиком преко рамена, љут и брижан, крену уза стрми шумски пут, старац се насиони на довратак и дуго је гледао за њим како граби уз пут онако ситан, подеран и већ погрбљен, иако је тек тридесету превалио. Гледајући га таквог, осјећао је како га пролази сва малопређашња љутња на тога нељудевнога Гајанова унука и у грло му се пење бол љут и тежак. Дође му одједном жао, грдно жао, а ни сам не зна чега: да ли онога старог јуначкога Гајанова времена или овога сиромаша Мићана с његово троје дјеце, кога је, ето, прегазила некаква немилосрдна сила па му, сироти, није ни до јунаштва ни до људевања.

Погурен врати се стари вигњу, присједи на сточић и спусти у руке уморну сиједу главу. Чисто се још више старачки пригну и онемоћа пред новим, њему неразрешљивим и мутним питањем:

– Гајан Кукић, Лука Лабус, Чавлин Далматинац, Лазар Шкундрић и толики други... Збиља шта би они данас радили да се дигну, би ли они могли повратити онај стари земан и старо људевање?

И било га страх, јер му се све нешто чинило да то они не би могли да ураде и да би се и они данас исто овако погурили и пропали као и овај сироти Мићан. Збиља, баш не би ваљало да устану...

Унук је дотле у запећку жвакао кору црна препечена круха и немирно се обзирао настојећи да ухвати једну досадну и безобразну муву.

## ПОЗИВНИЦА

Разговарајући сам са собом, Никола Бабић тесао је некакву градљику на ледини поред авлијске ограде. Био је сунчан дан, врапци су се прљугали у прашини на путу, а Никола је загријан и ознојен одваљивао брадвиљем тешко храстово тријешће, каткад зловољно зирнуо на немирно врапчије јато у прхкој прашини и у себи се свађао с комшијом Ђуканом.

– Вала, Ђукане... А-хак! Вала, Ђукане... А-хак!

Започети пријекор упућен комшији сваки пут би у зачетку пресекао тежак ударац брадвиља, у глави би се нешто затресло и помутило и све је остајало на ономе: „Вала, Ђукане...“ А ударци су били све срдитији и тежи, као да је у њима искаљивао сав свој јед на тога свог комшију и доста Ђукана, лопова ниједног.

Прашећи босим ногама, путем су налетила школска дјеца. Једно од њих, црвено и задихано, важно се машило за свој шарени торбак.

– Стриче Никола, ево ти некакве позивнице, дао ми кнез да ти понесем... Каже, из Крупе је.

И, пруживши му пресавијен лист хартије, дијете је пожурило да стигне другове поскакујући уз пут попут ждријета.

– Позивница! – охлади се и намршти Никола. – Позивница... Због чега ли му је то сад?

Присјео је на грубо отесану градљику, скинуо капу ни сам не зна због чега и отврдлим прстима једва некако

раширио предвостручен лист. Слова су се слијевала у трепераву длакаву траку и споро текла на десну страну. Као да мрави путују некуд по свом тајанственом послу.

Дуго је сељак гологлав ћутао над шареним комадом хартије, мрдао обрвама као да се нечем домишља и све као да је очекивао кад ће папир да проговори. Ћутао је и замишљено гледао у хартију све док се од једне позивнице нијесу створиле двије и све се удвостручило и испремијешало, а онда је подигао главу и видио да му баш ништа паметно није пало на ум.

– Хм, гле, како је сунце ниско, ето ноћи... Да, да, а неки људи знају читати, па је онда лако...

Ћутке се подигао, позивницу пажљиво ставио украј на широку тамну треску, устакао капу и мањим брадвљем стао да поправља и равна већ отесану градљику.

– Хм, зашто ли ме зову у Крупу, свеца му љубим...

– Па крао си, брате, шуму, можда те неко потказао – чује се однекле тих глас. Николи се нешто учини као да то говори она позивница из ћошка. Љутит се окренуо.

– Е, крао, ти знаш, гаде, да сам крао!

Лист хартије лоповски и пркосно шушка на вечерњем повјетарцу.

– И ограду си у крчевини измакао, па захватио комад царевине.

– О, небо јој, какву ограду. Само сам је мало исправио куд по прави и треба да иде.

Љутит се погнуо и стао журније да сатесава неравнине на градљици.

Молим ја тебе да сад њега онај мали шарени гад оћера сјутра – прексјутра у Крупу код толико његовог посла. Ето, да га џандари попану за капурицу, па с њим у Крупу, не би ни жалио. Знаш, брате, ко те води: ту су ти пушке, бајонети, ланци, па ти није ни криво. И човјек се некако

осјети поносан и силан кад сила на њ удари. А овако... Е, гад један.

И Никола преко рамена срдито омјери онај лист хартије. А папир се једним крајичком лелуја на вјетру и види се, неће ђаво да мирује, него све копка по Николиним старим гријесима.

– А онај шверц с вином из Далмације обноћ преко Рисовца; аха, као да се и за то не може сазнати, а, Никола?

– О, све ти твоје погано, кад је то било – има три године.

– Па она туча у биртији код Тривице, кад умало не убисте Коју Марчету.

– Ајд сад и то натовари на ме, ко да сам се ја сам туко. Било нас је петнаестак.

– Па оно с оним воловима...

– Чујеш, дедер једанпут ућути! – разљути се Никола и од муке пусти брадвиль, сједе на градљику и потражи дуванкесу.

– Баш ће ме осижедити, ђаво од ђавола.

О, људи моји, људи, да су по њ послали џандаре, не би ни жалио, а овако? Гдје ће га ова смрдљива хартијица оћерати чак у Крупу, а море бити и у бувару га спрашити који ред. Црне ми земље, баш ће тако бити.

– Ја чудан ли земан изиђе, брате си мој! Мог рођака и као у неку руку и прађеда покојнога Голуба Бабића читава је војска тражила и ћерала кад је оно с Тривуном Бундалом у чету ишао. Читава војска, рођени мој, аскер иде и пита зна ли неко за Голуба Бабића. А мене, видиш, с овом артијцом могу одвући куд ти драго. Ех, ех, баш ће ме овај ђаво огријешити и обружити.

Хартија се раздражљиво бјеласа у први сумрак и изазивачки шушкета.

– Ићи ћеш, Никола, ићи, јача сам ја од тебе.

– Е, вала нећу, па да ћускије с неба стану падати. Нећу баш, идем, ево, у кућу, а ти ту остани нек те ноћас вјетар однесе или ти што друго дође главе.

Па и не гледајући више на позивницу покупио је алат и кренуо у авлију. Спустивши брадвиљ на ниску полицу испод стрехе, онако сагнут за тренутак се окренуо, кад оно кроз ограду на авлији, између проштаца, види се позивница. Као да вири кроз ограду и лукаво се смјешка.

– Нека, нека, иако си ти рођак Голуба Бабића, јача сам ја од тебе, доћи ћеш ти ноћас да мене потражиш.

– Ух, баш ме сатра и надјача, ђаво несрећни – дубоко и несвјесно уздахну Никола и оборене главе пође да придигне позивницу.

## У ПЛАНИНИ

Око ушију Ђуре Јерковића цвилио је оштар вјетар планински тако да се зимогрожљиви старац од хладноће бијаше сав закукуљио у свој умашћен топли овнујски кожух, а главу увукао дубоко међу рамена, па је онако згурен и онизак личио више на какву голему корњачу, неголи на човјека. Испод шешира дубоко набијеног на очи могао је старац пред собом да сагледа само комад безводног и пустог Сувопољја са по неким ријетким глогом шкрта и ситна листа кроз које је вјетар цвилио жалосно попут пригњечена миша. Мало навише под самом планином, једно чобанче гласно и отегнуто пјевало је грку невеселу арију сједећи на ивици запуштеног и разграђеног гробља:

*Планино моја, планино туго,  
планино, моја старино...*

Баш као и та пјесма и сав је крај уоколо био некако опором једноличан и невесео – без иједног свијетлијег тона: штуро зеленило сувоњаве вјетром опаљене пољске траве, упрскано понегдје сивкастим громадама камена кречњака, пружало се унедоглед низ читаво Сувопоље, овдје-ондје одударао је по који тамнији грм црног трна или глога, као да је залутао у ту пустињу па се сад смишља куд би даље кренуо, а над читавим тим крајем дизао се стрмо осојни студени ланац Грмеч-планине, обрастао тамном црногорицом све до под највише врхове. Тек понегдје, попут полеглих оваца, бијелиле су се крпе заостала измрзнута снијега. И те мирне бљештаве крпице

бјелине, свијетлећи се још дуго по заласку сунца, улијевале су неко тихо осјећање побожности у душе сељака који су их посматрали из сутоном обавијеног Сувопоља, па су се ваљда због тога (или због нечег другог) сви становници сувопољских села, кад би се молили Богу, окретали према Грмечу иако им је он, свима, био с југа.

Ђуро Јерковић кренуо је у Грмеч да краде и продаје државну шуму, кренуо је хладнокрвно и озбиљно као човјек који је пошао да сврши некакав пријекотребан и важан посао, исто онако као што су толике године прије њега ишли и његови стари по истом послу. Истина, постоји лугар који брани и чува ту шуму (и који те може лако и убити), али за Ђуру, као и за толике друге, он је био једно нужно и као од Бога постављено зло, – исто онако као и суша, рани прољетни мразови, вуци и снијегне буре зими – све је то за њих било једно исто: тешко, судбинско бреме које човјеку отежава и загорчује ионако мучан и тегобан живот. Шта ћеш – живјети се мора, а живот ти је, брате, једна голема невоља без краја и конца.

Сва та села под планином, разасута ивицом Сувопоља, Гориња, Јелашиновци, Стабанца, Висавац, Међеђа и толика друга, почела би да гладују још рано с прољећа и што не би дотекла раженица, зоб и продато сијено, то би Грмеч морао да надокнади. Богатији људи из села у низини, поред рјечице Јапре, поручивали су сваког љета код планинаца да им у Грмечу прибаве различиту јелову грађу: шимлу за покривање кровова, прошће за обрађивање башта и авлија, дугу за купусне каце и по који омањи балван за пилану. И касно увече, послеје каквог празника (кад су жандарми и лугар посигурно негдје у механи с друштвом) долазе сељаци из низине с пуним врећама кукуруза и с добро подмазаним колима; у мраку се води тих разговор, пригушено се навикује на коње, покаткад лупне даска и лула се јаче засвијетли у мраку, и сељаци се опет враћају натраг са колима пуним

јелових дасака увезаних у снопове. Дјеца планинчева сањају те ноћи како једу курузу с млијеком, а сјутрадан сједе на пушкомет далеко од куће, у гранама какве јабуке дивљаке, и гледају низ жуту вододерину према Јапри кад ће се отац помолити из млина.

– Еј, остарило се и онемоћало – хукну старац кад се прими уза стрму планинску страну – како ли ћу жив догурати до Црног вр'а кад ме још вође вата у прсима... Еј, Грмечу, Грмечу, рођени мој, куд ми би суђено да се под старост верем уза твоје стране...

И опет му паде на ум јучерашњи дан кад је угледао сина како се већ у бунилу и у ватри, с расјеченом крвавом ногом, враћа из планине. Спавајући у планини, у колиби склепаној на брзу руку, бијаше се младић жестоко прехладио, али не хтједе да силази кући све док му се при раду не поче мутити у глави и пред очима играти; тако да је у једном тренутку ударио по рођеној нози мјесто по дрвету које је цијепао. Баци онда сјекиру на раме и, заборавивши у колиби торбу с хљебом и луком, једва се спусти низ планинску косу и дохрама кући.

Стари Ђуро, који је још прије седам-осам година мануо сјекиру и остао код куће да пригледа имање и помаже у послу снаху, невеселу и вјечито болесну и мрзовољну жену, мораде поново да се крене од куће да замијени сина. Грађа се морала кроз осам дана да припреми и на товарима снесе низ планину, да се готово и у реду чека кад Периша Нонић, трули газда из Мрачајског Стубла, дође по њу.

Већ се бијаше добро одјутрило кад Ђуро стиже под Црни врх, у широку склоњену долину, гдје му је син радио. Једва дочека да се спусти на хрпу лепљивих јелових дасака које су још издалека мирисале на смолу, па набијајући лулу дуваном, сађеником, разгледао је уоколо започети синов рад и сјетно махао главом:



– Е сине Илија, јадна нам наша мајка... слаба ти вајда и од моје одмјене.

Поред двије-три хрпе дасака на малој чистини у средини долине лежало је неколико јелових трупаца још неисцијепаних, а на најстрмијој горњој страни долине, према Црном врху, стојала је једна тек засјечена јелика, висока и права попут стријеле.

– Ајд, с помоћу Божијом, да њу најприје посијечем – одлучи у себи Ђуро одмјеривши дрво од влажног подножја зараслог у маховину па све до вршике преко које је плутало неколико бијелих већ готово расплинутих облачака.

У сјеновитој влажној долини споро је кашљала старчева сјекира и њезин одјек, туп и кратак као пресјечен, одбијао се о долинске стране и прекидао се негдје у вршикама дрвећа. Са сваким ударцем расло је и старчево нијемо очајање, јер је осјећао како га снага нагло оставља и кад је, послије треће почивке, дрво већ било готово да падне, њега бијаше обузела толика немоћ и руке му се у мишицама од умора тако удрвениле да му сјекира сама испаде из руке. Већ готов на плач од немоћног и узалудног старачког упињања, он баци кожун поред једног трулог пања и леже да се подуже одмори.

Лежећи непомично, полузатворених очију, послушкивао је како му крв топло и бурно удара у сљепоочницама. Нажуљени и поднадули дланови горели су му као на ватри и он их опружи поред себе чепркајући опале сасушене иглице да их расхлади на влажној земљи. Чепркајући тако напипа прстима лијеве руке нешто тврдо и студено, па кад радознало подиже главу и угледа како из земље вири одужи пљоснат комад црна гвожђа, он узне један ивер и с њим га ископа ван. Била је то старинска кована сјекира звана „глува“, богзна кад ту изгубљена или бачена, и личила је више на обичан гвоздени клин с рупом на дебљем крају. Обрадован због нечег попут

дјетета, Ђуро је узео разгледати премећући је из руке у руку: била је сва зарђана, напуклих ушица и на оштром крају сва искрзана и стучена.

Са оваком сам ја у младости радио – промрмља старац и чисто пријекорно погледа на своју нову сјекиру која се свијетлила између разбацаног иверја под јеликом. У свијести му изрони далека свијетла успомена из дјетињства, кад му је отац у Санском Мосту купио прву сјекиру, исту овакву као ова стара зарђала „глува“, и први пут га повео са собом у Грмеч. И то први пут тада, корачајући по сумрачном голом тлу дубоко у шуми, он је доживио и осјетио планину као тајанствену моћну силу са којом му је суђено да се бори читавог живота немилосрдно и криво као и његови стари.

Оронули уморни старац гледао је пред собом читав свој проклети живот.

Већ у дванаестој години почео је да одлази с оцем на рад у планину. Оца му је убило дрво кад је Ђури била петнаеста; сав модар и крвав, са поломљеним ребрима, три се дана борио са смрћу и Ђури је доцније заувјек остало урезано у свијести његово страшно упало брадато лице са крупним уплашеним очима које никога више нијесу познавале. И браћа су му жалосно завршила: једног је на бријегу убио лугар, а други је читаву ноћ просједио на дрвету сакривен од вучјег чопора, па је сишао с памети и доцније неколико година обилазио по околним селима, све док га једног студеног зимског јутра не нађоше смрзнута под стогом сијена далеко у пољу.

И тако су протицале године под планином, оскудне, штуре и бескрајно монотоне године, задржане у сјећању само по несрећама које су се у њима десиле.

Проводио је Ђуро у Грмечу често по читаво љето (чувен је био са свога поштења и вјештине у раду), лежао је неколико пута у затвору и на грдне глобе осуђиван

био, али је и њих одлежавао и опет настављао по старом. И први и други његов син, младићи рано ожењени, пропадоше у планини: један се у раду посијече и рана му се отрова и даде на зло па умрије за подруг мјесеца, а другога, који је недјељом често одлазио високо у Грмеч да бере и продаје малине, нађоше Цигани мртва испод једне стрме литице. Снахе му се брзо преудадоше, умрије му и баба, нешто од сипње, нешто од жалости, а он, већ престарио и обнемоћао, ожени и најмлађег сина да му кућа не буде пуста, па се и сам ману планине и остаде да прегледа и надзире око куће.

И док над шумом лежи тешка влажна тишина и зелени планински мир, а над непомичним крошњама, по свијетлом плаветнилу, путује само један једини бијели облачак, стари Ђуро види пред собом читав свој протекли живот, оскудно, тешко и гладно животарење, и све му се јасније чини да су сви ти његови напори били нешто узалудно и бесмислено.

Ето, потраћио је и младост, и снагу, и здравље, мучио се читавог свога вијека ко незаробљени роб, а зашто све то? Ништа стекао ни створио није, ни сува хљеба задоста да има, а камоли чега другог. Кућа му је клонула и већ готово да се сруши, око куће све пусто и разграђено да те туга убије – ни кучета, ни мачета – задњу је краву морао прољетос да прода, син му је болестан (ни зелене јабуке нема да му понуди), а он сједи ту, немоћан, стар и слаб, дотрајао и стучен попут ове зарђале старе сјекире.

– Јест, ни на што друго не наличим, него на ову сикиру. А зашто ли сам живио, једини Боже мој!

И у старчевој свијести роди се горка невесела мисао која га још више погружи и пригну земљи као да су му на леђа навалили млински камен: Није се вриједило родити.

– Да, није се вриједило родити – прошапта још једном старац устајући на ноге и с горким нехајем бацивши на

земљу зарђалу „глуву“ (као да је бацао заједно с њом и читав свој безвриједни и бесмислени живот), прихвати сјекиру и поче даље да сијече, а кад јелика поче већ да подрхтава и пуцкета, он се измаче десетак корака од стабла и стаде непомично, па и не обраћајући пажњу како се голема тјелесина јелике шумећи навија право к њему, он је гледао некуд укочено кроз њезине гране и упорном горком помишљу понављао мрмљајући као у сну:

– Није се вриједило родити.

## ПИСМО СОЈЕ ЧУБРИЛОВЕ

Соја је таман намотавала некакву пређу на рашак кад кнез куцну шљаком о црвоточан довратак и промоли бркове на полуотворена врата.

– О, Сојо, има ли те иђе у животу! Изиђи де, да ти нешто покажем.

Соју чисто нешто штрецну (може бити да је писмо од сина), па журно прислони рашак уза зид, пометну клупко на клупу и упути се ка вратима. Иза ње стругну рашак клижући се низа зид и лупну у угао, клупко се откотрља под кревет.

– Е, јес ти то, кнеже! Да нема што од мог Боре, одавна ми не пише.

– Ма јес од Боре, Сојо, ама није писмо нег нешто друго. Ево, баш ми сад ово дадоше у опћини. На, вели, господине кнеже, понеси ово тој вашој гласовитој Соји што но вам свима по селу пише писма. Ево, вели, ово јој је син сочинио и у новине надруково. Ето, ти си писмена па прочитај. Има ти ту, писо је твој Боро, како се Ђуро Јерковић злопати и мучи сијекући и цијепајући по Грмечу јелике да корицу крува заради, има све и како је Ђуро тамо погино, и шта је све пред смрт мислио. Ама све, кажем ти, ко да је он то све својијем рођенијем очима гледо. Ма како ли га нако срочи и написа, да ми је само знати. Е, Сојо, вјере ми, ваљан ти је и паметан дјечак, мора се признати. На, држи ове новине, журим се горе на Квогиновац, имам да раздијелим још некакве позивнице за кулук. Збогом остај!

Соја попричека док кнез сасвим не замаче иза окуке, а онда тек присједе на праг и пуна узбуђења стаде да

прегледа новине. Годио јој је тако да остане сама са својом радошћу, да нико не буде свједок тим њеним топлим разговорима са сином који је негдје тако далеко. Тако је она чинила увијек кад би јој од Боре стигло писмо; попрочекала би док јој млађи син и остала чељад оду на посао па би извадила писмо и по неколико га пута читавала.

Прелиставала је лист по лист и у радосној треми зауставила се пред крупним насловом „У планини“, испод кога је нешто ситнијим словима стојао потпис „Бора Чубрило“. Бора Чубрило, јест баш стоји разговјетно одштампано: Бора Чубрило. Боже мој, како ли то неколико штампаних слова много казују. Ето, стоји ту његово име, он је ту пред њом и, ето, он говори из тих новина. Гледа она онај потпис, дуго га гледа, а онда отпочиње да чита и све јој се нешто чини, не чита то она, него то Бора сједи ту поред ње и прича јој. Прича он час тихо и лагано, а час опет пада у ватру, сијева очима и љути се због некакве големе неправде...

Над зеленим пољима разлијева се топла сунчана ријека, пјева испод куће њива младих перјатих кукуруза, пјева нешто широко и велико што испуњава модре сунчане просторе, чује се однекле звонцање прапораца и нечије дозивање, а Бора говори. Говори и казује како је тешко живјети горе под том њиховом планином, казује како се Ђуро Јерковић мучио и онако стар и слаб посртао по планини прибављајући грађу, како су изнад разграђена гробља под планином чобани пјевали: „Планино моја, планино туго“, па како се Ђуро присјетио свога грког и чемерног живота, и свога и својих сељана, и све тако што је с њим било док јадник није најзад заглавио и погинуо у Грмечу.

Чита све то Соја, чита и осјећа како се пред њом отварају понори људских невоља и тајних, мало познатих туговања над животом. Ето, ту је нешто казано о тим патњама, о сељацима и њиховим невољама, а колико

је тога још што би требало изнијети и неком показати, казати и негдје записати да се то већ једном знаде и чује.

Положила је новине на крило и сјетно заклимала главом.

– Добро си све то казао, сине! Све је то тако. Али има још доста тога, доста тога за што ти можда и не знаш или си већ поборавио. Еј, еј, да си ти само овђе међу нами...

И у Соји се рађала пламена жеља да том свом далеком сину искаже све боле и невоље што их је знала у њихову селу: и како је Петар Ђокин изгубио своје здравље потуцајући се по радовима у туђем свијету, и како се жито даје у бесцијење, и како су у пола села крмци од нечег покрепали па доста људи неће зимус имати ни посјека ни омрса, све то треба да зна тај њезин син па да и то каже и објави тамо у свијету.

И, понесена тим ватрама, Соја је са дна свога ковчега извадила хартију и коверту и пошто је подјарила ватру на огњишту, да се посленицима вари ручак, сјела је за мали столић и узела да пише сину:

„ ... И сине мој рођени, пишем ја свијем нашијем тежацима писма кад им ће треба, сви се они преда мном изјадају, па ја добро знам сав њиов чемер и кубурацију. Еј, неука сам ја и проста жена да би све то умјела исказати, ту би требале нечије тешке и крупне ријечи. А ти добро знаш, рођено моје, да си ти наше дијете и ред је, да ти испред нас тамо проговориш. Сјети се нас и наше тежачке патње и реци им све то. Немој заборавити да кажеш и како су Мићанову краву промунтали и продали месару, и како је Ђука зимус ишла у шуму да товари дрва па последије родила мртво дијете, и како се стари Пекиша ни на Божић није имо чим да омрси па ваздан плако код куће у запећку и како...

... Све то напиши и кажи, сине, и проклето ти од нас свију било ако затајио и не рекао онако како јест. Ето, то ти каже твоја мајка...“

## ПЕКИШИНО ПИСМО

Мукале су краве промукло и тужно, чистили се по кућама огорјели стијењеви петролеумских лампи и студени јесењи сумрак већ је увељико навиривао својом влажном сивом њушком у сеоске шљивике, кад је стари Пекиша, шљапајући кроз блато жилавим босим ногама, довео у кућу Соју Чубрилову, једину писмену жену у селу, да му срочи и напише писмо сину раднику, који је, већ је друга година, отишао и изгубио се у Персији, у тој неспретној и проклетој „турској“ земљи. Продао је и волове и малтене половину свега жита, скуцао тако нешто трошка и отишао у ту далеку непознату земљу. Јавио се из почетка два или три пута, а онда замукнуо. Гдје ли је, шта ради – то сами Бог зна. Писао му стари Пекиша и писао, али одговора нема. Селом се однекуд проноси глас да ради негдје на некаквој „треки“, добро зарађује и бараби. А куће се и не сјећа, црна и зелена кукавица.

Тужан и невољан Пекиша се најзад присјети да чак с другог краја села зовне Соју Чубрилову, умну и разбориту жену, која је у читавом томе крају била позната по томе што је умјела да сложи и напише тако лијепо и жалобитно писмо да би се и камену срце расплакало. Писала је она писма и за људе у Америци, и за барабе по свијету, и синовима у војску. И увијек тако послуже њезина писма долазио је убрзо одговор па ма како окорјела бараба био онај коме је послато. Растужи се зар човјек кад га добије и прочита, види све како је и како код куће опстоји, па му се срце омекша и јави се.



– Ако то не помогне не знам више шта да смислим. Само да се јави да је жив и здрав па цаба му све друго – закључио је стари Пекиша, узео иза врата дренав штап, заврнуо ногавице да се не искаља у блату и отишао по Соју.

Еј, да Пекиша нешто зна да пише, па да томе свом сину напише како је то тешко стар и слаб посртати обноћ с врећом жита пут млина, како је невесело кад њих двоје стари и саморани сједе за ручком, а човјек се сјећа дјетета у туђини и нешто му се стеже у грлу па не може да прогута залогај него оставља жлицу и тужи се да му се тобож слабо једе, па како је тужно гледати како шикутори замичу низ жути друм с двогодишњим јунетом: дуго, дуго, виде се иза ниске живице црна леђа јунета које одводе да га тамо даље у вароши закољу и прождеру облапорне чаршилије. Еј, да је то све тако некако срочити и написати да то син осјети и види као да је пред њим. А ко би то други знао и умιο него Соја.

Поставили су на мали изрибани сто лампу, високо изврнули стијењ да је врх пламена постао већ мрко-црвенкаст и чађав, донијели Соји расклиману широку столицу с новим јастуком на њој, па озбиљни и тихи као на каквој свечаности сјели једно с десне, друго с лијеве стране Соје и поднимили се на руке као што то обично чине стари људи кад диктирају писмо.

– Сад ти, Сојо, мила и рођена, ми ћемо штудјерати и казивати, а ти пиши већ онако ко што ти само знаш и умијеш – започела је стара Дева, уздахнула издубока и започела „диктјерати“:

– Мили и драги мој сине једини, очи моје, шта је то с тобом, ће си, што се не јављаш толики вакат...

– Кај озебо сунца надамо се сваког понедјелка, кад пошта у село стиже, писма од тебе – дочека с друге стране стола Пекиша – а од тебе никаква аваза...

– Вала Богу, нас двоје смо живи и здрави (јадно нам и здравље и жиће) ко што и теби желимо добро здравље од Бога и срца свога – дочека опет Дева – ... Ма, дедер, Сојо, сркни зеру вруће варенике, боље ћеш писати... али нас, драги сине, поједоше старости и бриге...

– И сатра нас пољски посо, а ми смо обоје стари и, штоно кажу, једном ногом у гробу... ма, Сојо, дедер пиј, олади ти се вареника...

– Мили и драги сине – прекиде Дева старога – свињац нам се срушио па нам крмци окол одају и штету праве...

– Чекај, стари; метни ти, Сојо, прије како нам је љетос пола сијена пропало подјевено онако у пластове, покисло па све сам ђубар.

У подруму испод собе чу се некаква лупа и кривљава говеда па стари скочи и излете да види шта је, да се не избоду говеда, а Дева се примаче још ближе Соји и, тарући влажне очи, настави шапатам:

– Пиши, рођена Сојо, реци: ћаћа ти је окашљо и посве се порушио посрћући и радећи ове двије године, све се бојим за њ, лећи ће једном па се више ни дигнути неће... Знаш, не смијем то пред њим рећи да напишеш, жао му је да се дијете секира.

Стари се убрзо врати из подрума понијевши са собом вал хладна ваздуха, стресе са рамена трину од сијена и опет присједе на старо мјесто.

– Ајде, Дево, у кућу, узаврила је вода, па заспи каву... И драги сине, патимо се ко Крестоси око ово марве, слабо нам чува онај најменик па штета, а с љетином је још теже, нема радне снаге... И, Сојо, (стара је знаш у кући) дедер ти напиши: и матер ти је, реци, ово задње вријеме све то слабија, слабо једе и поболијева, па се бојим за њу. (Знаш, она није каил, да му то пише, жао јој да се он због ње стара.) А ти све пиши ко што ти ја велим.

И кад се стара поврати натраг с лужавим ибриком, обоје опет присједоше и стадоше наизмјенице диктирати писмо, ређати своје невоље и бриге и немоћне старачке туге, нудећи једнако Соју, час једно, час друго, оном кавом:

– Деде, Сојо, јадна, попиј болан тај филцанчић каве, боље ћеш писати.

Говорили су они, стари, озбиљно и тмурно, а стара матерински брижно и тужно сваки час шмрцајући и бришући мокре очи крајем црне искрпљене сукње. Слушала их је Соја, записивала ријечи једног и другог, а из своје главе и од своје памети додавала понешто. Пишући туђем сину сјећала се и свог Боре, који је исто тако негдје у туђем свијету, можда је и го и бос и гладан, а можда вечерас тамо код њега пада киша, а он невољан лута градом и кисне и студено му је. Може то бити, јер свијет је овај голем и простран и док је на једном крају сунце, на другом пада киша.

Пише Соја туђем сину, као кроз маглу чује ријечи оно двоје старих, а мисао јој је далеко, далеко у туђим непознатим крајевима, куд су отишли сви ти њихови синови. Туга јој се пела у грло, сузе навирале на очи и она је у исти мах писала и свом сину и сину Пекишину и синовима свију тих сељака из свога краја. Говорили су оно двоје, тужни, погрбљени и стари, али она као да није више чула глас ни једног ни другог, говорило је то и уздисало однекле из дубине влажне и студене јесење ноћи читаво село, жалило се јадно, напаћено и убого село својој дјечи расутој по свијету, а Соји се развезао језик и разбистрио ум и она је као у грозници слагала и записивала ријечи свога села.

Напољу је слијепа помрчина гушила просторе, чула се киша и неко је негдје у даљини покушао да запјева па је убрзо замукнуо.



# II

## БОЖЈАЦИ

(ПРИПОВИЈЕТКЕ 2)





## ХОДАЛИЦЕ

Понекад густо снијежи па се сви облици растапају и путују и даљине се чине заувјек потопљене, а понекад освићу мразна јутра пуна свјетлости и плавичастих видика, дрвеће као окамењено стоји на снијегу (чини се, пошло је некуд па сад застало изненада ухваћено јутарњом свјетлошћу) и далеке планине тону у блиједо зимско небо. И деси се понекад: застане човјек у снијежној тишини, осјети одједном како је зима ледена и пуста, црно дрвеће самује на снијегу, ћути на шљиви нарогушен врабац и никог нема, па жив створ осјети како га покопава тишина против које се ничим не може борити, уплаши се и дође му да од страха виче, а кад се послѣ гдјегод наврати, опиће се ко мајка и с ким се побити или ће код куће, из чиста мира, растјерати по дворишту прасад и кокоши и измлатити дјецу.

Разбјесни се тако изненада домаћин, а уплашена дјеца оборених глава ћуте по ћошковима од страха или тобоже брижно припитују старије шта има да се ради. Остали укућани, већ сваки према свом послу, гунђају, лупају посуђем или се у обору издиру на кукавну марву. Пуста зимска досада сипи нечујно као сиви безнадни сутони, покрива и догађаје и ствари и све постаје мрско и немило, и сваки додир са ма чиме на свијету већ унапријед је отрован. Преко ноћи се омрзну и охладне једно према другом човјек и жена, из чиста мира побију се отац и син, а старац се посвађа с бабом и обома им се огади кава.

А кад се по грабовим шумарцима већ увелико стану да јављају оборени дремљиви цвјетови висибаве, онда се

већ на друмовима покажу прве прошлогодишње будале, лудаци и тихи занесењаци који вјечито нешто траже или за неког питају. С првим прољетњим маглама кад сламни кровови труну и прокишњавају и кад низ вододерине по сву ноћ хуче кратковјеки потоци носећи у низину камење и жуту земљу, у те дане невеселе и нагњиле, кад на старим стаблима набубре тешке слузасте гљиве, јављају се на друмовима незнано откуд ти људи који читавим селима служе за смијех, страх или сажаљење, већ како коме. Пред вече, кад се благо креће с појила која се још пуше на хладноћи, између олињалих мршавих говеда види се и сиво необријано лице каквог човјека ходалице. Иде он обично без торбе и без ичега у чем би се могло нешто понијети и по томе се одмах зна да то није обичан просјак. Иде он заједно с говедима нимало се не журећи и добро зна да се тако са стоком увијек доспије негдје на конак.

Други се јављају увијек изненада и у невријеме преко плотова, иза штале, кроза жито или ма одакле год, откуд никад не очекујеш здрава и присебна човјека, и обично изазивају страх и пометњу код млађих жена и дјеце. Понеки су од њих збуњени и као да се чуде откуд на својим странпутицама одједанпут набасаше на људе, док су други жустри и све се чини као да су у журби зајашили преко плотова само да прије стигну некаквом свом тајном циљу.

Надалеко познају свакога од њих и његову невољу.

Висок старац обилази села, показује прљаву излизану цедуљу на којој се већ одавно не распознају слова и сваком прича да чека јединца да се врати „с Италије“. Час је весео и жури му се „да дочека дјечака“, а тренутак касније почиње грчевито да плаче и оставља поред себе и кашику, и хљеб и све што су му дали. А жене, и старије и оне млађе, плачу заједно с њим, устављају га да преноћи и севапа ради прикрпљају га, перу, а понекад га и ошишају испрутано и невјешто.



Средовјечан, наоко ћутљив човјек, брзоплето и нашироко приповиједа како му се у сну јавио светац и казао му да ће на окуци друма, под храстовим жилама, пронаћи ћуп са дукатима. Пред женама о томе нерадо прича, а кад га салете људи, ћутливац се одједном отвори и везе, везе своју причу, док људи и сами не постану замишљени и не стану да ћутке климају главама кријући очи један од другог. Кад већ човјек оде увијек још замишљен и натмурен, људи се невесели разилазе, крећу се по кући несигурно као да сањају и обноћ се дуго преврћу по кревету. И деси се да понеко кришом дуго извирује за свечевим изабраником или се са њим дуго и грозничаво договара гдјегод у какву закутку.

Пролазе тако селима занесењаци, лудаци и пророци који говоре о страшном суду и о посљедњим данима, а касније у јесен, кад се оборе бескрајне плачне кише и кад плотови гњију покривени тамном слузастом кором, онда и њих нечујно нестане у маглама и раним сутонима. Посљедњи пут једног су видјели у напуштену млину међу мокрим врбицама, другог су сусрели на путу за далеко планинско село, трећи је расплашио школску дјецу, и отада их више нема. Друмови се губе у маглену даљину безнадно пусти, чују се вране и у сумраку брвнара потамњелих од дима плачу новорођенчад повијена у мокре пелене, растичу купусне каце, па је по кући све влажно и кисело мирише и баш је немило живјети. Сива досада сједи у сваком ћошку, нема ни скитнице будале да развесели, ни пророка да покрене крилату мисао, па настају дивље пијанке и туче код ракијских котлова, боденици распарана трбуха јече завијени у топле мекиње, вриште и кукају жене и поред плотова увијек неко пијан посрће, с напором покушава да запјева, па зачас умукне, мрмља и лијеже у трулу полеглу траву.

Кад је нестало старца који је чекао сина „с Италије“, с прољећа се у селима подно планине појавио буљоок мршав младић сав у ритамима. Зауоставио је првог човјека на

кога је наишао и брижно га запитао:

– Да нијеси ђе вође видио моја говеда?

– Говеда? Нијесам, брате, никаквије говеда видио – тихо и нелагодно му је одвратио сељак.

– Ето, имам двадесеторо говеда, па ми се некуд загубише. Како то да и нијеси видио?

– Аха, да, да – тобож се досјетио сељак – ено никаквије говеда преко воде у страни.

Младић је без ријечи управио право онамо куд му је показано не заобилазећи препреке, јахао је преко плотова, кроза живице, прегазиио поток и попео се до шумарка. А кад горе ништа нашао није, спустио се поред пута и стао да плаче, и опет се обратио првом намјернику:

– Да нијеси ђе вође видио моја говеда?

Опет су му показали онамо откуд је дошао и лудак је поново зајашиио преко ограда.

Убрзо су несрећнога говедара упознали у свим околним селима, упућивали га час тамо, час овамо, варајући га да му се ту налази изгубљена стока, па су се ваљали од смијеха кад би младић загазио преко каква блаишта или кроз воду. А некад би се опет сажалили, нахранили га и давали му половну преобуку увјеравајући га да он никаквих говеда нема нити их је икада имао. Младић би их онда дуго гледао буљећи очи, а кад би људи умукли, он је опет тихо и жалостиво понављао:

– Како то да нијесте видјели моја говеда?

И гледао је свијет, окупљен око себе, као какву дјецу која ништа не знају, и сви би онда ућутали и убрзо се осипали кућама с мутном сумњом у души.

Ко би га опет знао... можда ту ипак нешто има. Чегати све нема на свијету.

Кад је говедар ишчезао незнано куд, иза њега се убрзо појавила доброћудна будала „Мајкин Перо“. Идући у

сусрет човјеку, он му се већ издалека смијешлио као старом познанику и пружио му руку.

– Здраво, Којо!

(Сваки му је мушкарац био Којо, жена Перка, а дијете је звао Миле.)

Поздрави се тако доброћудна луда с пролазником и креће даље, а човјек пође корак-два, сјети се ведра смијешка и пружене руке, па застане у ходу, гледа у прашину и као да се пита: ко то тако јутрос на друму срдечно пружи руку и насмјеши се њему, Петру Мандићу из села Врпоља. Свуда су га досад предусретали мргодно и нељубазно и отресали се на њ као на марву, а ево, јутрос је прошао непознат сиромаш и јавио му се као брату рођеном. Хм, хм...

И човјек одлази даље с мотиком на рамену, осјећа како се у њему запалила дотад непозната радост, и првом кога сусретне рећи ће, гледајући изнад зелених круна дрвећа:

– Лијеп данас дан.

С мудрим миром старог познаника, Мајкин Перо је у свакој кући проналазио своје мјесто за постављеном столицом, свој комад сомуна и свој лежај. И нигдје није био на сметњи. Празно мјесто иза фуруне као да је сто година очекивало Мајкина Перу да се оконча. И чинило се, једног дана, кад томе дође вријеме, Мајкин Перо ће се исто овако појавити и на небу, казаће светом Петру: „Здраво, Којо”, и као одавна знан пронаћи ће одмах своје мјесто у просјачком рају.

Треће године у јесен нестало је Мајкина Пере. Посљедњи пут видјели су га гдје сједи на раскршћу и вазда некуд насмијешен затрпава босе ноге у опало орахово лишће. Дуго послије, пролазећи поред тога мјеста, људи су се немирно освртали и све као да су нешто очекивали. Пусто раскршће, зарасло у густу бујад, с ниским ораховом широке крошње, изазвало је тиху сјету.

С првим тмурним данима те јесени избио је из магле црн човјек аветињског изгледа, проборавио у селима неколико дана ширећи злокобну језу својим причањем о крвавој киши која ће пасти као казна за гријехе, а онда га је нечујно појела касна кишна јесен.

Послије дубоких сњегова те зиме кад се прегладњела говеда, мршава и упалих бокова, једва извукоше из кијамета и дочекаше оскудно рано прољеће, на сеоски збор о Благовјестима не дође баш ниједан суманути. Било је доста обичних просјака, богорадили су сједећи испод трешања и липа, гудили уз гусле и помало се свађали, али од оних које је „Бог погледао“ баш ниједног.

И селима те године потекоше дани озбиљни и тмурни, а о празницима је све било и одвише брижно и паметно.

Нит је ко устао из мртвих, нит се чуло да је кога сапела Света недјеља, па чак и козари престадоше причати о аждајама и о дивљем човјеку. На друмовима баш ниједног ходалице, божјег штићеника. И све чешће недјељом у Пајиној механи људи су ћутке сједили по читаве сате без оне своје обичне граје, док једног дана Дмитар Балаћ из чиста мира не измахну шљаком и сасу у комадиће три прозорска окна. Сви се изненађени тргоше и згледаше се, а он, блијед и оборених очију, поћута тренутак-два и најзад једва промуца:

– Ето, људи, не знам шта ми би.

Те исте године, под саму јесен, сметну се с памети некакав човјек, пуки сиромах, који је имао кућу уврх поља под планином. Бугарећи, расплетене косе, долетјела је његова жена до првих сеоских кућа берјачући и зовући да јој је човјек повиленио, попео се на кућни кров, па, каже, никако неће одозго, него једнако јаши по шљемену и каже да оде у Америку. Једва су га комшије скинуле и у почетку су га везали и гонили „ђаку“, свештавали му масла, а кад све то није помогло, пустише га „да хода“. И откад он

крену селима, све се смири и пође по старом. Недјељом по читав дан чула се код Паје у биртији ларма и жагор. Дмитра Балаћа прође укочена замишљеност и човјек добро живну, жене стадоше веселије да се крећу по кући и да извирују на друм, а Миле Мршић под старим зидинама у Јапру нађе старински дукат и с њим плати порезу.

Нагло пропао и потавнио, по селима је ходао онај луђак испод планине и гдје год би сусрео човјека, звао га је:

– Еј, досту, ајдемо, болан у Америку. Зарадићемо големе паре.

(1940)

## НИ СЛАВАН НИ СТРАШАН ...

Мартин, Илија и Ђукан сустигоше се на раскршћу недалеко од Барилувчеве куће, па пошто неколико часова постојаше покрај големе, напола суве трешње питајући се за здравље и за пољске послове, стадоше се договарати куд би кренули на разговор. Неђеља је и сва тројица су већ ручала, па сад шта би ако нећеш негдје на еглендисање.

– Мени се, људи, не иде више доље к Тривици, сваке сам убогите неђеље доље, а да вам право кажем, дужан сам чоеку и сатљик зејтина па ме срамота ићи без новца – каже Мартин истресајући из џепова од прсника дуванску прашину. – Ето ти га, враже, јопет остадо без дувана. Дај де, Ђукане, имаш ли ти каква сађеника?

– Ајдемо, људи, вође код Ђурана, близо је, а и неки дан ми рече неко од наше дјеце, да су Барилувци испекли ракију јабуковачу – присјети се нешто Илија и крвнички удари обада који му бијаше долетио на руку.

– Ајдемо, де.

Кренуше. Оковани штапови застругаше о каменит пут. Био је мутан љетњи дан, над главама се згомилао зид облака, тежак, непомичан и тврд, чини се, никад се разићи неће. Све уоколо тоне у крут, скамењени мир, не да се чак ни разговарати. Сваки час по неки од тројице сељака заусти да ће нешто казати, али ријеч застаје у грлу опора и тврда и човјек поново обара очи и прислушкује оловни ход тишине око њега. Гласови гусака из потока забадају се у непомичан ваздух као у натруло кисело дрво.

Пред Ђурановом кућом Илија се пробудио из дубоке шутње. Куцну шљаком о затворена враташца.

– О, досту Ђуране, има ли те иђе у животу!

Из преграде поред амбара помоли се на отвореним вратима Ђуранова лула.

– Ево ме, ево, ајде вамо – заклима лула и опет ишчезе унутра.

У оној прегради затекоше поред Ђурана и његовог старог доста Малигана, јунака многих незнатних подвига и мегдана. Пред њима је била тек донесена политрењача ракије.

– Е, баш сте срећни ко да вам је ћаћа био поп – дочека их Ђуран. – Ја, ево, таман донио политрењачу ове моје јабуковаче да пробамо каква је. Сједите, сједите! Него, море бити, ви се чудите зашто ја данаске сједим у овоме прегратку. Погледајте боље, јесте ли виђели што сам ја удесио згоду за варење меће крмцима. Видите ли?

Тројица сељака заинтересовани погледаше у ћошак. Тамо је стајао, узидан у малу пећ од камена, велики четвртаст котао од аустријске војничке пољске кухиње. – Лимено се сијао са својим багламама и чивијама и подсећао на тешке прошле дане.

– Охо-хо, ђаволе, твоје мудролије. Јест, душе ми, прави правцати војнички кото, у њему се, знам добро, кувало за стотину људи. О, брате, брате, колико ли сам пута пришао к њему за своју мињажу – чисто се разњежио Ђукан прихватајући од Ђурана пуну чашу.

И уз чашицу ракије поново оживјеше дани пуни невоља и путовања по Галицији, Сочи, Србији...

– Ау, брате, оне царевине, оне силе – чуди се Мартин. – Крену оно нас одовуда, одоше људи млади, стари, одоше коњи, кола, волови, опустише села. Реко би чоек ниђе ништа не остаде. И сад ми, браћо, буде nelaгодно око срца кад ће чујем ону пјесму: „Мислио сам, жениће ме бабо, кад у јесен ожени ме Швабо, дугом пушком, немилом ђевојком...“

– Па сјећаш ли се, Илија, и ти си са мношћом тамо био – јавља се Ђуран – кад ми оно западосмо у снијег, у ономе кланцу у Карпатима. Снијег, људи, да вам не лажем, има га два метра дебљине, а нас пет-шест кукавније Босанаца ископали у њему рупу па од тешке студени укабулили и наложили нешто ватрице. А одонуда из друге рупе чује се обрлајтнант ђе виче: „Гасите ватру, вели, свиње босанске, јер ако Руси виде дим, засуће нас топовима.“ А ми, боме, ништа – ћутимо. Нек, вала, засипљу ако ће и читавим салвама, ни овако се више не море. А обрлајтнант ће опет одонуда: „Гасите, вели, ватру, јер ако узмем револвер све ћу вас побити ко псе.“ А ми, боме, јопет ништа. Само се некакав Дмитар Врањеш испријечи: „Пуцај, вели, имамо и ми геверу“ (пушку). А он, дијете, одма ућута.

– Аха, ућута ли, ућута, ћаћин га ћаћа! – обрадова се Мартин.

– А код нас оно на Пијави...

На друму поред куће чу се некакво ситно и неуједначено тандркање. Престадоше с разговором и провирише да виде шта је. Лазо Угарчина, ситан и мршав сељак, гони пред собом некакве тачке и у њима крамп. Кад год точак удари на повећи камен, држалица крампа одскочи и удари о дрвену ивицу.

– Лупај, лупај, закон ти ћаћин, узбунитићеш све Бариловце.

– Еј, досту Лазо, куда ти са тачкама у Свету неђељу?

– Ето, узајмио сам и од Маркана, да сјутра возим пржину за друм. Чоек сиромак нема ни неђеље ни свеца, тако ти је то.

И прође уз лагано тандркање.

– Ено га видите, људи, како је ситан и жилав, а уз рат је пола свијета прошао водајући некакво кљусе у Швабиној комори. И ено га јопет, исти ко што је и био.



– Ето, људи, кад смо већ у тој ријечи, видите ли ви куд се ђеде она сила Швабина, она спрема од које је свијет дрхто. Видите, сад у њиову котлу Ђуран вари крмећу мећу. Свачија сила, боме, за кратко, било па је није. И ето видите тога истог Лазе Угарчине, реко би чоек душа му је у носу, не би ти тај издржо терета ни за неђељу дана, а видиш ти куд је он све пролазио и шта је с њим било, па ето га јопет жива и здрава. Двапут је њега у Америци у руднику затрпавало, кад се отуда враћо сву су му зараду лопови покрали, у рату је пропатио ко нико његов, па јопет му ништа не би; прегрми и пропаде и Швабо и његова сила, а Лазо остаде. Својијем сам очима гледо уз овај преврат у Загребу, кад оно пустише из решта војне бјегунце, иде, људи, главом ђенерал Боројевић без опасача и сабље и у нарамку носи мало мушко дијете тако колик онај мој Тривица. А одовуда навали она божја руља на њ и стаде му с рамена откидати оне његове знакове, тргају му пуца и ја све гледам кад ће га свега згазити. А однекуд ти се ту створи и онај исти Лазо Угарчина па ће њима: „Пуштајте га, вели, људи, његово је било и прошло, гриота вам је због овога дјетета. Да је он сад са каквом спремом и оружјем, ја би први потеко на њ, а овако – срамота је. Будите људи, стара му мајка, свака сила буде и прође, а људство остаје.“ Тако он, јунаци моји, рече и узе лијепо Боројевића за руку па га изведе између оне свјетине. „Ајде, каже, уклони се, брате, видиш и сам како је.“ Ето, то је тај исти Лазо Угарчина.

– Ма не дивани ти то, досту, крсне ми славе, зар је баш Лазо урадио! – чисто шапатом изусти Ђуран. – Ма дај де, људи, да га још једном видим, сад ми се чини некако необичан и голем откад то о њему чу. Е, ко би се то од њега надо, нема чоек шта виђети, а гледај ти сад...

И сва петорица начеташе се на врата. Лазу угледаше већ на врх брдељка. Ишао је још увијек оним истим лаганим кораком, једва се опајало да се миче. И онако

наврх брда, према облачну тешку своду, он им се свима учини некако голем и необичан баш као светац који тек што се спустио с неба и ногом додирнуо брдељак. Мартин се умало не прекрсти.

Стајали су тако без ријечи и гледали за Лазом. Иза њих је поспано и сјетно крчкао велики војнички катао као да монотоним гласом прича сумњиву славу и пад моћних легија. А тамо подалеко преко голог брдељка са својим тачкама одмицао је Лазо Угарчина ни славан, ни чувен, ни страшан, одмицао је са својим уским и старачким погнутим леђима на којима се пресијавао стар умашћен прсник. И у том његовом лаганом ходу било је нечег упорног и сигурног што, чини се, најзад прстиже све живо. А како је према свему томе била ситна и смијешна прича о спасавању војсковође.

## СЛИЈЕПИ МЛАДОЖЕЊА

Златно пијано послеподне на сеоском сабору. Шарени метеж, подврискивање у колу и тупо трупкање поткованих цокула. У ваздуху лебди лак свијетао облачић прашине, снаше се занесено смјешкају пиљећи право у очи својим саговорницима, под трешњама око препуних софри сједе старци и бабе, пију, разговарају о мртвима и почесто бришу сузне очи.

– Моја кума-Дево, па кад он мени увече дође с њиве...

– Мучи, куме Виде, мучи, не вријеђај рана...

А онда обоје плачу свако за својим покојником

Сунце у лакој врелој омаглици љета, златна прашина, раздражљив мирис зноја и снаге и пијани занос у читаву тијелу. Блиско је тада и добро и зло, помијешали се и гријех и врлина, мртваци се подигли па се умијешали међу живе, иду од софре до софре, разговарају, пружају се за њима дрхтаве старачке руке отаца и матера. Оно што се само тајно у звјезданим ноћима сањало и желило као гријех сладак и проклет, сад се отворено смије и говори из сваког погледа и покрета. Пробудио се ту неко слијепо рушилачки и дивљи, који не зна ни за цркву, ни за спасење, ни за десет Божјих заповијести; свега тога као да нема, али ипак ако то отворено кажеш, дићи ће се на те десетак шљака и њих много јуриће те око читаве цркве и премлатити као псину ако те само пристигну.

На ледини испред звоника таборују просјаци. Находили се они око постављених софри, напросили пуне торбе крува, мяса, сира и осталог јестива, попили овдје-ондје по коју чашицу, наблагосиљали се кићено и богато, па сад весели засјели укруг на ледини да вијећају.

Нешто важно десило се у њиховом просјачком свијету – Василија је остала удовица. Млада просјакиња Василија, кљаста у једну руку, изгубила је мужа слијепца Уроша. Водала га је од села до села, од сабора до сабора, водила га чак и у варошице у пијачне дане, а кад се прехладио и разболио дворила га је ко једна права и честита жена, све док сиромах није завршио своје.

Далеко се прочула Василија због те своје доброте. Потегли слијепци и остали просјаци чак из далеких села све у нади не би ли их запала млада Урошева удовица. Један је стигао чак из петровачког среза, превалио човјек пут кроз вучарни и несигурни кланац Рисовац. И сви сад чекају шта ће Василија да каже. Јер није шала наћи тако доброг вођу. Обично су сљепчовође, нарочито жене, људи немилосрдни и увијек зловољни, туку и гњаве јадне слијепце чим се само одмакну подаље од села, поткрадају им зараду или их опљачкају до голе коже и побјегну. Вјечито тако дрхти и стријепа јадни слијепац пред једном таквом вјештицом, на сваком сабору мора поваздан да што гласније кука, набраја и богоради, док му грло не промукне, јер иначе тешко њему увече: избије га проклета бабетина гдјегод у каквој сеоској појати и још му запријети да ће га заувјек оставити, љенчину проклету и бетерника ниједног, који ни богорадити не зна, и наћи ће, брате, каквог честитог старца, који себе може кривом хранити.

Подаље од осталих просјака, у хладовини иза гробљанске ограде, сједе под трешњом два сљепачка пара: слијепац Савица Бокан са својим вођом чувеним Малишом Сердаром и слијепац Илија Кртинић са сљепчовођом – малом осмогодишњом унуком, тихим и ћутљивим дјететом.

– Чујеш, вала, Илија, што је право – право је: свак види да је теби најпотребнији добар сијепчовођа и да је право да се Василија уда за те. Видим, воздигло се око ње

читава чудо слијепца и осталих просјачина, чак се и овај мој Савица нешто узврпољео, али, бојим се, цабе ће им бити, она је твоја и Божија.

Илија држи гусле међу кољенима, стидљиво оборио главу и све црвени од узбуђења. Уз пут се негдје обријао, па чисто дошао млађи и пунији. Уза њ се прибила унука, гледа око себе великим тужним очима и као да и не чује све што се поред ње говори.

– А као на прилику, би л’ она била кана да пође за ме – прибојава се Илија. – Кажу, знаш, да она има силне просиоце.

– Би, би, брате, зашто не би! Та неће ваљда одабрати овога мог клемпавог Савицу. Ти си још млад и држећи човјек.

Однекле налети кратак плах повјетарац и сјетно зашущкета у трешњину лишћу. Илија за тренутак утихну као да ослушкује, а онда милујући руком гусле мало као срамежљиво припита:

– А, велиш, још сам прилично младолук?

– Ето па питај Сави... овај, ког оћеш, ако мени не вјерујеш. Таман си Василији пар.

Жагор свјетине диже се и шири над сабором, пијан, загушљив и врео, мирише печена јагњетина, а Илија притеже уза се оне своје гусле и све се отима да се сјети Василијина гласа. И тек што измами далеко блиједо сјећање, жагор нарасте, испуни и преплави све и Василијин глас губи се као ситна драга стварчица због које се много тугује.

– Малиша, ајд ми, душе ти, реци, је ли Василија лијепа?

Малиша се на кољенима придиже са свог мјеста, примиче се Илији и шапуће му на уво:

– Знаш, не смијем да ти кажем пред овијем мојијем

Савицом, а лијепа је, рођени мој, ко горска вила. А већ, вала Богу, знаш како она добро пази свог човјека. Срећан си, Илија, ко један по један, штоно кажу. А и ја се, право да кажем, бојим, да она не би почем бегенисала овога мог будаластог Савицу, па онда ја остадо брез свог крува. Ко би ми онда што удијелио.

– Бој се ти, дијете, драг је овај твој Савица женама, знам ја њега још из младије дана.

Ућутали су и сваки се дао у своје мисли. Иза ограде бучи и ври сабор, али је у гробљу ипак тежак мир тамних камених споменика, обраслих мрком маховином. С времена на вријеме у лишћу затрепери вјетар и сјена по земљи пуже тамо-амо неодлучно као слијепа.

А Илији дошло нешто лагодно и ведро у души. Ето, сад ће га бар водити сигурна рука. Неће више као досад стријепити при прелазу потока и кад је какво невријеме.

Затече их тако негдје у путу непогода, пљусне киша, а његова се мала унука уплаши, вришти и прибија се уза њ, док он дрвен и немоћан стоји на пљуску и очекује неће ли наићи неко и одвести га до било каква склоништа. Е, а кад га Василија буде водила, све ће бити друкчије. Друго ти је, брате, своја жена, свој друг... Лијепо, рођени мој, чим се види да је прилика за кишу, она ће њега за руку, па брзо, брзо у најближу сеоску појату – иха, бућ у сламу. Грми напољу, ори се, пљушти киша, а он сједи у сувоти и поред себе осјећа Василију, осјећа њезину пријатељску топлу руку. Пљушти киша, у појати је свакако сумрачно и тихо, а Василија се осмјехује безгласним срећним осмијехом који он никад неће видјети...

– Еј, мој Малиша, мој Малиша, да ми Бог поврати очњи вид макар само толико да је једанпут добро видим, да је бар једанпут честито видим...

## ЗЕМЉА КОЈЕ НЕМА

Њих шесторица из села кретали су у Аргентину. Јутро је било љетње, росно и ведро, најљепше вријеме за косидбу, а, ето, људи нит су узели косе, нит су припасали таблице с брусовима, него упртили неко торбу, неко „руксак“, неко опет цаку и кренули на сеоско раскршће код старе натруле трешње. Ту је био уговорен заједнички састанак.

Стизали су под трешњу умивени, озбиљни и чисти као да крећу на какав сабор. Неког је пратио брат, неког отац, једног су допратила дјеца и с њима кум, а за најмлађим је корачала жена. Није она пошла да га испрати, него тек онако да му понесе торбу до раскршћа.

Кад су се растајали, сиједи Илија тек тада је осјетио колико је стар и немоћан, па је заплакао за сином јединцем и нико му то није замјерао, онај други пољубио се с братом озбиљно као што приличи одраслим људима, високи Петар сагињући се пољубио се редом са све троје дјеце (у њега су били мокри брци, а дјеци је све то било јако необично), а онај најмлађи тмурно је пружио жени руку и обоје су гледали некуд у страну.

Кад су путници замакли и пратиоци се стали разилазити, стари Илија престао је да плаче и ћутке је гледао у мирна зелена поља; синоћ је сину казао све што је мислио рећи, онај што је испраћао брата отишао је озбиљан и тужан осјећајући око себе чудну празнину и нелагодност баш као да се у биртији спрема за тучу, а уза њ ни ножа, нити кога његовог. Дјеца су била тиха, најмлађе

од њих заборавило је рећи оцу да му купи пиштаљку, а млада жена погружена се вратила друмом и тек кад је зашла у шумарак осјетила је колико је сама и колико је ствари заборавила казати мужу, па је сјела на прву кладу и горко се расплакала. Више ње је у гранама куцкао један челичносив пузавац, пролетио је таман шумски лептир, безгласан и тром, зашуштао је у грмљу безбрижан кос, а снаша се сјетила да ниједно од тих божјих створова не зна ни за Аргентину ни за њезину тугу, па су јој сузе још јаче наврле на очи. Један бијел шумски цвијет испред ње претворио се у немирну разливену мрљу и кануо на земљу.

– Одоше ли? – дочекала је баба на прагу старог Илију. Сједила је поред самих врата и као да је била заборавила на уобичајен ред својих свакодневних послова.

– Одоше – кратко је одвратио старац и сио на праг поред жене. Баба је рекла нешто о лијепу времену, он је споменуо овогодишња жита, а обоје су мислили на свог путника и на непознату Аргентину. Па је баба погледала у мужа и учинио јој се много сијед и стар и да би сакрила сузе ушла је у кућу. А стари је исто тако погледао кришом за женом, било је то старо напаћено чељаде, и отишао је некуд иза куће.

У недјељу увече старац се весео вратио од сеоске биртије. Још с авлијских вратница јавио се жени и упитао је има ли је игдје у животу, а по томе је баба одмах опазила да стари носи неки добар глас. Изнијела му је пред врата столац и одједном се осјетила тако немоћна и слаба да се бојала умријеће прије него чује нешто о далеком дјетету. Дршћући се спустила на праг.

– Господе, смилуј се старој сироти.

Старац је по ћемеру потражио лулу и дуванкесу, припалио и ријечи су потекле добре и драге као воде небеске.



– Стара, данаске сам чуо за ту Аргентину. Има, кажу, та земља Аргентина, то је у некаквој другој Америци. Знаш, прва Америка се већ израдила, нема у њој више посла, а сад је отворена та друга. Ето, у њој је та Аргентина. Кажу, срећније земље надалеко нема... А и одакле неће бити срећна кад је то Америка.

– А и то му је преко мора, та Америка? – тихо и тужно је припитала баба.

– Мени је њега жао, па да је не знам у какву добру... А море бити да и није преко мора, зар свака земља мора бити преко сињег мора.

Испред куће је на кобили пројашио Мартин Пеулић. Носио је косу високо уздигнуту на рамену, јахао је лагано и нешто сам са собом разговарао.

– Еј, Мартине, не знаш ли ти по чем ће му је та Аргентина? Све се бојимо да није преко мора. Тамо нам је оно дијете.

– Аргентина! – Мартин се пренуо, погледао сиједа старца и тужну бабу, сјетио се да им је оно син јединац, па је без много размишљања одговорио да је Аргентина с ову страну мора, да није баш посве далеко, тако нешто као „Прајска“, и још је додао да је тамо сасвим добро „за наше људе“ и да има злата.

– Догађало се, кажу људи, па човјек ископа грумен злата колик дјечија глава.

Одјахао је Мартин друмом и утонуо у сутон као сјена, а двоје старих остали су ћутљиви и тихи у топлу сумраку и чинило се као да и није испред куће прошао никакав човјек, било је то као да су се отворили далеки простори, замрачени и тајанствени, а иза њих се за тренутак указала далека срећна земља Аргентина у којој њихов син копа злато.

Често отада, кад сврше дневне послове, сједили су двоје старих испред кућних врата. Пред њима у даљини хоризонт свијетлозелен изнад тамних шума. Није ли то тамо негдје та срећна земља у коју је отишао њихов син? Ћутао је стари, ћутала је баба, а даљине су гледале својим зеленкастим очима, тајанственим и мирним и могло се сваки час очекивати отвориће се небо и показати се ствари одавна чекане.

– Боже мој, шта ли сад он тамо ради?

– Да, и ја баш о томе нешто мислим.

Па је поново настајао мир под осамљеним тамним кровом као да су његови становници већ одавно покопани.

Послије дуга ишчекивања, старац најзад доби писмо од сина. Било је то бучног пазарног дана, старац се бијаше спустио до варошице, а кад му сеоски кнез уручи дугачак бијел коверат, стари клецави корака пође до познаника пекара.

– Ево, јавило ми се дијете. Прочитај, Петре...

Ненавикао пекар је читао слабо и сваки час прекидао да помогне шегрту, јер је било прошло подне и свијет, крећући кући, навалјивао на пециво. Па је тако пекар час читао писмо, глас му је онда био измијењен и мек и пред старцем су трепериле непознате даљине из којих је лист допутовао, а час је опет услуживао нестрпљиве муштерије и онда је стари поново око себе видио неудобну и тијесну пекарницу и двојицу људи ужурбаних и брашњавих.

Син се јавио из болнице. Писао је да су радили на пробијању пруге преко некаквих високих планина и да је посао био тежак и нездрав, јер је због велике висине људима сваки час ударала крв и на нос и на уста. А јадно се и крваво, каже, ту зарађује новац, па га зато, ту зарађена, и називају „крвави песо“. И, вели, драги оче и ти мајко, шаљем вам тридесет и један песо, јер сад – засад више не могу, а то је тек толико да не кажу да сам заборавио старе родитеље.

Као у мучну сну старац је отишао до поште и подигао новац, па је без задржавања прошао кроз варош сад измијењену и необичну и кренуо пут свог села.

Ишао је добро познатим путем и све је опет било као у сну. Друм се пијано клатио и ударао ноге скореним тврдим бусењем, дрвеће је стајало мирно и мртво у запарну ваздуху и могло је сваки час да ишчезне као приказа, тешке врране њихале су се у празнини и од тога је постајало нелагодно и мучно.

Посртао је старац и знојио се под напола празном торбом и тек кад стиже на брежуљак поврх свог села и кад му се пред очима указа добро познати крај, он изнеможе докраја као да му неко однесе посљедњу снагу и без уздаха се спусти на ледину.

Над котлином се хватао сумрак. Послије врела запарна даха, непомичан ваздух под ноћ се покрену, наиђе свјеж повјетарац и то старца сасвим освијести и разабра. Сјети се и сина, и данашњег писма, и новаца и својих маштарија о срећној земљи Аргентини, па се клонут и преварен тужно загледа доље у село већ потопљено у модар сутон.

Ено, спава доље село, уљуљкује се сном о богатој срећној земљи Аргентини, о другој Америци. Мисле о њој и дјеца, и снаше и стари људи. Отишли су тамо синови, мужеви и оцеви, отишли су у далеку земљу, које нема. Пошао је тамо и његов син и залутао у некакве планине са страшним и чудним именом, у планине које се виде само у сну и гдје се зарађује „крвави песо“.

Село спава и нико и не слути шта се догодило. Баш сви спавају.

И старац се подиже на ноге и дође му да у стравичној јези појури пут сеоске звонаре, да удари у звоно наопако и жалобно као на пожар или на какву другу изненадну несрећу, па да сви у страху буновни поскачу из кревета. Да зазвони и повиче:

– Хеј, народе, спасавајте, помозите, наши су отишли у земљу која не постоји! Нема те Аргентине, нема друге Америке, све је то лаж и магла... Хеј, људи, ево вам свједока, ево вам тридесет и један „крвави песо“. Народе, у помоћ, наши су нестали бестрага...

Исправио се старац на бријегу изнад села, испружио руку с парама, а уста нијема и без гласа вичу, вичу и пуна је ноћ тога паничног нијемог повика на узбуну. И новчанице су црне и крваве у руци и са њих падају капље густе и тешке, а старац види крв рођеног дјетета, с језом затвара очи и опет виче, виче...

## РАСТАНАК

– И ти баш наумио да одеш – окрену се млада жена и руком напипа мушкарчево раме. – Еј, Илија, спаваш ли?

– Е, спавам ли! Како мореш од греоте то и питати. Ко би сад спавао пред ваком приликом... Идем, Маро, идем, већ је све готово, сутра сви треба да се састанемо у Крупи.

Жена тихо уздахну и заћута гледајући напоље кроз отворена врата појате. Била је љетња ноћ звјездана и млака кад велико бијело ивањско цвијеће живи сабласним животом уклетих блиједих душа. Под крупним треперавим звијездама гледају из траве росни блиједи цвјетови као дуси и човјека је страх да се сагне и да откине главу томе живом, ћутљивом ноћном створењу. Поред блиске рјечице путује у мраку једноличан шум воде и чују се ријетки ноћни гласови, изгубљени и уплашени. Испред појате пасе припето парипче звецкајући танким гвозденим ланчићем.

Жена загледана у ноћ у једном тренутку убрзано затрепта и суза јој клизну са стране лица и нестале у коси.

– Илија, па зар мореш тако – отићи и оставити?

Зашушта слама, мушкарац окрену главу и као у чуду загледа се у женино лице.

– Ама, Маро, кад се мора. Зар би ја тек онако потего у ту срећну Вранцуску да не морам. Видиш и сама како нам је код куће. Ено оно двоје старчади и ти, па пазите и радите ово код куће, а ја идем.

– Тек су три мјесеца како смо се узели, а ти већ одлазиш.

Илија је сажаљиво помилова по коси.

– Ви жене сте исто ко и дјеца: ви би раде да смо ми увијек уза вас. Ви не знате шта је то кад се каже: мора се.

– Ма знамо болан, Икане, како да не знамо – разњежи се жена припијајући му се лицем уз раме – али ипак – овако отићи... А је ли далеко та Вранцуска, мора ли се у њу преко мора?

– А шта ти ја знам, ваљда не мора... А не би ми ти ваљда писала онако ко жена покојног Милчина, кад је писала чоеку у Америку; сјећаш ли се:

*Штудијанта забољела глава,  
а писара забољела рука;  
срело море, даље се не море...*

– Мучи, болан, не ругај се! Не знате ви још шта је жалосно женско.

Ћутали су подуже времена и све је било тихо, само је сакривен негдје испод крова гребао невидљив миш и парипче се у једном тренутку нешто узнемирило и уплашено зафрктало кроз ноздрве.

– Сјећаш ли се, Илија, кад смо се оне вечери уочи Петровдана сусрели на Лазину врелу. Више нас, изнад живице, чују се дјеца како лете, сјаје се запаљене лиле, а нас двоје сами самцијати поред врела...

– Види, зар то још нијеси заборавила? – јавља се Илија и у гласу му је нешто топло. – Кажем ли ја да сте ви младе жене још увијек дјеца.

– А ти? Зар си ти све то заборавио? – прекорно му се обраћа жена.

– Ко вели да јесам. Али то су све дјетињарије, а ја сјутра морам на далек пут, па ме друге бриге море.

– Ех, Илија, Илија, као да и мени није исто тако тешко. И зар се ја могу свега онога тако лако одрећи...

Илија је ћутао не знајући шта да јој одговори. Старији је он десетак година од те своје жене и добро зна све како то иде са сеоским женама. Све су оне у почетку као дјеца, све живе срцем, а временом долази све више самоодрицања и све се чешће у ријеч заплиће оно тешко и неумољиво: мора се. И бујна младост, и жеље, и снови – све се то савија и покорава пред једним сувим и тврдим законом, који лагано брише све немире и тајне драге жеље, и човјек најзад постане тих и предан судбини као во упрегнут у јарам. Лагано и мирно вуче во плуг у свилено прољетње јутро, а уколико врбе листају, јунад се обијесно штркљају и дудуче труба од влажне врбове коре, а вољу је свеједно, јер је он то све већ одавно заборавио. Велико је још дијете та његова жена, а Илија је пак радостан због свега тога: још она зна да живи, па и њега често, врло често, повуче за собом. Јадно дијете.

– Па, Илија, сјећаш ли се... – и жена као да у полусну почиње да ређа слике далеке и замагљене. Путују испред њих росна јутра, вечери тамне и пуне пијаних слутњи, ноћи ватрене и бесане. Туга спада човјека, кад се сјети да сад мора отпутовати и све то оставити.

– Не говори све то, Маро, тешко је. Тешко је отићи, Маро, кад се човјек на све то спомиње...

Ућутао је и ускоро заспао преморен трчкарањем од прошлог дана, а Мара је још дуго остала будна и зурећи у ноћ често брисала сузе.

У прохладно чисто љетње свитање, Илија се трже иза сна и опрезно устаде да не пробуди жену. Чему сувишне сузе и плач, боље се уклонити тужну растанку и отићи с мислима на остављену. С тихим осмијехом извукао је из џепа јуче купљену свилену мараму, коју је Мара одавна желела, и, развивши је, спустио је на своје празно мјесто поред жене. Свила се прелијевала змијски мутно у освитак дана.

– Кад се дијете пробуди, обрадоваће се поклону, знам ја њу. Сирото моје, како само мирно спава.

Па је отрчао у кућу, журно се опростио с родитељима и, упртивши на леђа стар умашћен „руксак“, окренуо друмом између густих зелених живица.

Тако је Илија Марић, са сто тридесеторицом осталих, отишао у Француску.



## ВЕЛИКИ РОЖДАНИК МАЛИШЕ СЕРДАРА

Кад жандарми већ далеко замакоше и изгубише се иза окуке на жутом испроваљиваном друму, Малиша лагано промоли главу из бујадаре у јарузи (онако необријан и црн, са клемпастом чоханом шеширином на глави кроз коју му је провиривала чекињаста просиједа коса, личио је на страшило из конопљишта), заметну на раме упрте од торбе и још увијек шапућући зовну друга иза себе:

– Устај, Савица, чини ми се да су џандари већ подалеко, провиримо још с пута јесу ли већ замакли иза окуке.

Иза њега се подиже нешто помлађи дроњав просјак с великим црним наочарима привезаним за уши комадом опуте и, отирући с утрнутих кољена земљу и маховину, стаде незадовољно да гунђа:

– Де ти сад да чоек жив остане. Мораш данас имати дозволу и за просјачење, јер си иначе награбусио ко жути, поломишмо ово кљакавије ногу кријући се од џандара. Е-е-е, мој Малиша, ја не видим, а ти остарио, куд ли смо га пристали ваки, јадна нам наша мајка.

– Ајд, ајд, мучи болан, боље је и вако нег о тежаклуку живити и своју крв пити. Још је добро што свијет не зна да ти на то једно око понешто и видиш, а не би нам, вјере ми, давали ни оно што дају.

Спотичући се и уздишући једва се некако докопаше друма. Малиша се још једном обазрије виде ли се случајно жандарми, обазрије се и Савица и скиде наочари иако је оним здравим оком назирао свега неколико метара испред

себе, а онда обојица кренуше друмом и прижурише да још за видјела стигну до првих сеоских кућа и окончаће се, јер је сунце већ тонуло иза густе кестенове шуме на бријегу и сјене се слиле и нарасле далеко – чак до половине супротног брда.

Напријед је с големом окрпљеном торбом, допола нечим напуњеном, корачао Малиша Сердар и за собом на штапу водио Савицу. Истина, Савица је и сам видио да иде док се год прилично не уноћа, али су се бојали да ко изненада не испадне на пут и не види „слијепца“ како без ичијег вођства сасвим слободно корача.

Њих двојица, и Малиша Сердар и Савица Бокан, били су прилично познати у овим крајевима; њихова „парокија“, како је Малиша говорио, простирала се од Приједора и Санског Моста па испод Грмеча до Крупе и даље низ Уну све до Новог и Двора. Мало је било у томе крају људи, и младих и старих, који нијесу познавали спљечовођу Малишу Сердара и којима Малиша из свог рожданика, у старом календару стогодишњаку, није прорицао каква их судбина у животу чека, тумачио им снове (а сањао је свијет много и свашта, да те Бог мили очува, особито жене), казивао љекове и басме: како се лијече живе ране, тријебе буве и стјенице, одбијају мала дјеча од сисе, како се с марве скидају уроци. И због свега тога Малиша је по селима био познат и радо виђен, али су га највише вољели због његова рожданика из кога је свима, а нарочито малој дјечи пред којом је био још читав живот, предсказивао чудне и тамне путеве њихових судбина.

Кад стигоше надомак прве куће, обојица успорише корак и Савица стаде још оним другим штапом, који је у руци носио, да пажљиво пипа пут испред себе баш као да гази некуда у дубокој помрчини по непознату земљишту.

– Еј, хеј, састало се старо и слијепо да по свијету траже среће и саламета – уздахну Малиша кад стигоше пред кућу и кад једна остарија невесела жена изиђе с некаквим

клипом да их одбрани од пашчета. – Добар вече, поштена тежачка кућо и кућна домаћице; би л се нашло за људе сиромаше ђегођ што конака?

– Даће Бог, наћи ће се; ајте, људи, улазите у кућу!

Уђоше у ниску чађаву кућу и спртише торбе уз један преградак у углу иза кога се сваки час преплашено трзало мало шарено тело, уплашено необичним људима.

И док је жена вајкајући се на слабу мужу изишла с Малишом некуда иза куће да крави бају воду и читају басму, Савица је испод својих тамних наочара шкиљио оним здравим оком и напрезао се да при слабој свјетлости ватре препозна шта се кува у земљаном лонцу на огњишту.

– Бог ће га мили знати шта је: гра ли је, купус ли је; назебо сам прошле ноћи на оној проклетој појати па не мереш, вала, ништа намиришати таман да је, Боже ме прости, тамјан...

– Ма, стари, све ми се чини да си оно ти преклани овуда пролазио и прорицо из рожданика – присјети се нешто домаћин послије вечере – тувиш ли ти оно, Маро, кад је нашем Ђури чито да ће до великог богатства и части доћи?

– Јесам, брате, ја сам ти тај – дочека Малиша и стаде се пипати по њедрима гдје му је рожданик стајао. – А ће вам је сад тај ваш Ђуро што сам му ја у рожданик гледо?

– А ће? Ниђе, брате – снизи домаћин невесело глас – отишо још поодавно на рад па ништа не шаље; пише да раде неђе око некаквог моста, па пропаде вавијек у води.

– А овај мали, кад се он родио? – показа Малиша на једног тринаестогодишњег мршава блиједа дјечака с великом ружном гушом испод врата. – Дај да њему погледамо у рожданик.

Кад сазнаде да је мали рођен око Петровдана, Малиша стаде полугласно да мрмља прелиставајући мастан издеран рожданик:

– Петровдан... Петровдан... мјесец јулије... ха, ево што каже рожданик.

И уз шкиљаву лимену лампу, приносећи рожданик сасвим уз нос, Малиша је, знојећи се и сузећи, лагано срицао како ће „мушко дете рођено овог месеца под небеским знаком Лава“ бити „лепо, главе округле, великих црних очију“, у послу ће бити сретне руке и до великог угледа међу људима доћи и код господе цијењен бити. Живјеће педесет девет година „које ако преживи дубоку ће старост дочекати“. „Имаће белегу од дрвета и нека се чува воде.“

– Воде? Та ми воде ни за пиће честито немамо, него нам преко љета марва поскапа од жеђи – промрмља домаћин у своје дугачке објешене бркове.

А „лепо дете, великих црних очију“ зачуђено је жмиркало својим буљавим граорастим очима и, очито ништа не разумијевајући од свега тога, полуотворених уста слушало је старчеве ријечи на силу се отимајући дријемежу који га је неодољиво вукао, у валовитом угодном лету, некуда у тамне млаке просторе. А кад су већ просјаци предвођени домаћином тапали кроз мрак уским путићем према појати, „лепо дете“, још увијек сједећи на свом сточићу, већ је сањало некакву ливаду, а та је ливада као негдје покрај њихова огњишта, и на њој испремијешани крмци, она два просјака, црне наочари, велика масна књига, а у позадини свега тога мутан страх да ће га отац „као мачку пребити“ пусти ли опет крмке у туђи квар...

Појата у коју их је домаћин смјестио да преноће била је малена и сва засукана и накривљена на једну страну, дотрајали и већ иструнуо сламни кров био је с једне стране допола скинут (баш тих дана појату су почели прекривати новом сламом). Уваливши се у шуштаву нову сламу, Савица је убрзо захркао, а Малиша, још више расањен свјежином ноћи, дао се у некакве дубоке чудне мисли.

Споља су допирали нејасни ноћни гласови и шумови за које никад не знаш с које стране долазе, негдје у прикрајку стрпљиво је стругао сакривен миш, а над Малишом, кроз голи кровни костур појате, видјело се небо тако густо озвјездано да се плаветнило готово сасвим губило превучено свијетлом треперавом мрежом. Погледа изгубљена у томе свијетлом простору по коме се искрио треперав звјездани снијег, Малиша је утонуо у дубоке мисли и све му се приказивало у некаквом сасвим новом јасном свјетлу.

Ето, људи моји, дванаест година пролази он већ кроз ова села испод Грмеча, гледа љуту невољу тежачку и из свога рожданика чита њима и дјечи њиховој шта их у животу чека. Већ дванаест година предсказује им богатства, срећу, добитке и напредак, добро здравље и свако задовољство, а, ето, од тога свега ни трага ни гласа. Злопати се и тавори кукавни тежачки свијет и данас ко и прије, и још горе него прије, а пророчанства се не испуњавају. Предсказује он младићима богатства и срећу, а они негдје труну и „пропадају од воде“ радећи на мостовима, предсказује им углед и поштовање а они су сви и данас ко и прије „марва сељачка“; и путује сљепчовођа Малиша Сердар кроз тај народ већ дванаест година и од њега нико боље не познаје њихове невоље, а вечерас му, ето, дошло чудно, врло чудно, како он то досад није видио да је све то тако и да рожданик његов никад ништа свјеровоао није. Толико година, а он није видио да тај рожданик није писан за овај невољни тежачки свијет разасут испод Грмеча по читавој његовој „парокији“ од Приједора до Уне воде, а и даље гдје тежачки свијет живи. Треба за њих све срочити и написати некакав други – и велики рожданик – у коме ће бити записане све њихове мрачне и жалосне, свијету незнане судбине и судбине свију њихових ораница, њихових говеда, крмака, кокошију и стогова жита и сијена садјевених у пољу.

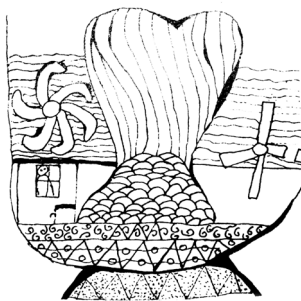
У ведрој ноћи, под крупним звијездама, отварала се проста душа сљепчовође Малише Сердара, ширили су се пред њом дотле ненаслућивани простори пуни узнемиреног топлог дрхтања, и саме од себе стале су да извиру и нижу се ријечи великог страшног рожданика сељачког...

... Свако дијете било мушко, било женско, рођено у овијем селима под Грмечом, доживјеће патњу велику; до гроба превртаће црну земљу и своју срећу у њој тражити, а често и сува љеба жељно биће. Велике ће га напасти сналазити и од људи, и од звијери, од але и вране, од непогода небескије и болештина разлије које ће арати по дому његову. Снопове његовог жита и навилјке његова сијена, његов труд и зној, гутаће нечија невидљива незаситљива уста, а он ће се дане и године тако борити, јер у њему је снага земљина, и живјеће и браниће се јаловим и пустим надањима у боље дане. Големо ће бити страдање његово, а нико то неће ни чути, ни знати, ни разумјети...

Тако је шапутао и слагао сљепчовођа Малиша Сердар, сузе су му залијевале очи и он је осјећао како му душа топла и дрхтава расте и испуњава простор, испуњава читаву ову Божију звјездану ноћ и пуна и преобилна некаквим свијетлим заносом надвија се над заспале сељачке кровове блиска и присна, попут благог мелема, свакој крвавој људској невољи.

# III

## ПЈЕСНИЦИ (ПРИПОВИЈЕТКЕ 3)







## ПРИЧА О СЕДМОРИЦИ ИЗ АПСАНЕ

Пошто су већ и по десети пут прикричали женама шта да раде и на шта све да припазе код куће и пошто испразнише донесене торбе, сељаци се с галамом повратише натраг у прљаву апсанску собу.

– Аха, јопет у ладовину! – чисто весело узвикну Ђуро Пејић. – Дај де, Ђуране, ту твоју полуваку да од све муке натегнем те сретне мученице.

Потегао је добрано из прљавозеленкасте Ђуранове политрењаче, зачудио се мудрости онога ко је „измислио“ ракију и споменуо му ћаћу, а онда је боца пошла од руке до руке и сељаци су још више зажагорили и оживили. Вадили су из завежљаја ледене стврднуте колачиће и комаде пите, здјелице с басом, крув, лук; Ђуран Бариловац извадио је чак и чађав окрајак сланине. Тренутно му је било као нешто и жао што га је показао пред осталима, али је одмах затим само одмахнуо руком и насмијао се у своје жуте чекињасте бркове.

– Ево, браћо, биће свакоме макар по режањ, тек да се омрсимо и да нас мине жеља – и бацио је окрајак на нечију торбу прострту на апсанском поду.

– Ехеј, мучицо моја – чисто је запјевао Ђуро Пејић – нијесам сланине видио још од Божића, а не би је ни онда окусио да ми је не посла наш Јуре. Дај де, ко има нож.

И сједећи у кругу на прљавом апсанском поду сељаци су за тренутак, као при молитви, утихнули дохватајући с торбе озбиљно и полако комаде крува, колачиће и режњеве сланине. Ђуро Пејић као неки столоравнатељ

распоређивао је јело, љуштио лук, ломио крух и нуткао час овога, час онога:

– Дедер, узми још ово пите! На, држи још крува! Дедер, Јоване, ти си најдаље, примакни се, немој се и вође стидити!

У решту их је било седморица сељака: Ђуро Пејић и још један због шумске штете, Ђуран Бариловац због некаква шверца, Мартин Пеулић због противљења власти приликом пљенидбе за порезу (пријетио је сикиром шикаторима), Марко Недимовић зато што је тукао жену и пребио јој руку, Кличкоња због бесправног сађења дувана, а Јован Балаћ – ни сам не зна зашто. Каже да је пазарним даном, доље на говедарници, потужио се нешто на данашњу власт, а оно њега пандур за врат и стрпаше га у решт на петнаест дана. А он се баш и не сјећа да је икога од власти озбиљно псовао и корио, него тек онако рекао нешто. Па сад му, човјеку, криво, лежи ту и дангуби, а не зна зашто. Да је бар некога притукао па не би ни жалио.

Ђуро Пејић први се диже од јела и прислони се уза зид у куту постеље; једну ногу опружио по поду, а другу прикупио на постељне даске па зијева и забацује капу на потиљак као да му она неког врага смета.

– Ђуро, болан, куд се ти диже, једи још – зове га Ђуран.

– Е, лако је теби, Ђуране, ти код куће макар нијеси сувотан и гладан, а ја сам ти увијек научио да се само напола наједем, па се бојим, брате, ако се вође добро нараним, привикнућу се на то па шта ћу онда кад се вратим кући. Биће ми ко преклани: привико се вође на господство па код куће мука и кубура.

И чешући се испод кољена стаде сјетно да пјевуши...

*Док сам крао и господи даво,  
Нијесам јадан у тамници спаво.*

– Ђути де, Ђуро, што тражиш себи ђавола – прекиде га плашљиво Јован – де, само нек те ко чује па ће ти бити ко и мени. Не знаш ти још њиове политике; ти вамо мислиш, ето, то ја само нако пјевам и ту нема, да речемо, каква лоповлука, а они тебе часком палиграпом за врат: вамо де, Ђуро, што си ти оно лајо. Ја ти, брате, чини ми се, кад изиђем одавле нећу смјети ни пред ким живијем на свијету продиванити ни што криво, ни што право, толику сам ја некакву престраву од њи уватио. Ако ми већ што и догусти, ја ћу ископати рупу у земљи па ћу у њу викнути баш ко онај брицо из приче о ономе цару Тројану.

– Био крив, не био, кад они кажу, онда си крив – јави се Кличкоња – по чему сам и ја, ако ћемо право и по души диванити, крив за онај дуван. Требо ми је, садио сам га на својој земљи, али кад то бране њиове уредбе. Биће онда да сам заиста и крив; ја, богами, не знам. Они су људи од школе и памети, а ја сам прост чоек, не знам ништа сведно ко ни она крава што пасе у бари.

– А ја и Ђуро смо, ето, сјекли шуму па нас, боме, без икакве шале стрпаше у бувару. Шта ћеш им кад су они јачи, њиова се пита јер је јача.

– Е, људи моји, а што је њима до мене и моје жене, да ми је само знати. Истина је, туко сам је, али, људи, додијала ми некаква моја мука па нијесам знао што би друго. А они ми дошли ту да тобож дијеле правду. Ето ти сад! – и Марко у чуду рашири руке.

Дуго су се тако њих седморица жалили један другоме на невоље и неправде нанесене и од божје и од људске руке, брујали су и мијешали се њихови крупни гласови ни весели ни тужни као да је из њих проговорила стара ћутљива земља која је већ превикла сваку невољу и радост. Настала је затим кратка шутња, пуна сјете и размишљања, сви као да су очекивали да од неког већ једанпут добију одговор на све ове своје невољне исповијести тежачке, ћутали су сједећи оборених глава, док се у неке јави Ђуро

Пејић из свог сумрачног угла; нијесу му добро видјели лица, али се по гласу опајало да је весео.

– Ма браћо моја тежачка, нека се све то ломило на нама и преко нас, али видите ли ви да ми и поред свега тога јопет остадосмо живи, још нам се сјеме није затрало, нит се, колико ја држим, још мисли затрати. А дедер ви мени реците, како то сад: ево нас вође у решту, али, вала Богу, ми ћемо сјутра опет на сунце за својијем послом, а ово вође, све ове невоље и кубурације, прођу и нестану ко ружан сан. Све се мени, браћо и људи моји, нешто чини да смо ми јопет најјачи на овој земљи. Сваки ђаво прејаше преко нас, а ми јопет останемо. Ето, мене је и тукло, и глобило, и ћерало на кулук, и рештило ме толико пута; био сам и гладан, и прљав, и бос, и болестан, и још као дијете скито сам се уз рат по Сријему трбувом за крувом па јопет, вала Богу, остадо жив. И могу радити, браћо, зарадити ону корицу крува, па куда ћеш боље: мени је јопет мило живити.

– Богами, право вели Ђуро, посве право вели – јави се Ђуран Бариловац замишљено гледајући у кут у коме се нејасно бијелила олупана „кибла“ – ето, ја сам се у Америци сатирио и горијо у најдубљијем рововима у „маинама“ копајући „колин“; еј, колико сам ја тога преко руку пребацио, затрпао би сву ову варош бутумиле, да јој се ни за траг не зна. Био сам једанпут и затрпан у рову, отуд ми је и ова нога валична; држао сам сто пута да се отуд више никад вратити нећу па, ето, јопет ме ево међу вама жива, ко би то некад реко. Јаки нам је ђаво наш тежачки, није вајде.

– А како ли смо текар ја и мој покојни Тривун мучили муку за вријеме рата – чу се Марко Недимовић – лежимо ми у „декунгу“ на Сочи, а Талијан одонуда сипа из топова, све се земља пролама и дркће од страоте. Мислим се ја сиром: никад ти овај више одавле неће жив у Босну. Кад тамо, неко погину, неко рањен, а јопет нас доста остаде.

Ево нас, Богу вала, јопет код куће, тежакујемо, патимо се, жуљамо суву курузу, тучемо жене, рађамо се, умиremo. Елем, јопет нам се није затрало сјеме ко што сам ја мислио онда кад смо се оно претуцали по свијем вронтовима на свијету. Вала ти, Боже, каква ми је то снага у нама, какав ми је то кувет тежачки.

– Ма то вам ја и диваним – јавља се поново Ђуро Пејић – зато се мени нешто и чини да смо некако као најјача и најжилавија сорта. Одавна ја то опажаам, а све ми досад не дође на језик да то кажем. Зато се и чуди свијет зашто сам ја тако вавијек весео и што ми је до пјесме и комедије, иако ме и реште, и глобе, и туку, и повр свега што сам још и пуки сиромаш. Осјећам ја добро: нек они нас и туку, и деру, и вјешају, нек на нами свак и гори и бољи и оре и копа, јопет ћемо ми остати и преживити све њи. Јер, браћо, чини ми се да је наше корјење и дебље и дубље него ичије на свијету. Ко што гођ горе ономе нашем Грмечу не мере никаква сила главе доћи, ко што се гођ он држи и свачему опире, мени се чини да смо ти и ми тежаци таки. Орило, горило, људи, ја се некако за нас не бојим. Боже ме прости, чини ми се да смо се ми кадри борити и с небескијем силама, да нам и оне мало шта могу...

– Да, да – упаде му у ријеч Кличкоња – право ти кажеш, понекад ми тежаци и с Божијом заратујемо. Одакле нами то право и та снага и сигурност, дедер кажите.

– Е, одакле, одакле... То ти је зато што ми... што ми... зато, брате, што ми стојимо на земљи и из ње смо израсли па нас ваљда то чува и брани.

И те ријечи за које добро и не чуше ко их између њих изговори (као да су их сви у себи неизречене носили), као да им открише некакву тамну и сакривену истину о њиховим големим и неисцрпним сељачким праснагама које се у њих налијевају из тамне ћутљиве и тешке земље. Заћутали су и потонули некуда далеко и не опажајући да сутон већ увелико пада. Заборављали су да су у решту,

да су иза закључаних врата и окованих прозора, у сивој апсани са смрдљивом „киблом“ у ћошку. Све то као да је био ружан и неугодан сан који ће опет проћи као и толики њихови ружни сни, а они ће се опет повратити на своје оранице и полако и озбиљно, ведри као јутарње сунце, закорачити за својим плугом и својим воловима.

## НА СЛОБОДИ

Насмијан и весео као и обично изишао је сеоски пјесник Ђуро Пејић из среске „буваре“ у којој је, како сам вели, „на правди Бога одрапио мјесец дана“, због два јавора одсјечена у државној шуми. Звиждукајући и чешући се испод пазуха пришао је да се поздрави с кључаром Мујом.

– Насуо си се бува и ушију, а? – подмигнуо му је шеретски кључар Мујо.

– Да, побратиме, код толико бува и ушију, па ме јопет нешто коље и уједа – избацио је Ђуро своју стару досјетку, а онда је завукао руку у своју шарену торбу и отуда извадио нешто преостала лука који му је жена још прошлог петка била донијела и пружио га Муји.

*Нај ти ово, Мујо, побратиме:  
Ако Бог да, те се опет вратим,  
Љепшим ћу те даривати даром.*

– А ха, ха, ха, моли Бога да се опет врати; шеретски њакав инсан, голем весељак – смијао се Мујо гледајући га како журно одмиче стрмом градском улицом пут свога села, а онда се вратио натраг у затворску авлију, сјео на своје старо мјесто и због нечег се грдно сневеселио.

Сијало је напољу весело божје сунце, сељаци су у брдским сјенокосима косили траву и надалеко се чуло како им косе при брушењу јасно звоне; радосне су мисли долазиле у Ђурину главу и он је накривљене капе пјевушећи журио путем. У једном тренутку сјетио се и онога судије који га је осудио на затвор и гласно се насмијао:

*Чудна глава и у чудној капи,  
Мозга нема, само палиграфи...*

И врло задовољан том својом новом пјесмом журио је стрмим сеоским путевима и ногоступима пут свог села, полугласно сам са собом разговарајући и, кадикад се гласно смијући, смишљао је ваљда неку нову пјесму.

На Шитима, понад свог села, сусрете се Ђуро са сеоским кнезом Маном. Носио је кнез нечега пун торбак, па се сав бијаше накривио на лијеву страну.

*Кажи, Мане, побратиму своме,  
је ли здраво све на дому моме!*

повика Ђуро издалека.

– Охо, види Ђуре – дочека га весело кнез – баш те требамо. Док си ти био у решту, покупио Марко Петраков сватове и пошо по ђевојку, а кад тамо – младу већ одвео други. А неки дан, јопет, побиле се она моја Ђурђија и Тривунова жена; спјевај им пјесму, брате рођени, литру ћеш ракије добити.

– Литру ракије! Оћу, брате, и без ракије, како не би, та то је мој главни занат. Нијесу ми, вала Богу, додијале силне оранице и кошанице па да немам кад.

На брзину испричао му је кнез како је Марко Петраков купио сватове и пошао био по дјевојку.

Весели Ђуро био је „по занимању“ тежак и сеоски пјесник и још од ране младости опјевао је све знаменитије сеоске догађаје: туче (особито туче жена), крађе, неуспјеле свадбе и отмице, и друга чуда и покорје. Наравно да су му за то многи обећавали грдне батине, али до тога никад долазило није, јер доста је човјеку било да само погледа Ђурине веселе очи и насмијано лице па да га прође жеља за батинањем.

И док је Ђуро силазио пријеким путем низ бријег у своје село, већ му се у глави, сама од себе, слагала пјесма о



женидби Марка Петракова:

*Кума куми зорнога јунака  
По имену Јакшића Видака,  
А прикумка Јакшића Гаврана,  
Старог свата Грбић Милована,  
И ђевера Новаковић Јашу.  
Све се Јашо у сватове спрема,  
А зазор му што оружја нема...*

Кад се спустио низ бријег, указа му се на супротној страни долине његова „пребијела кула“, прибијена уза стрми, шикаром обрасли бријег Брину. „Пребијела кула“ – била је слупана од брвана, сва већ почлађавила и склона паду, а била је подијељена на два дијела: у једном је становао Ђуро са женом, дјететом и једном јуницом, коју никад није успио да додржи дотле док му се отели, јер би је увијек прије продао за порез или за храну, а онда би купио другу и опет је ишло све по старом. У другом дијелу куће становао му је одијељени брат Илчић, звани Војвода, ситан и вјечито жалостан човјечуљак мишјег гласа и земљастог лица. И уколико је Ђуро био безбрижнији и веселији, утолико је тај његов брат био забринутји и тужнији, па је и на сам Божић устајао иза ручка и брижна и жалосна изгледа загледао некуд у углове собе као да ће сад, на, ту открити какву велику штету и несрећу.

Било је већ ручано доба кад је стигао кући. Жена изнесе преда њ комад бајата јечмена крува и двије-три главице лука „мађарца“. Гутајући с луком сваки залагај и уза њ припијајући воде, Ђуро се сјети своје затворске хране, па надиже обрве и окрену се жени.

– Богами, госпоја, код нас у бувари била је боља рана, дупло боља.

– Мучи, болан, кад је била боља, што још нијеси остао тамо, свакако амо и немаш богзна каква посла, него једи, па ајде не би ли до ноћи покосио оно плећинице изнад куће, изгоре сва трава на овој божјој ватри.

Ђуро се попео уза стрму плећиницу, пуну кржљавих осамљених глогова и распуцаних громада кречњака, и отпочео да коси. Кад је дошао већ упола плећинице и истјерао двадесетак танких неједнаких откоса, леже у хлад једнога глога да се одмори. Био је сав ознојен и цијело му је тијело од умора подрхтавало. Очи су тонуле и утапале се у блиједоплаву ведрину над главом по којој је, далеко у вртоглавој висини, копнио и нестајао један бијели облачак. Сакривена негдје на глогу, заморно и досадно цврчала је „припека“. Од умора сав у ватри и у бурном струјању крви, изваљен онако наузнак, осјећао је Ђуро како се и сам диже некуда горе и расте и расплињује се у простору попут онога облачка.

– Е, брате си мој, у решту ти је било све боље – присјети се он одједном осјећајући једнако како му бриде набухли дланови. – Не радиш и не одиреш се преко сваке мјере као овдје код куће, него, брате, живиш ко господин чоек, зна се: радиш толико и толико, окопаш какву господску башту, исцијепаш дрва, туцаш на цести камен, а увече си миран, знаш да те чека твоја заслужена вечера. Ни бриге те.

И понешто снужден наставио је даље да коси.

Увече га је дочекала жена својим свакидашњим безбојним гласом у коме нијеси могао да осјетиш ни туге ни радости:

– Ево ти, Ђуро, нешто лука за вечеру, крува нијесам имала од шта укувати; јуче сам зарадила нешто код Обрада купећи сијено, али ми још није платио, а ти си море бити тамо научио да вавијек вечераш ко што спада.

– Јесам, боме, жено, јесам, али шта ћемо сад, де.

У углу је досадно и уњкаво кењкало дијете:

– Мама, дај кува... Кува, мама... мама...

Весели пјесник Ђуро настојао је да се сјети ичега смијешног и ведрог, али плач дјетета будио је у њему једино

једну давно већ замрлу успомену још из ратних дана кад је, негдје око седамнаесте, исто овако попут овога дјетета, сједио негдје на неком пустом славонском раскршћу (тамо су му били отишли родитељи да се гдјегод прехране) и гладан и озебао дуго и изнемогло плакао покрај распећа. Изнад њега, на крсту, го, црн човјек очајно је ширио руке у празнину пут неба, падао је на бескрајну голу равницу студени новембарски сутон, а он је цвилио жалосно и немоћно попут малог слијепог штенета.

Снужден легао је Ђуро у кут на нешто већ овлажене и стрињене сламе и испружио се поред жене колико је дуг и широк. Јуница која је у супротном углу гризла нешто траве помаче се и очепи га.

– Ето ти га сад, ђавола, де, не мере чоек на миру ни заспати! Очепи ме ова несрећа говећа.

Покрај њега се јави жена још увијек будна:

– Ти се, Ђуро, богами, тамо посве погосподио, сметају ти говеда. Тамо и код вас у решту сигурно нема.

– Да, брате, погосподи се чоек па му необична његова сиротиња. Е, јес, брате, лијепо је тамо, много љепше него вође.

Онда је дубоко уздахнуо и окренуо се на другу страну, па убрзо је заспао гладан и преморен.

Кроз узан замазан прозорчић текло је у собу нешто хладне зеленкасте мјесечине и у њеном штуром ноћном свјетлу унутрашњост куће била је још јаднија и сивља. Било је у њој жалосно и тихо као у пећини прачовјека који је мртав већ неколико хиљада година. Јуница је одавна престала да прежива и мирно је почивала у свом куту. Тек каткад чуло се како у Ђуриним цријевима нешто крчи и прелијева се и како дијете у сну застење понекад тихо и једва чујно. Весели сеоски пјесник Ђуро сањао је да је опет у „бувари“ и у сну се блажено смијешило.

## МОЈ ДЈЕД И КРАЉЕВИ

Мој покојни дјед Максим – Бог му дао бар на другом свијету мира, па да се обноћ не скита и не краде – био ти је врло паметан човјек и један, да речемо, природни филозоф. Своју мудрост покупио је по туђим торовима, шталама и хамбарима, по жандармеријским касарнама, затворским киблама и у нашој сеоској цркви у коју би понекад залутао кад је био добро пијан, па би се раскорачио испред олтара и развикао се:

– Србуј, не претргуј! Легла Мара крај жандара!

Сува штета што мој драги дједо није данас у животу, јер каква су била његова схватања о својини, и његово искуство, душу би дао за данашњег директора каквог предузећа, благајника ил неког другог сличног дрматора. Кад би његови принципи били изражени на модеран начин, паролама, онда би његова соба била искићена изрекама:

*У радише свега бише, у крадише још и више.  
Нико се није туђим залагајем удавио.  
Из пуна ћупа није гријех куснути.*

Неће ме зато нимало зачудити, ако и тамо, на другом свијету, мој дједо покуша нешто гепити испред свевидећег Божјег ока, па га зато стражарно протјерају овамо на земљу. Већ га замишљаам како иде испред наоружане анђелске патроле онако у козјем кожуху и личкој капи и пјева ону стару хајдучку:

*Весел' те се, село и сељани,  
ево мене гоне сержани.  
Жандар Марко, не вежи ме јако...*

Во времја оно, док је мој дједо био активист по линији ноћне привреде или, како су је ондашњи закони називали, протуправног присвајања туђе имовине, наше село, у политичком погледу, било је подијељено у двије странке: Срби су били монархисти, а Хрвати републиканци. Чак су се и моја стрина Сава, Српкиња, и комшиница Јула, Хрватица, понекад око тога препирале, па је о томе срочена и пјесма коју је знала читава Лика:

*Свадила се Сава и Јулика.  
Вели Сава да је српска пра̀ва,  
а Јулика да је Република.*

Иако нас Личане бије рђав глас да смо највјернији солдати у гарди сваког цара и краља, ипак је мој дједо, по самој својој природи и социјалном инстинкту, био спонтани антимонархиста, па је и мене одгајио у томе духу. То је највише учинио својом причом о томе како је некад ишао у посјету цару Фрањи Јосифу.

Било је то овако:

*– Спремим ти се ја једног јутра – прича он – па ћу ти поћи у Беч да обиђем цара Фрању. Обујем опанке, обучем нов кожун, комад кукуруза у торбу, па истом да ћу на врата, а моја ће Јека иза фуруне:*

*– Максиме, мога̀ си опрати ноге, кад већ идеш код цара.*

*– Какве ноге, Бог с тобом, па јесам ли их опра̀ јесенас, кад сам улазио у кацу да збијам купус.*

*– А јест, вјере ми! – сјети се Јека. – Добро је, онда мореш ићи. Лијепо ћеш ми поздравити Фрањину Јелку и прикричи јој, ако има какво старо сито за кукурузно брашно, нек ми пошаље. Моје се већ подерало.*

*И тако ти се ја упутим – хај, хај, хај! – па пред Фрањину кућу. Чукнем штапом о авлијска врата: чук, чук!*

– Ехеј, домаћине!

– Ево, ево! – чу се из куће. Отворише се врата, док ево ти главом Фрање, засука рукаве, гарав ка Циганин.

– Охо, види Максима, види Максима! Та гдје си ти, све му до мора? Ко ме је то код тебе облага, ко је напретља? Ајд', ајд' улази. Ја ево поправљам шпорет, нешто ми се дими, па се загаравио. Еј, чујеш ли, Јелка, ево нашег Максима.

Помоли се Јелка, сва брашњава, поздрави се са мном, па одма пита за моју Јеку.

– Добро је – велим ја – и здраво и поручује ти да се не шалиш главом, него да јој пошаљеш какво старо сито које теби не ради.

– Богами сам ја имала једно половно, па кад сам неки дан у њему носила крави репу, затрка се изненада теле и провали га главом.

Испаде однекле мали Руде, Фрањин син, гони пред собом крмачу, па кад спази мене, потегну да ће иза свињца, али га ћаћа претече:

– Вамо де, стражњицо једна, пољуби се с гостом!

Пољуби ти мене мали Руде у руку, а ја му, онако од милоште, опсујем стрину Максимилијановицу, па се вратим руком у ћемер и даднем дјетету читав сексер.

– Ево теби, брате, па купи земичку.

Мило Фрањи што сам ја доша, па се развика на чељад:

– Јелка, Руде, дедер брже вамо да уватимо пијевца. Та не долази нам Максим сваки дан.

Заокупише с ђубришта највећег пијевца, потеко и ја у помоћ, па скочи преко некакве колске руде, одма ми на лачама прсну шав: трас!

– Ма чује ли се то, Максиме, од тебе некакво лагумање, шта ли је? – пита Фрањо.

– Ама распараше ми се лаче – кажем ја. Ето ти, још ћу се обружити пред Јелком.

Сколисмо, вјере ми, онога пијевца, с једне стране Јелка и Руде, с друге стране Фрањо и ја, утјерасмо га у некакву травуљину иза куће и ту га уватисмо. Ту ти Фрањо угази у нешто, оклизну се, па истом повика:

– Јесам ли ја говорио да се те ствари не раде иза куће, него да се красница носи тамо иза живице, у јарак! Боме, уватим ли кога одсад, вала ће га у капи носити одавде.

Спрема Јелка ручак, а нас двојица ракијамо, па пружимо и њој коју чашу. Посла Фрањо дијете у комишилук да зовне и цара Виљема на част, али се мали врати и каже да је Виљем јутрос рано отишао код некаквије Цигана да вади парипу памраве.

Питам ја Фрању како му је љетина, како стоји с марвом и је л се задужива. Добро, вели, све, фала Богу, само му Руде прилично слабо учи, туп је некако. Најбоље би, каже, било да га дам коме у најам не би ли се дозвола памети.

Сједосмо ручати, сједе и Јелка са нама, а Руде пиљи у здјелу из ћошка, тер ти ја, кријући, пружим му један батак, а он ти, ка да је из глади утека, зграби га и завуче се иза каце ка шаров.

Устави ме Фрањо и на конаку. Легосмо заједно у кревет, а Јелка ће простријети себи на поду. Врти се Фрањо, не може заспати, па ме пита:

– Максиме, кољу ли тебе буве?

– Ако ћеш право, ја сам на то и навика.

– Ама навика сам и ја, али ове моје буве десиле

*се некакве крупне, донио их прошле године султан Мехмед кад је вамо долазио и код мене ноћива. Не знаш ти што је турска бува.*

*Испрати ме сјутра дан Фрањо комад пута, пољуби се са мном: поздрави, каже, ко упита. Оћу, Бог и теби дао здравља и сретан останак.*

*И тако ти се ја врати кући.*

Послије те дједове приче, једном и заувијек, цар је за мене постао сасвим обичан човјек као што су били сви моји сељани. Наравно, највише ми се свиђало то како је оно Фрањо иза куће угазио у нешто, па се развикао на укућане.

Како је Фрањо већ одавно био умро, мој дједо, на своју несрећу, покушао је да ону своју причу модернизује, па је негдје у крчми испричао како је ишао у госте краљу Александру. То га је скупо стало, јер га убрзо стрпаше у затвор и оптужише да је увриједио краља причајући како Његово Величанство има бува, како је угазио у нешто, и како му је син глуп и слабо учи. Поред тога оптужен је и зато што је престолонаследнику Петру опсовао стрину Олгу.

Једног дана, кад је баба Јека пошла да обиђе дједа у затвору, поћох и ја заједно с њом.

– Е, мој Ранкане – рече ми дједо – видиш ли ти како се данас и краљеви покварише. Онај мој Фрањо, да простиш, само једном ногом угазио у пекмез, а овај сад, Ацо, заглиби се баш до врата и ево ме, права-здрава, спрати у бувару. Није друга, одох ја с Јулком у републиканце, па ком опанци, ком обојци.

– А шта ти Олга би крива, па да је псујеш? – прогунђа баба Јека.

– Па то је било онако уз ријеч – правда се дједо – а да до чега дође, не би је, вала, ни дирнуо онако суву и печену – ка света Параскева.



И тако мој дједо поживи још неколико година као окорјели републиканац, па чак и онда кад је умирао, и том приликом изговарао своје посљедње ријечи, казао је на рачун краљева нешто што се у пристојним књигама биљежи само тачкицама.

Ено га, почива и данас у гробљу на Михаилића Брду, а по гробу му расте коприва, опора и нељубазна биљка, коју је дједо често брао у оскудна гладна прољећа и њоме дизао свој животни стандард. Била му је на гробу и дрвена крстача, али су је приликом једне предизборне туче, ишчупали сељаци и поломили о жандарска леђа. Тако се мој дједо, и мртав, показао политички активан и допринјео побједи опозиције колико је год, онако неписмен, знао и умно.

## СВАК СВОЈУ ПЈЕСМУ

У јабучару, у хладовитој сјеници жандармеријске станице, сједи уврх стола бркати командир Мунижаба, родом из Лике, а с обје стране уоквирују га његови потчињени. Здесна је шкорави каплар Јово, а слијева помоћни жандарм, Ђурајица Рашула.

Пред њима је ракија, бокал с водом и отворена школска свеска. Сва тројица забринуто буље у тај чисти квадрат хартије као да ће отуд сваког трена искочити враг зна какав преступник, можда чак и сам комуниста, далеко му лијепа кућа.

Посао који треба обавити није ни лак ни обичан: ваља им спјевати пјесму. Пјесма и жандари, хех!

Већ одавна је обичај у овим крајевима око личко-босанске границе да сваког лопова пазарним даном јавно протјерају кроз варош. Том приликом „дотични“ има, гласно и јасно, да објављује народу зашто га гоне у затвор, а жандарми се већ побрину за то да „објава“ буде што шаљивије састављена. Тако се дуже памти и препричава, а већ ако је срочена и у стиховима, онда скаче нумера и лопову, а још више жацманима који су брата укебали.

У томе послу жандармеријске станице међусобно се такмиче. Јављају се жандарми пјесници, а није ријеткост да се за испомоћ узме и нека намишљалица из села, која се истакла у опјевању разних сеоских догодовштина.

По селима, као општенародна својина, круже пословично мудри одломци тих пјесама:

*Ево мяса, ко ће без кантара,  
платиће му гуза код касара...*

*Мјесец сјао кад сам коње крао,  
а Даница кад сам откајавô.*

Истина, и лопови се користе пјесмом, па у њу преточе своје горко искуство:

*Док сам крао и господи давô,  
нисам, јадан, у тамници спавô.*

Тако се двије, вјечито зарађене странке бију пјесмом, па чија испадне горња.

Пред командиром Мунижабом налази се врло необичан случај: лопов Петар Дошен украо је читаву дјевојачку спрему. Сад га ваља, обученог у невјестинско рухо, протјерати кроз пијацу, а за ту изванредну прилику требаће, богме, и нарочита пјесма. Замисли, необријан лопов, дугоња и брकोња, обучен као сеоска млада, маршира испред двојице наоружаних „дјевера“. Хе-хе, у жандара бјеше мудра глава, ухватише Чаругу гдје спава. Мунижаба уврће брк и мученички пуше:

– Дедер, Ђурајица, окини већ једном, теби та работа иде од руке.

Помоћни жандарм укрсти очи, лијевим нанишани у десни дирек сјенице, а десним у лијеви, и занесено поче:

*Чуј, народе, дуну вјетар,  
долијао лопов Петар!*

На тај оптимистички поклич, праву народну будницу, командир весело зарза, па се опет, за трен ока, смрачи и занијека главом.

– Јок, јок, не иде. Предсједник краљевске владе такођер се зове Петар, па би овај незаглављени народ свашта могао помислити. Да и не помињем Његово Величанство, које исто тако...

Мунижаба брише вјерноподанички хладан зној и хукће:

– Вала, да ми је знати ко то дозвољава да се свакој рђи у селу даје краљевско име. Сваки други је или Петар или Лазар, а већ се и Александри добрано запатили.

Каплар Јово, уштогљен и прав, мрмољи и миче уснама као зец у дјетелини.

– Ве-ве-ве-ве... ке-ке... Куја вуку помокрила руку... Ето ти, испаде нешто.

– Ама, шта испаде, Бог те видио? – устури се командир. – Шта имају вук и куја с Петром Дошеном и с његовом крађом?

– Видим и ја да немају – покајнички признаје каплар. – Излети ми тек онако. То сам чуо још кад сам био дијете.

– Хм, дијете... Није ово дјетињарија, него службена работа.

Ђурајица зрики као креја из орахове крошње па истом подскочи.

– Чуј, па да зовемо из подрума мог имењака Ђуру. Тај ти је доктор за сваку пјесму.

– Дај га, кад већ не иде друкчије – предаје се командир одмахујући објема рукама.

Ђуро Пајић, сеоско наклапало из Хашана, већ трећи дан лежи у подруму станице. Осумњичен је да је у предизборној гужви спјевао пјесму против владине партије. Та злосрећна пјесма кружи по читавом срезу као један од главних летака опозиције. Ђуро се брани да је неписмен, то му је главни адут. А фактично, и јест неписмен, пас један, али опет гадно уједа, онако усмено.

Ђуру не налазе у подруму. Откључала га жандармеријска куварица да јој закоље кокош. Ево га најзад у сјеницу с крвавим сикирчетом у рукама.

– Које добро, господине водниче?

Мунижаба испод ока погледа оно сикирче и отпухну:

– Зло и горе, мој Ђурашине. Ваља нам спјевати пјесму за онога твог побратима, Перу Дошена, а никако не иде. Дедер ти, братац, потруди се, па да ти прогледамо кроз прсте за онај летак.

– Господине водниче, па ви знате да сам ја неписмен – извлачи се Ђуро.

– Де, де, немој ти ту сад... Ђурајица, уточиде му једну. Ђуро, као и сваки пјесник, испија до дна, стреса се, онда се широко осмјехује и гледа по читавој дружини блажено, као да је међу анђелима.

– Само ти вези, а ми ћемо записивати – нутка га командир.

Ђуро ваљано уздахне, прижмири и отпочне:

*Ево Пере, ево и жандара,  
ево правде међу два ханџара...*

Командир поче записивати, затим спусти перо и у неприлици убрзано затрепта. Пјесник је настављао даље, надахнуто, ништа не примјећујући:

*Тешко стоци кад је гоне вуци,  
сиротињи у жандарској руци.*

– Стој! Стој у име закона! – развика се Мунижаба.  
– Каква је то пјесма, а? Мислиш ти да се овдје саставља антидржавни летак, је ли?

Пјесник се пробуди и збуњено се осмјехну.

– Ама, понијело ме, ђаволи га дерали. Знаш, нема ти ништа слађе нег овако...

– Опорочавати власт, а? – исцери се командир. – Знам ја тебе, тицо. Овдје си позван да нафарбаш ону лопужу, Дошена, а ти тако, на државу циљаш.

– Добро, добро, омакло ми се. Ево, сад ћемо ми то – забрза Ђуро, испи нову чашу, подними се на руку и сјетно развуче:

*Ево мене у сукње обукли,  
чакшире ми порезници свукли,  
дабогда их громови потукли.*

– Стој! Стој! Ено га опет!

– Шта, зар ни сад не ваља? – зачуди се пјесник. – А баш сам лијепо срочио оно за чакшире.

– Срочио си ти црног ђавола! – развика се командир. – Зар су теби порезници...? Ама, то су државни службеници, куго кокошија.

Ђуро се замишљено загледа у оно сикирче пред собом.

– Ама, људи, како ћу ја срочити пјесму по вашој вољи кад је тај грешни Петар Дошен овамо с моје стране, сирома као и ја, а ви и ти тамо порезници... ви сте нешто сасвим...

– Она друга страна, а? – прожвака Јово мрдајући носом.

– Шта му ја знам, али тек што се замислим, а срце ми се некако навије па – хајд, хајд! – само погоди куд не треба.

– Чујете ли ви ово? – строго се поиспрси Мунижаба. – И још он мени петља и лаже да није наверсао ону спрдачину против краљевске владе. Он и нико други. Сад сам ја њему намирисао његову антидржавну душу. Дедер, Ђурајица, у подрум с њим, па нек тамо смишља што му драго, а ми ћемо се овдје потпрегнути да истјерамо ово наше. Свак своју пјесму, драги мој, нема нам друге, давно сам ја то вама говорио.

Пјесник прихвати оно куваричино сикирче и крену према затвору, добродушно гунђајући:

– Шта им сад ја ту могу. Свак своју пјесму, безбели. Хе-хе, а оно за чакшире баш ми добро испаде. Ејвала ти, Ђуро, живила ти кубура!

## ЂУРИН ДОБРИ БОГ

Магловито, влажно и тужно прољеће. Честе кише узблатиле ионако кварне и пролокане путеве. Ријека вјечито набујала и мутна, а извори избијају и ондје гдје им се човјек никад ни надао не би.

Много је дјеце поумирало.

По свима околним селима хара на дјечи болест. Поп каљав и мокар има посла преко главе, па и не стиже да испрати до гробља сваког малог покојника. Много је младих снаша са црним рупцима на глави и много малих бијелих крстача по сеоским гробљима.

– Божија казна и опомена – смркнуто говори поп узјахујући земљава и неистимарена коња.

– Дobar је Бог, зауставиће морију да не стигне и до нас – каже Ђуро Пејић, сеоски „пјесник“ и подругивало, а његови сељаци и зебу и радују се, јер болест још није стигла до њихова села. Само младе жене, брижне и блиједе, поваздан зуре у своју дјецу као да их никад видјеле нијесу. Старији их грде и шаљу за послом.

– Ајд, бјежи, не гријеш се, што си се у њ загледала, љутиш Бога. Видиш да је, вала Њему, још живо и здраво.

Некако почетком љета болест се једва смири. Поп је иза куће, у башти, безбрижно звиждукајући понајлак нешто плијевио, а сељанке су по читаву ноћ мирно спавале по својим собицама док их је споља, кроз прозорчиће, гледала модра љетња ноћ.

– Поменуло се, не повратило се – шапућу сељаци сјећајући се помора и један за другим улазе у сеоску цркву.

Недјеља је и лијеп Божји дан. Стигао и Ђуро Пејић умивен и у новим рубинама. Застао код великог четвртастог стуба у цркви па истеже врат и разгледа ко је све стигао и шта је обукао. Ваљаће да вечерас исприповиједи жени.

Ближи се крај литургије.

Стоји Ђуро поред онога стуба, блажено жмирка очима и мисли нешто о житу и о богзна чему још, а онда се с пажњом окреће попу Луки, који се пење на амвон и отпочиње проповијед.

Стоји поп у шареној треперавој одежди па смркнут и строг обара се на заблудјели народ, који је заборавио и на Бога и на његове законе па губи блаженство раја и срља у чељусти Нечастивога, који га тамо негдје чека с гвозденим вилама и кључавом водом. Застранили су, каже, људи и одвише па крше заповијести Бога живога, али је Господ строг и тешка казна чека сваког преступника. Затрубиће једног дана посљедња труба и грешници ће се сурвати у огањ вјечни гдје ће бити плач и шкргут зуба.

Говори тако поп како се народ искварио и пролоповио као у оне дане пред потоп, па зато га и море болести, зато и помријеше толика невина дјечица; говори он, а Ђуро га слуша отворених уста и замишљено поглéда гомилу чупавих, погнутих сељачких глава и нешто му је много зачудо. Ама зар су ови добри и њему толико познати људи то заблудјело стадо, које носи страшан гријех и очекује вјечни огањ. Не може то бити, људи моји, то се поп, можебити, само шали. Ето, зна Ђуро добро све њих, код сваког је бар једанпут до сада радио. Истина, хоће се они и посвађати и потући, па и понешто закинути један од другога, али све то није ништа, све то прође и заборави се, а људи опет остану људи: наћи ће ти се у невољи, позајмиће ти плуг и парипче, проговориће с тобом пријатељску ријеч и с тобом се заједно напита. Добри су они опет на крају крајева, а биће да то онда поп говори о неком другом.



– Зато је Бог пустио помор на дјецу вашу – грми поп – зато вас плави ријека и бије град. Страшан је Господ и нико испод његова мача побјећи неће. И псујете ви, и слабо постите, и често се свађате, и подругујете се један другоме.

Ђуро се збуни и стаде се нелагодно око себе обзирати. Па то се, као на прилику, и њега тиче. И он понекад у љутини заусти крупну псовку, али то не чини због рђава срца, него тек онако да човјека прође љутња. А, вала, ком већ он није испјевао пјесму и подругнуо му се...

У цркви је спарно и сјеновито. Поп говори о страшном осветничком Богу који не штеди чак ни невину дјечицу, о Богу каквог Ђуро никад познавао није. Па чак се и сунце притајило на дебелом црквеном зиду на прозору, па и оно као да са страхом послушкује и не смије да уђе унутра.

И први пут дотад у Ђуру стаде да се увлачи страх пред тим поп-Лукиним Богом и он плашљиво погледа пут олтара. Учини му се чак да се и лице Николе Путника намрштило и строго га гледа, њега кршитеља Божијих заповијести, а млади Ђурађ Побједитељ чисто као да је застао у замаху и мануо се змаја, па послушкује шта ли је урадио грешни Ђуро Пејић.

– Е, Ђуро, пропо си, и теби се неће опростити твоје шале и подругивања и твоји многобројни ситни гријеси, имаш их силу једну ко пас бува – смућено прошапута.

И безбрижни Ђуро изашао је тога пријеподнева из цркве смућен и тужан и кренуо преко поља уским путељком између класалих жита. Чинило му се да за његовим стопама као сјена путује поп-Лукин осветнички Бог. Страшан је и голем тај Бог из полумрачне цркве, срдит и тежак као наоблачени Грмеч, а Ђуро је мали немоћни човјек, који се попут мравца миче испод његовог неба путељком између жита, миче се и са собом носи своје мало, уплашено и уздрхтало срце.

Повија се и шапуће поље класала жита као море широко, на југу низ модре планинске стране тече топла сунчана ријека и кроз Ђурине жиле почиње да струји ведри весели дан. Отиче свијетли дан низа живо море пшеничнога класја, а из Ђурине главе као лака маглица почиње да се испарава и мисао на сумрачну сеоску цркву, и поп-Лукину проповијед, и слике о Богу осветнику. Са свију страна: из жита, с планине, из бескрајних сунчаних ведрина, осјећа Ђуро како к њему струји дах онога његовог старог и добро познатог припростога сељачког Бога, који никад не умије озбиљно да се наљути. Струји он ка њему са свију страна, а Ђуро чисто осјећа како се опија тим његовим дахом сунца, ведрине и свјетлости и како му у томе тренутку тај његов Бог постаје близак и дружеван као какав стари познаник са прела и сеоских зборова.

Кад стиже до крошњате крушке јечмењаче наспред поља, Ђуро се спусти у хлад и полеђушке се извали у хладовитој трави. Над њим је шумило родно дрво. Около свуда бедеми густа висока жита, једва се преко њега виде групе дрвећа на оближњем брежуљку и у даљини модра, валовита линија Грмеча.

Све около младо, распјевано и ведро, свуда струји пуни и свијетли живот. Не, не, осјећа то добро Ђуро, нема овдје мјеста за онога срдитог и намрштеног поп-Лукиног Бога, који строго пази ко то доље крши његове заповијести и по свијету прави лоповлуке. Не, овдје је само пространа и бескрајна „парокија“ онога Ђуриног веселог Бога добричине, који за орачима корача низ топле бразде, који сељаке прати друмом кад се из града у мјесецевој ноћи враћају кућама њишући се уморно на својој кљусади; да, то је онај стари добри чича Бог, који невидљив сједи поред њих кад се Ђуро с радницима увече уморан врати с њиве и у мраку се одмара на клупи пред кућом. Сједе они тако у мраку пред вратима и потезу димове, а Ђуро у срцу осјећа да је ту негдје поред њих и тај

њихов Бог који их је читавог дана пратио на послу. Да, да, осјећао је Ђуро њега добро тих топлих, мрачних вечери, и кад би сјели за вечеру и несвјесно би се обазрео око себе неће ли се наћи још један столац више и кашика за тог његовог доброг старца.

– Ех, и сад је њему до тога да мори јадну дјечицу и да истражује моје ситне људске пријеступе; зар он, добри и ведри!...

Та прије ће бити да његова добра рука с милоштом прелази преко оних малих, чупавих дјечијих главица. Милује он дјецу, а и Ђуро често у тих сунчан дан осјети да га то по лицу милује Господ. Одрастао је човјек Ђуро, али ипак мило му је кад на лицу осјети меку и добру Божију руку, мило му је, јер још једини Господ милује човјека и никад га не заборавља. Гдје би он заборавио свог честитог радника.

Над пољима се свело дубоко модро небо, а доље под тим небом је мала, толико мала крушка јечмењача, а испод те крушке, окружен бедемом жита, лежи још мањи и ситнији Ђуро Пејић, Божји мрав. И сад, молим ја тебе, што је стало до тога томе ведром и толико широком Богу да испод те крушке тражи маленог Ђуру Пејића и да га растужује због његових ситних људских „преступљенија“ која му се понекад и против његове воље омакну. Та људи смо, брате рођени!

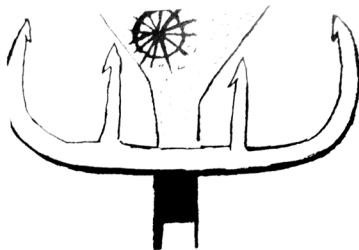
Успављиво шуми крушка, жито се таласа, на све стране точи се богато сунчево злато, а доље у трави блажено и безбрижно хрче сеоски „пјесник“ и шаљивчина Ђуро Пејић, невин и добар као жито које је прољетос посијао.



# IV

## СВИЈЕТ ДЈЕДА РАДЕ

(ПРИПОВИЈЕТКЕ 4)





## ПОЕТИЧКИ ЗАПИС: ДРАГИ МОЈ ЗИЈО

Знам да пишем писмо које не може стићи свом адресанту, али се тјешим тиме да ће га прочитати бар онај који воли нас обојицу.

Касна је ноћ и мени се спава. У ово глухо доба разговара се само с духовима и успоменама, а ја, ево, размишљам о златној паучини и сребрној магли твојих прича, и о страшном крају који те је задесио у логору Јасеновац.

Пишем, драги мој Зијо, а нисам сигуран да и мене, једном, не чека сличан крај у овоме свијету по коме још путује куга с косом.

У својим ноћима с највише мјесечине, ти си наслутио ту апокалиптичну неман с косом смрти и проговорио си о њој кроз уста свога јунака Брке. Једног дана ти си је видио, реалну, овоземаљску, остварио се твој страхан сан, твоја мора.

Тих истих година ја сам, случајем, избјегао твоју судбину, али ево, има неко доба како ме, за мојим радним столом, освоји црна слутња; видим неку ноћ, прохладну, са звијездама од леда, кроз коју ме одводе незнано куд. Ко су ти тамни целати у људском лику? Јесу ли слични онима који су тебе одвели? Или браћа оних пред којима је отишао Горан? Зар то нису тамне Кикићеве убице?

Како ли смо некада, заједно, дјечачки, лирски занесени, туговали над пјесником Гарсијом Лорком и замишљали оно праскозорје кад га одводе, бесповратно, пустим улицама Гранаде.

Био сам, скорих дана, и у Гранади, гледао са бријега осунчан каменит лабиринт њених улица и питао се: на коју су га страну одвели? Опет си тада био поред мене, сасвим близу, и не знам ко је од нас двојице шапутао Лоркине ријечи пуне језе: „Црни су им коњи, црне потковице.“

Умножавају се по свијету црни коњи и црни коњаници, ноћни и дневни вампири, а ја сједим над својим рукописима и причам о једној башти сљезове боје, о добрим старцима и занесеним дјечацима. Ђурам се у дим рата и налазим сурове бојовнике голубљег срца. Прије него што ме одведу, жури да испричам бајку о људима. Њено су ми сјеме посијали у срце још у дјетињству и оно без престанка ниче, цвјета и обнавља се. Пржиле су га многе страхоте кроз које сам пролазио, али коријен је остајао, животворан и неуништив, и под сунце поново истурао своју нејачку зелену клицу, свој барјак. Рушио се на њега оклоп тенкова, а штитио га и сачувао пријатељски повијен људски длан.

Ето, о томе бих, Зијо, да шапућем и пишем своју бајку. Ти би најбоље знао да ништа нисам измислио и да се у овоме послу не може измишљати, а поготово не добри људи и свети бојовници.

На жалост, ни оне друге нисам измаштао, мрке убице с људским лицем. О њима не могу и не волим да причам. Осјећам само како се умножавају и роте у овом стијешњеном свијету, слутим их по хладној јези, која им је претходница, и још мало, чини ми се, па ће закуцати на врата.

Нека, Зијо... Свак се брани својим оружјем, а још увијек није искована сабља која може сјећи наше мјесечине, насмијане зоре и тужне сутоне.

Збогом, драги мој. Можда је неком смијешна старинска одора, прадједовско копље и убого кљусе, које не обећава богзна какву трку. Јах, шта ћеш...\*

---

\* Поетички запис у форми писма упућеног „књижевнику Зији Диздаревићу (убијен у логору Јасеновац 1942.)“ објављен је као предговор збирци приповједака *Башта сљезове боје* (1970). У писму се помињу још тројица убијених pjesника: Иван Горан Ковачић, Хасан Кикић и Федерико Гарсија Лорка, а на крају Ђопић самог себе скицира по узору на Сервантесовог *Дон Кихота* („смијешна старинска одора, прадједовско копље и убого кљусе, које не обећава богзна какву трку“).



## БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ

Мушкарци обично слабо разликују боје, али један такав незнајша у бојама какав је био мој дјед, е, таквог је било тешко наћи. Његов спектар сводио се на свега четири основне боје, а оно остало – то није ни постојало или се сводило, у најмању руку (ако је чича добре воље!), на неки врло неодређен опис: „Жуто је, а као и није жуто, него нешто онако – и јест и није.“

Како је на овоме нашем шареном свијету већина створења и предмета обојена „и јест и није“ бојом, то је с мојим дједом око тога увијек долазило до неспоразума и неприлика. У једно од најпријатнијих доба године, скоро преко ноћи, расцвјетао би се у баштици крај наше куће црни сљез и љупко просинуо иза копљасте поцрњеле оградe. Он је у мирна сунчана јутра зрачио тако повјерљиво и умиљато да то није могло измаћи чак ни дједову оку и он би удобровољено гунђао мајући се по дворишту.

– Пазидер га, сва се башта модри као чивит.

Оно, истина, на сљезову цвијету једва да је негдје и било трагова модре боје, али ако је дјед казао да је модра, онда има да буде модра и квит. Исто се тако могло десити да неке године дјед рекне за ту исту башту да се црвени, и онда за ту годину тако и важи: сљез мора остати црвен.

Дједов рођак Сава Дамјановић, негдашњи крадљивац ситне стоке, а под старост испичутура и причалица, и ненамјерно је знао да наједи мог доброг дједа. Док дјед прича, он ти га истом зачуђено прекине:

- Откуд лисица црвена кад је жута?!
- Хм, жута? – бечи се дјед. – Жут је твој нос.

Сава забринуто пипне свој ружичаст бабураст нос и вречи:

– Црвена! Та све нације одавде до Бихаћа знају да је жута, а ти...

Савин свијет простире се до Бихаћа, јер је чича неколико пута тамо лежао у апсу, али чак ни ти простори не могу да разувјере мог дједа.

– Хм, Бихаћа! И други су људи лежали у бихаћкој „Кули“ па не веле да је лисица жута. Боље ти је пиј ту моју ракију и ћути, не квари ми унучади.

А унучад, нас троје, набили се у ћошак близу стараца и чекамо кад ће Сава започети са својим лоповским доживљајима. Препирка о бојама баш нас нимало не интересује, лисица је лисица, па ма какве фарбе била.

Због дједове тврдоглавости у погледу боја и ја сам, већ на првом кораку од куће, упао у неприлику.

Било је то у првом разреду основне школе. Негдје средином године учитељица нам је причала о вуку, те живи овако, те храни се онако, док ће ти одједном упитати:

– Дјецо, ко зна какве је боје вук?

Ја први дигох руку.

– Ево га, Бранко ће нам казати.

– Вук је зелен! – окидох ја поносито.

Учитељица се трже и зачуђено подиже обрве.

– Бог с тобом, дијете, гдје си то чуо?

– Каже мој дјед – одвалих ја самоувјерено.

– Није тачно, вук није зелен.

– Јесте, зелен је! – неочекивано се узјогуних ја као прави унук честитог дједа Раде.

Учитељица ми приђе сасвим близу, љутито узрики у моје лице и повуче ме за уво.

– Кажи ти своме мудрому дједу да то није истина. Вук је сив. Сив, запамти.

Скоро плачући отклипсао сам тога дана кући и шмрцајући испречао дједу све што се у школи догодило.

Ни слутио нисам каква ће се бура око тога подићи.

Шта! Пред читавим разредом његовог унука, миљенца, теглити за уши, а уважену старину поспрдно назвати мудрим, боље речено, будалом! Дотле ли смо дошли? И још рећи да вук није зелен већ некакав... хм! Е, то не може тек тако проћи. Сјутрадан, пушући попут гуска, дјед је доперјао са мношћом у школско двориште и пред свом дјечурлијом разгаламио се на учитељицу:

– А је ли ти, шишкавице, оваква и онаква, ти ми боље од мене знаш какав је вук, а?! Није зелен? Пази ти ње! Ја се с вуцима родио и одрастао, читавог вијека с њима муку мучим, а она ти ту... По туру би тебе требало овим штапом, па да се једном научиш памети.

Извика се дјед, расплака се учитељица, а и ми ђаци од свега тога ухватисмо неку вајду: тога дана није било наставе.

Већ следећег јутра дједа отјераше жандарми. Одсједи старина седам дана у среској „бувари“, а кад се врати, ублиједио и мучаљив, он ми навече попрјети прстом.

– А ти, језичко, нек те ја још једном чујем да блејиш какав је ко, па ћу ти ја показати. Вук је зелен, хех! Шта те се тиче какав је вук.

– Па кад ме је она питала.

– Питала те, хм! Имао си да ћутиш, па квит.

Сљедећег прољећа, бујног и кишовитог, слез у нашој башти расцвјета се као никада дотад, али старина као да га ни запазио није. Нису ту помагала ни сва тртљања

неуморног рођака Саве, дјед је био слијеп и за боје и за све цвијеће овога свијета. Туга да те ухвати.

Минуло је од тих невеселих дана већ скоро пола вијека, дједа одавна нема на овоме свијету, а ја још ни данас сигурно не знам какве је боје сљез. Знам само да у прољеће иза наше потамњеле баштенске оgrade просине нешто љупко, прозрочно и свијетло па ти се просто плаче, иако не знаш ни шта те боли ни шта си изгубио.

## ПОХОД НА МЈЕСЕЦ

Тек ми је пета година, а већ се свијет око мене почиње затварати и стезати. Ово можеш, а оно не можеш, ово је добро, оно није, ово смијеш казати, ово не смијеш. Ничу тако забране са свих страна, јато љутитих гусака, хоће и да ударе.

– Добићеш ти, мали, по глави, па ће те проћи твоје будалаштине.

Како проћи! Ујутру, чим отвориш очи, ето их одасвуд, кљуцају попут врабаца, па морам да запиткујем. Овај свијет око мене шашав је и будаласт, а нисам ја.

Стега попушта тек онда кад се пред нашом кућом појави стари самарџија Петрак, неуморна скитница. Још није ни ушао у авлију, а већ гракће на мог дједа:

– Јеси ли жив, Раде, стари мој парипе?! Види га, види.

Ихи, почело је! Кад он већ дједа смије назвати парипом, шта ли ће тек бити са осталом чељади?! На мене ће, вјероватно, сви у кући и заборавити, моћи ћу да одмаглим преко потока у љескар.

Кад је самарџија код нас у гостима, онда је мени много штошта дозвољено. Пењем се по дрвећу, завирујем на таван, шврљам око потока, одем чак и до малог млина завученог подно нашушурена гаја. Згодио бих тако и у Америку само да знам пут и да се не бојим паса.

– Чекај ти само, отићи ће стари Петрак – пријете ми у кући кад већ сасвим прекардашим.

А ти „Петракови дани“ у рану јесен обично су увијек били празнични, сјајни и пуни шапата, па ме тако повуку и ошамуте да не знам куд бих прије: кроз кукурузе, низ поток, уз бријег. Чучим тако на врби и зури у нијем свјетлуцав рибљи рој, а онда се пред мојим засјењеним очима одједном разграна густа крошња питомог кестена с раскоканим презрелим чаурама: их, у кестенар, шта ће ми рибетине!

Шијем тако читав дан тамо-амо, а кад ме сутон опколи и притјера кући, ево ти опет нове напасти – мјесеца.

Исплута он иза ријетка дрвећа на бријегу, бљештав, надомак руке, тајанствен и нијем, златопера риба. И ја занијемим сав устрептао од скривене лоповске наде:

– Можда бих га некако могао дохватити?!

Ноћу се изненада тргнем иза сна: вири мјесец кроз прозор, гори читаво двориште, а бљештави посјетилац уноси ми се у лице и шапуће:

– Хајдемо!

Дижем се, лак, опсједнут, али ме већ на првом кораку отријезни глас вјечито будног дједа:

– Баја, куда ћеш?

Они мене тако увијек: таман кренем у нешто, сав устрептао, изнад земље, кад неко подвикне, а ја – цоц! – о тврду ледину.

Сва срећа што једном у години дођу и Петракови развезани дани, кад се много штошта може.

Дође тако једном на ред и мјесец.

Пекла се код нас ракија од неких раних шљива па се послом зашло и у ноћ. Душу дало за мене! Просинула под казаном ватра, стриц Ницо зарана се напио и заспао, а уз огњиште, под колницом, остали само дјед и Петрак. Дјед пази на казан, а самарција му само прави друштво, јер неће да се петља ни у какав посао непосредно везан за људе. Да коњи пију ракију, хајде де.

Ја се мотам око њих двојице, више одмажем него помажем, прислушкујем њихов разговор, па се најзад толико осмјелим да сједнем сасвим близу, већ готов и да запиткујем. Поменуше мјесец.

– Дједе, би л' се мјесец могао дохватити грабљама? – изненада се огласих ја.

– Хех, шта њему паде на ум! – дочека дјед некако с висине и не обраћајући се мени него самарцији. – Хоће да докучи мјесец.

Самарција уздахну и погледа ме преко чаше.

– Па нека, има дјечак право.

– Шта има право?

– Па нек опроба. Камо среће да сам и ја некад тако радио, можда би ми друге тице данас пјевале.

– Ма шта тице, шта... Ти се већ напио ко мој весели Ницо.

– Јок, побратиме – тмурно дочека старац. – Сјећам се као да је вечерас било: помоли се мјесец над гајем, сто метара над нашом кућом, а мене ноге саме понесу к њему. Куда? – дрекне ћаћа па за машице, за камцију, за... не бира чиме ће. Затуче ме тако, утуца, изгубих душу још од малих ногу. А да сам се једном отео и пошао. Раде, брате мој...

– Ено га сад, види. Ма немој ми ту кварити унука.

– Е, Раде, Раде... ако је за нас двојицу касно, није за овога дјечака. Хајде ти, душо, устај, тражи грабље, па да ја и ти кренемо, ето њега сад иза брда.

Бацам се у ћошак по оне наше најдуже грабље, а стари самарција полако исправља ноге, исправља леђа, врат и окреће се дједу, сједећивом и зачућеном.

– Нас два одосмо, а ти чувај казан, старо млинарско кљусе.

Дјед је толико забезекнут да већ не умије ни да се покрене ни да штогод упита. Држи у руци празну чашу и гледа за нама двојицом: шале се, ваљда, шта ли?

Споро напредујемо уз мрачан зашаптан бријег. Над нама разгорено небо најављује близину најтајанственијег путника, мјесеца. Ха, ту су грабље, само га заквачимо и повучемо, ево га зачас у крилу.

Из низине, од малене тужне дједове ватре, одјекне повик:

– Ехеј, будале, враћајте се!

Жао ми те ватрице у долини, жао ми викача, али пожар нада мноме све је рујнији и шири, а и мој сапутник охрабри се гласно ругалицом:

– Умукни, ти доље, кењац један.

Дурашно гурамо даље. Ја се већ помало и прибојавам како ће то бити, лицем у лице с оноликачким мјесецом, а као за пакост одоздо се опет чује дозивање:

– Ехеј, магарци, вантазије, озепшћете, бог вас убио!

– У шталу, сивоњо стари, па тамо њачи – враћа му самарџија.

Још ми у срцу кљуца туга за долином и остављеним дједом, али кад ми кроз крошњато дрвеће букне у сусрет, сасвим изблиза, огроман мјесечев пожар, ја све заборављам и узбуђено протепам:

– Ево га?

– Аха, видиш ли?

Старац ме прима за руку и сад заједнички савлађујемо посљедњу кратку узбрдицу, а кад стигнемо до самог врха, мјесец изненада одскаче иза дрвета пред нама и укаже се блистав, смањен и невино миран изнад сусједне брдске косе.

– Аха, утече ли, је ли! – побједоносно кличе старац. –



Препао се грабаља, а, лоло једна.

Самарција ме чврсто пригрли, не да ми да се растужим и каже соколећи ме:

– Утеко лопов, па да. Нека, нека. Хајде ти мени нађи доље у селу дјечака од кога је мјесец клиснуо тако брзо. Нема га. То си ти, само ти, а и ја с тобом.

– Хм, нема?!... Па заиста нема таквог дјечака у читавој нашој долини. Нит сам га видио ни чуо за њега. Та не долази дабе Петрак баш нашој кући. Ја сам ту, ја...

– Делија наша – додаје Петрак као да је коначно нашао ону праву, завршну ријеч за читаво моје опчарано мјесечарско ткање, од кога ми је глава тако пуна да и сама почиње да зрачи и свијетли као жута бундева заостала у пожњевену кукурузишту.

– Паметна ђедова глава!

Стојим тако у обасјаној ноћи, пред хладњикавим неземаљским видиком какви се јављају само у сну, помало је и страшно и тужно... Даље се или не може или се не иде, ако већ путник није будала и „вантазија“, што би казао мој дјед, предобри душевни старац, чија ме љубав грије и овдје, на овој опасној граници гдје се кида са земљом и тврдим свакодневним животом.

Па ипак... ипак храбро, с пријегором, гутам ову горку кап свога првог, дјечјег, распећа: поред мене је овај смјели, невезани, који све хоће и све може, његова је рука на мом рамену, а доље, у топлој долини, чека ме и мисли на мене онај други, добри, драго гунђало, који ће до краја туговати и помињати ме ако се изгубим у свом чудесном походу.

– Ђеде Петраче... – заустим кроз стегнуто грло, а стари потукач, погађајући моју неизречену дјечју тугу, спремно надовезује:

– Идемо, делијо, идемо. Опет ћемо ми овамо доћи, има кад.

Ногу пред ногу, наниже, по мјесечини! Како је драг и пун сваки корак повратка. И како све више расте, примиче се и у самом срцу разгара дједова неуморна ватрица. Ено је, бдије, зове и показује нам пут.

– Хе-хе, ипак нас чека стара парипина – раколи се Петрак. – Не отписују се тако лако оваке двије делије.

– Ево их, враћају се будалаши! – дочекао нас је дјед Раде, чак нам и у сусрет излазећи као да стижемо богзна одакле, можда чак из Америке. – Шта је, дохватисте ли мјесец?

– То тебе не буди брига – отреса се самарџија. – Ти само сједи под том твојом колницом и пеци ракију, а нас двојица знамо свој посао.

Знамо ли – не знамо, то ми баш није јасно, али, онако узбуђен и преморен од чудесног ноћног доживљаја, брзо сам задријемао међу дједовим кољенима, ја, велика делија, смјели ловац на мјесец, наоружан грабљама трипут дуљим од мене. Посљедње што ми је од те вечери остало у очима био је разигран пламичак дједове ватре, који се неосјетно преселио и у мој сан, и тамо се разрастао у моћан и стравичан мјесечев пожар.

Дјед ме је, кажу, на рукама однио у кревет (каква брука за великог путника!). Тамо сам сву ноћ булазнио, вртио се и будио брата, свога суложника. Дјед је грдио Петрака и „његов бенасти коњски мјесец”, мама ме је умила леденом водом, а кад то није помогло, пришла ми је двије-три уз образе, па сам се примирио и слатко заспао.

Сјутрадан, у голубије сунчано јутро, све је већ било иза мене као сан, само сан. Нит ми се причало ни запиткивало о томе. Тако је, канда, било и с дједом и Петраком. Сједили су код казана, а кад сам се ја појавио, они ни по чем не поменуше синоћни доживљај. Као да им је било зазорно да се подсјећају на нешто далеко од свјетлости, дана и здраве памети, у чем се није лијепо наћи ни као саучесник ни као свједок.

Једини стриц Ницо, који нит је шта видио ни чуо, нагазио је, онако мамуран, на оне моје грешне освајачке грабље, па се надовезао брондати, никако да сјаше: те ко оставља грабље гдје им није мјесто, те шта требају грабље око ракије, те знају ли „они, расипници“ (који то они?) како је тешко набавити добре грабље, те ова се кућа раскућава, те ово, те оно... Најзад је толико досадио својим звоцањем да је Петраку превршило и он, као гост и стар човјек, нађе се побуђен да га уружи:

– Дај се већ једном смири, коњска муво! Шта смо радили? Скупљали мјесечину и дјели у стогове, ето шта смо. Могао си и ти с нама да се нијеси наљоскао.

Одгунђа стриц како баш ни „мјесечари“ нијесу богзна колико паметнији од пијанаца па се брзо некуд изгуби. – Оде да спава – примијети Петрак. Остадох ја сам, некако као равноправан и трећи, уз двојицу завјереника који су знали за минули ноћни доживљај с мјесецом.

И како тада, тако и до данашњег дана: стојим распет између смирене дједове ватрице, која постојано горуцка у тамној долини, и страшног бљештавог мјесечевог пожара, хладног и невјерног, који расте над хоризонтом и силовито вуче у непознато.

Па се онда, каткад, жаловито упитам, као да сам нагазио на оне стричеве грабље из дјетињства:

– Је ли паметније бити мјесечар или с миром сједити код своје куће, па кад загусти, тјешити се ракијом као мој стрикан?

## СВЕТИ РАДЕ ЛОПОВСКИ

Кад је стриц Ницо при кући, онда ће ти разне скитнице и потукачи нерадо увратити код нас. Знају да их „Брко“ баш нарочито не трпи, па иако им ништа неће приговорити, нарочито пред ђедом Радом, он ће се ипак намрштити, зловољно заћутати, а првом згодом издераће се на мачку:

– Пис тамо, таман ми још и ти требаш?

– Још и ти? – толкује у себи вјечито опрезан скитач. – Значи, братац, да то ја нисам добродошао, а овамо се, као тобож, мацану приговара. Е, Брко, Брко, пољуби ме у...

А стриц их, у ствари, зато не трпи што је и он сам једно божје зајавало, ајкара\* и рођена луњалица. Препјешачио је читаву Норд Америку од Невјорка до Ванкувера, од Атлантика до Пацифика, одступао са српском војском од Овчег поља до Сан Ђовани ди Медуа (ди не дува!), па се опет, жив, здрав и лака корака, приповратио натраг и прошибао „табановића фијакером“ све од Солуна па чак негдје до иза Загреба, а можда би згодио и даље, али га је, вјероватно, опет и тамо дочекала некаква вода.

– Мог веселог Ницу само вода зауставити може – жалостиво се вајка дјед. – А све се бојим, има неко доба, да му ни она у крај стати неће.

Зна се, циља то дјед на стричеву намјеру да сели из Босне у Банат, на добровољачку земљу. Ваља ту пријећи и Саву и Дунав (Уна да се и не помиње!), али ни то, изгледа, Ници не смета. Остривио се човјек, па то ти је.

\* Ајкара – скитница која ајка (плаши) вране.

– Никола, синко, притрпи се док макар ја не склопим очи, а онда како ти драго – уздише дјед и не гледајући свог немирног синовца.

– Притрпи се, притрпи – чантра за себе стриц Ницо и попријеко загледа каквог намјерника, птицу луталицу, који се рашчарапио у хладовини под орахом, па натенане распреда с дједом Маркове конаке. – Ти се, Ницо, притрпи, сједи гдје си - ту си, а овамо штокакви: ноге пода се, штап у драге шаке па распали куда га очи воде. Ехеј, с главе скинуто, испод репа извађено, нит му старо кашље, нит нејако плаче. И ја бих тако знао.

И да чудо не гледа очима, огорчени стрикан обично здими некуд на њиву, хвата се плуга, српа или мотике и све напрескок, као да му се некуд жури, распали да обавља мукотрпан и једноличан земљодјелски посао, који не трпи ни журбе ни заноса. Биће сјутра цоктања и отпухивања кад се на њиви појави дјед Раде.

– Е, мој Никола, мој Никола, затрке се на кобиле скаче, а плуг и брана траже друкчију памет.

Ако стриц отпутује у Банат, да прими наполицу са своје добровољачке „парцеле“, или ако га спапоњају у „ћузу“ због политике, то се већ брзо прочује и прозна међу дједовим необичним пријатељима. Ево их онда, извиру, неко путељком из кукуруза, неко плови царском џадом, цестом државном, па још се и на кобили љуља, трећи трнапи из првог сутона право за вечерњу софру – дућ! – а некакав пријашин, гле га, као да му се богзна како жури, зајашио преко плота, гдје и није лијепо видјети старијег човјека ако већ не јури туђа говеда из своје љетине.

– Види мога Раде, види мога Раде – виче придошлица још с друма, испред авлије, па му то некако испада као да то дјед њему у госте долази, а онај га дочекује добродошлицом. Тако и обанђијају добродушну старину, па не може себи да дође.

– Па гдје си ти, мој Радоје, што тебе нема? – какоће побро улазећи у двориште, а дјед се правда, весело ширећи руке:

– Шта ћеш, обладао посао, притисле године, не мили се човјеку никуд с прага.

– А како те ноге служе? – пропитује се путник, коме су његови неуморни краци главна спрема, и, да би показао бригу за дједа, већ га услужно нуди:

– Сједи, Раде, сједи, отпочини.

Пошто је тако гостољубиво прихватио дједа у његовој рођеној кући,ridoшлица пође да провјерава шта се то случило са стрицем Ницом:

– А наш Ниџекања опет награјисао због политике, а?

Дјед само немоћно, с грдним чудом и неразумијевањем, подиже руке и закратко остаје нијем: нит је човјек шта украо, нит се тукао, а ето ти, опет, отисну се низ урвину камен, проломи се лед под ногама, гром пуче – тако нешто! – и оде Ниџо, нестаде га.

– А колико је зарадио, кукавел?

– Шта га ја знам, то ти се код политике никад не зна.

– Ехе, и треба му тако кад се беспослицама бави – какоће ридошлица. – Паметан човјек побије се, украде јаре, па одгуди у бувари колико га спада, а политичар никад не зна своје порције.

Једном тако, уз кукурузово брање, накупи се у нашој кући читав буљук разних потукача. Најприје стигоше, у друштву, сликар брадоња и Петрак самарџија (нашли се у Цазину, на коњским тркама). За њима се испили калаџија Мулић, гарав и весео, а убрзо послѣје њега, као да иде у потјеру, допраши, још веселији, наш сеоски пјесник Ђуро. На овако лијепу времену ни њега није држало мјесто, па дунуо од куће да тражи друштва и разговора.

Стриц Ницо већ дуже времена био је у Банату, отишао да се нађе око бербе кукуруза, па жива згодација да се људи малчице разбашкаре и даду срцу на вољу.

Гдје је друштва, ту се нешто и потроши, нађе се чашица ракије, макар оне укопне, а опет, гдје ракија замирише, ту ти се часком створи и дједов „брат Сава“, стара лоповска перјаница од камене Лике. Скромно се понамјести Сава гдјегод у ћошку, мало прича, помно слуша, али зато чашу не промеће.

Нашла се у сликара нека цркавица, исповратио и самарџија заосталу пару, пребројао се калајџија, нешто набацио и дјед Раде, елем: обувај, Бранчило, опанке, боцу у шаке па у бирцуз, по ракију.

Отпирио сам као заобадан, а натраг дотутњао ознојен и срећан. Како и не би, повјерен ми је тако важан задатак, читава војска на мене чека. Није чудо што су успут, заједно са мнош, подскакивала околна брда, куће и плотови.

За своју услугу био сам награђен тиме што сам се слободно могао понамјестити међу госте и слушати њихове разговоре. Ништа ми друго није ни требало. Што су ме прескакали с ракијском чашом, то ме нимало није жалостило. Поред мене је била букара пуна воде, па сам ја сам себе обилато частио, залијевајући се по њедрима, све док се нисам надуо као жабац.

– Бестрага им глава и овим старијима! – умовао сам буљећи у месингани крстић на дну букаре. – Е, јест ми неко велико задовољство напити се.

А дружина је настављала да се части и галами постајући све гласнија. Јавнуо се чак и „брат Сава“, иначе никакав егленџија, и започео причу о некаквој куми Стаки Сакраџијиној, како је, у своје вријеме, потјерала крмачу на пазар па у путу, драги мој... Још прије четрдесет година он је први пут кренуо с том историјом, али никад није стигао да је исприча до краја, и тако се грешна кума

Стака већ скоро пола вијека бочи и путује с том својом срећном крмачом, а никако да обави посао.

Чуо се у почетку и сликар брадоња, али, како је дан одмицао и ларма расла, он је постајао све тиши и расијанији. Зузукао је нешто себи у браду, одсутно кружио погледом по друштву и најзад се латио свог цртаћег блока и почео нешто да чрчка и маже. Радио је то тако смирено и удубљено као да је сам на свијету, а људи око њега, опет, настављали су свој разговор и пиће не обраћајући пажњу на његов посао. Чинило се да их је сликар нечим омађијао и учинио се невидљивим, па сад неометано продужује са својом чаробњачком работом.

Тек у неко доба брадоња се прену из своје опчињености, поисправи се на сједишту, баци блок на ниску софру пред собом и сасвим трезвено рече разбијајући чаролију којом је био оклопљен:

– Ево светитеља, нов-новцат, као испод чекића!

Сви се изненађено тргоше: шта је сад ово?

Паде светац међу њих однекле одозго, из раскошне орахове крошње! Како, због чега – питај бога! Ко ће проникнути у тајанствене путеве чак и оних прастарих смираних богоугодника којима се одвајкада зна годишње доба и дан када ће доћи, а шта тек да кажеш за једног оваквог коме нико не зна ћуди и навике?

Сви су буљили у слику на сред софре, а нико и не погледа у аутора, брадоњу, као да он с читавим тим послом нема баш никакве везе. Једино је калајџија Мулић, муслиман, трпко мрштио лице као да је појео зелену оскорушу, за њега је свака цртарија била недопуштена, ђавоља работа.

Као да се том сликом откупио од свог веселог друштва, брадоња се диже и крену према потоку (знао сам: иде да гледа рибе у оплићалој, смиреној јесењој води), а зачуђена дружина остаде да гонета каквог ли то свеца изненада добише.



Незнанко је малчице личио на Светог Николу, али откуд он сад испаде? Зна се да је Никола велики путник и заштитник свију потукача, али, ипак, и поред свега тога, неће ти се, вала, тај зимски светац приказати људима овако рано у јесен, па макар се пила и боља ракија него што је ова, бирташка, трипут крштена.

Да није Свети Вратоломије, бог ти га помогао? Тај има посла с дрвећем и висином, па, ево, спузнуо с ораха и нашао се... Јест, врага, откуд сад он! Вратоломије долази с трешњама тичаркама, кад се дјечурлија највише веру по воћкама и вратове ломе.

– Да не буде неки вучји светац? – прожвака забринут самарција и укуси очи према софри. Он је једино зазирао од вучјих светаца и у њихове дане није се нипошто лаћао свога посла. Шта би радио, грешник, да се због његове кривице чопор шумских разбојника окоми на коње?

Ту се поменуше и свеци „од ножа“, па женски свеци „од предива и сновања“, па они „вјетрени“, па... Чак се и ја нађох побуђен да им помогнем у рјешавању загонетке и већ заустих да поменем јединог свеца кога сам знао, светог Брцка-Прцка, али се сјетих какву смо грдњу због њега извукли и ја и стриц Ницо, који ме је с њим упознао, па паметно заћутах, ваљда први пут у животу. Узео сам слику са софре и обрадовано гракнуо:

– Ово ђед Раде!

Познао сам добродушно, мило старчево лице упркос дугој бради и светачкој потковици коју му је додао сликар.

Пјесник Ђуро спападе хартију из мојих руку и задивљено потврди:

– Раде, свега ми на свијету!

Дјед само поблиједи, лице му одрвени и очи стадоше. Сад је још више личио на неког праведника с иконе. Покушао је да нешто каже, али му се кроз стегнуто грло проби само некакво кашљиво старачко грутање.

– Аха, сипљиви мој парипе, ево и тебе посветише! – весело дочека самарџија. – Вала, и вријеме му је било.

Дјед је и даље пренеражено ћутао, као да више није чељаде од овога свијета, а друштво живну и окуражи се. Бестрага му глава, нек је коначно ријешена и та загонетка са светитељем. Могли су, онако у незнању, налетјети на каквог ћошкастог и љутитог Божјег угодника и замјерити му се, па зло по њих. Овако, Раде је њихов, па таман ако се и посветио, лакше ће се с њим изићи на крај.

Једино брат Сава као да се није узбудио због читаве те наклапанице око дједа. Он само поиздаље гвирну у цртеж и мирно рече:

– Какав брат Раде. Видите да је некакав светац.

– Раде, Раде! Та имаш ли ти очи, ноћна тицо личка? – инатио се самарџија.

Сава више није налазио за потребно ни да провјерава оно што је већ једном видио. Погледа само дједа и сјетно уздахну:

– Богме, кад прољеће дође, а у чемерног Саве нестане жита, нема он да се умоли ниједном другом свецу осим Ради Ђопићу. Молио се - не молио, ниједан други не помаже. Је л' тако, брате Раде?

Чак ни то тријезно сиротињско Савино мудровање не поможе дједу да себи дође. С муклом празновјерном стравом зурио је у ону слику не усуђујући се ни да је додирне. Та хладна „светачка“ одрвењелост, попут невидљиве струје, разиђе се неосјетно по читавој дружини. Престадоше Ђурине и самарџијине шале, спласну разговор. Из лепетаве орахове крошње просу се шапат и належе зеленкаста сјенка, далеки предзнак сутона и вечерњег покоја.

Брат Сава, стари ноћник, једини се прену на тај једва примјетљиви наговјештај својих сати. Премјери читаву дружину неким сасвим новим погледом, избистреним и

будним, прикова очи за напуштenu слику, запрепашћено жмирну, па брже-боље скочи, скиде капу и скрушено пољуби дједа у руку.

– Јеси, брате Раде, сад и ја видим да јеси, познао сам те... Па припази и мене, лопова и грешника, погледај и на моју страну, своји смо некад били док си по земљи ходио. Заштити раба Божијега од жандарске руке, од лугарске пуцаљке, убрани ме пред драгим Богом да ми се никад не замрсе пути...

Очита Сава своју литанију глатко и рјечито како се нико не би надао, поново ћокну дједа у судланицу и с капом у руци кротко се упути према авлијским вратницама.

Сви га зачуђено и ћутке испратише погледом, а потом се све очи упитно окренуше према моме дједу.

– Раде, шта је сад ово?

Занијемии, пренеражени дјед још увијек је зурео на ону страну куд му измаче посљедња узданица и ослонац, трезвени брат Сава, који је, ево, на крају и сам повјеровао у чудо. Види га, топи се и нестаје у сутону, измиче неповратно као читав овај невјерни, лаживи живот. Шта ћеш, дошло вријеме да се умире, па то ти је.

У нелагодној тишини одједном се зачу некакво храпаво гругтање, нешто тако као кад кобила осјети да јој је ждријебе негдје у близини, па му се јавља, њежно, преко пуних уста, не заборављајући притом свој најважнији посао, пашу.

– Ињи-њи-њи, их-хи...

Пригушено рзање убрзо прерасте у гласан, грохотан смијех. Самарција Петрак лупао се по бедрима и весело ргетао:

– Аха-ха-ха, убрани ме, вели, брате Раде, од џандарске руке, помози да ми се не замрсе пути. Охо-хо-хо, знам ја његове путе: до зоре ће смотати бар нечији нарамак сијена, ако већ ништа друго.

– Хоће, вјеруј ти Богу – потврди маштовити Ђуро.

– Охо-хо, људи, досад смо имали вучје свеце, па вјетрене, па женске, па ове, па оне, а сад, ево, стекосмо и лоповског. Свети Раде Лоповски, аха-ха-ха! Помени само његово име, прекрсти се, па слободно у туђи тор. Охо-хо, чујеш ли ти ово, Раде, стари мој ђогате?

То распојасано самарцијино гроктање прену и дједа из покајничке одузетости, и он се приорну и подскочи као нападнут пух.

– Их, пресвете моје виле! Срећа његова што је отишао. Куд га, овако жив, теглим на леђима по овој грешној земљи, туд ми је већ и као свецу одмах нашао посла, срам га било. Баш је њега брига што ћу ја умријети.

– Ехе-хе, живјећеш ти нама још колико ти драго, а брату Сави шипак! – њакну самарција. – Дедер брзо устај и тражи ону своју укопну ракију, нема теби још задуго пута на онај свијет. Хајде, хајде, никад је бољи људи ни попити неће.

– Вала ћемо је пошљокати, па нек се и то чудо прича – диже руке дјед предајући се поново разгаламљеном неуништивом животу, који је тако бучно и безобзирно јуришао чак и на њега, новопеченог свеца.

Одбаврља дјед у свој собичак и ево ти га убрзо с поклоном: до врха пуна литарска боца замотана у његов стари вјенчани пешкир, као што је и био ред да се чува ракија спремљена за покој душе.

И тако, те незамјенљиве чудесне ноћи, дјед је, жив-живцат, заједно с најбољим достовима, у здрављу и весељу попио своју укопну ракију. И што се боца више празнила, старац је постајао све куражнији, као да из оне литрењаче претаче и поново враћа у своје жиле све ватре прохујалог живота. Сјетио се чак и брата Саве и пожалио „што рђа није ту“, па да и он види вајде од ове стрмоглаве вечери, кад се бенасти стари Раде ритнуо на смрт, па чак и на свој беспријекорни праведнички живот.

– Баш си ми нашао кићеног свеца – гакао је он жижећи заложеним очима у сликара брадоњу. – Е јеси право говече, па макар да молујеш не знам какве Божје угоднике. Ја светитељ, је ли? Болан, чоче, ја сам стотину пута пожелео да манем и кућу, и чељад, и своје село, па да заждијем кроз бијели свијет, странпутицама мог веселог Нице.

– А нама се ругаш, а! – весело дочека самарџија.

– Па, болан, људи – то ни попу казао не би! – толико сам пута сањао како са истим овим својим злосрећним Савом идем некуд у крађу волова. Огранула пуста мјесечина баш као вечерас, а нас двојица...

– Аха, кажем ли ја, прави лоповски светац! – опет се утаче самарџија. – Ево нама пред Богом адвоката, не би оваког нашао одавде до Цазина.

Ех, Цазин! Име те вароши с краја свијета звекнуло је испред мене као сјајан сребрни талир-петача (од пет круна) и својим радосним циликом испунило ову ноћ, и без тога шашаву, некаквим великачким пијаним мјесецом, који је сваки час упадао у моју букару и љуљао се у црној води сјенећи ми очи.

Тако омађијан, отпловио сам за дједовим петама и до нашег заједничког кревета, из једног сна у други. Више се није дало разлучити с које стране стоји прави живот, а с које мјесечева варка. Измијешале се скитнице, лопови и свеци, баш онако како ће најљепше бити за мене, а ваљда и за мог дједа, честиту старину, која се тако лијепо умјела наругати вјечитим страшним сјенкама иза крајње границе свијета, тамо негдје за свјетлуцавим сребрним Цазином, градом из самарџијиних прича.

## ЈУНАЧКИ СВИЈЕТ МАЛИГАНА ДЕЛИЈЕ

Тако понекад, кад узмем да преврћем по старим одбаченим књигама, и кад случајно набасам на пјесмарицу о Марку, увијек се тада сјетим Малигана Делије и његова свијета. Био је то некад и мој дјетињски вољени свијет и зато сјећање на тога незнаног јунака из мог села увијек ме поново растужи, па се и нехотице припитам:

– Шта ли сад ради мој Малиган?

Још давно, прије дванаестак или више година, ја сам кренуо у туђину и однио са собом и пјесмарицу, и своје дјетињске сањарије и јуначки свијет Малигана Делије. А ипак, понекад ми се чини да све то наше још живи и да зато нема мјеста туговању.

\*

Било је то још за оних дана кад сам био у основној школи. У влажне вечери касне јесени, кад су већ започињала прела и кад се у мраку с раскршћа све чешће чуло подврискивање момака, мој дјед би пригртао своју дугачку сукнену „аљину“, хватао се иза врата за штап и као узгред објављивао:

– Дјецо, ја ћу мало до Малигана, а ви припазите да се говеда обноћ не пободу.

А ја, ћутљив и тих, кријући радост, већ сам стајао уз врата, обуven и спреман, с књигом у руци.

– Та нећеш и ти са мном, Биограде?

– Оћу – потврђујем полугласно и стидљиво, кријући

очи, а у томе тренутку, обично однекле с кревета или иза каква стоца, стали би да се кмезе и кењају мој брат и сестра, обоје млађи од мене:

– Да-а-а, види како он иде, а нама не дате. А-а-а, он иде с дједом, а нама не дају.

Више од свега мрзио сам то двоје кмезљиваца који су били ваздан пуни плача и дреке, ако их само криво погледаш, и тога тренутка искрено сам желио да умру, да их задави вук, однесе ђаво и сличне ствари. А кад бих већ прекорачио праг и кад би ми лице запахнула свјежа влажна ноћ, кришом сам се окретао, да се искезим на оно двоје и да им покажем језик, и хитро бих шмугнуо за дједом, док се из куће чуо плач и увријеђено дерање брата и сестре.

Спотичао сам се кроз мрак идући за дједом, уплашено се обзирао за грмовима необична изгледа, припитивао старца час ово, час оно, а кад бисмо најзад залупали на Малиганова врата, отварао нам је главом сам Малиган и угледавши мене иза дугачке дједине хаљине громко је узвикивао:

– Охо, ево мог прелције, ево моје књиге.

Проговорио би онда Малиган ријеч-двије с дједом, нудио га дуваном иако је дјед ријетко пушио, а затим би се спустио на клупу поред мене (био је тада прави дјечак) и намигивао ми пријатељски и весело:

– Ну-де, људино, прочитај коју. Нешто онако – о Марку.

Само сам чекао тај тренутак и, добро знајући да он најволи пјесме о Марку, већ сам код куће налазио једну од њих и читавим путем држао прст између листова на томе мјесту.

– Ево оне о Марку и Муси.

– Аха, аха, читај.

*Вино пије Муса Арбанаса  
у Стамболу, у крчми бијелој...*

Сви су се примирили и већ послуже првих ријечи осјећао сам како се у собу налила тишина и у њој само звони мој глас, мени самом узбудљив и стран. Малиган је сједио сасвим уза ме, жмиркао, уздисао, узвикивао: „О, брате, брате“, а кад би у пјесми дошло „до густога“ и кад би се наш јунак нашао на муци, Малиган се забринуто окретао дједу:

– Ајме, досту, оће ли се Марко икако жив извући? Ја чисто жив умро да му се што не деси.

А кад би се ту десио још и стари Јоша Стошљевић, онда би се њих двојица један другоме узајамно вајкали и храбрили се:

– Ајме, Јоша, брате рођени, погибе наш Марко.

А Јоша је буљио иза својих опутом увезаних наочара и тјешио га:

– Неће, неће, не бој се ти, док је њему посестрима виле.

Или би сложено грдили „црна Арапина“:

– Гледај га како се размеће силом и оружјем. Таћа ли га његов арапски, видеће он ко је Марко.

– Мајку ли му његову гараву... Баш да ми је знати гдје су ти Арапи, па све побити гадове. Ја би овако стар кренуо.

Једном усред пјесме понестало је петролеума и лампа је стала да се гаси. Малиган је скочио, стао да тражи суварке да подјари ватру на огњишту, а кад ништа није нашао, повикао је на жену:

– Јеко, склањај те здјеле, да исцијепам наћве.

Његова Јека, ситна црна женица која је неопажено живила на овоме свијету, стала је да се чуди и крсти, док га најзад некако дјед не смири.



Кад би се пјесма завршила, сви би обично подуже ћутали, док се не би јавио Малиган:

– Ето ти, мој Јоша. А данас нема ни онога јунаштва ни оније људи.

– Нема баш ни за лијек.

И де ти сад живи у оваквом свијету.

На Задушнице смо сви излазили на друм да видимо како ће Малиган пронијети велику свијећу, „дуплијер“, коју је сваке године палио у цркви за душу Марку Краљевићу. Обријан и свечано обучен, корачао је он озбиљно путем с дуплијером у рукама, а за њим је запростајала његова Јека, ситна и црна и још више изгубљена поред њега онако голема и свечана.

Знао сам: тога дана у повратку кући, Малиган ће навратити код нас, донијеће ми лименог „пијевца“ или земичку, а ја ћу му читати пјесму о Марковој смрти.

Читам ја како се Марко „преставио“, а он гледа у прозор, ћутке рони сузе и на крају само промрмља с рукама спуштеним у крило:

– Па да... умро... и нема га више. Умро Марко... Ко ће сад разгонити Арапе и штитити сиротињу рају?

Гледао сам га кришом и све ми се чинило: и Малиган је негдје и негда починио многа јунаштва, а код нас, ето, нико за то не зна.

Поткрај оног љета кад су ме код куће опремали „у свијет“, нашао ме једног дана Малиган код оваца, ћутке се спустио до мене, тужно зурio у кривудава ред дрвећа поред потока, а онда ми је ставио руку на кољено.

– А ти, дијете, баш окастио у свијет?

– Да, идем у школу.

– Аха... А ко ће мени онда зимус читати пјесме? Могао си ми макар оставити ту пјесмарицу да ме овако ђекад жеља мине.

Пружио сам му књигу, већ отрцану и прљаву, а он је насумце расклопио, подуго гледао у неразумљиве шаре, отворио на другоме мјесту, опет загледао, растужио се још више и вратио ми књигу натраг.

– Ево, брате, остави је себи. Ја сам, штоно кажу, слијеп код очију. Не знам читати, па шта ми вриједи. Узмем, погледам – шарена мртва артија... Е, мој мали, мој мали... код очију без очију у овој нашој магли између Брине и Ђулумка... Примакне се касна јесен, киша, блато, лампа увече шкиљи и дими се, а ја мислим о Марку и о мегданима... А о нечем се мора мислити и нечим се забављати...

\*

Пожелио ми је Малиган срећан пут и ја сам убрзо отишао. А много година касније, у једној мрској чаршији гдје се читав свијет врти око динара и гдје се једне ноћи заклао човјек који је правио машину „која сама од себе лети“, ја сам се сјетио Малигана и његовог припростог јуначког свијета и пожелио сам да му пружим руку и да некуд заједно кренемо: да оставимо мокре јесени с њиховим маглама и димљивим лампама, чаршије у којима се у помрчини проналазачи – фантасте кољу поред својих недовршених машина, и да се упутимо негдје у сунчани крај пун модрих даљина и ведрих видика за које се живи и умире.

## СУНЧАНИ СВИЈЕТ МОЈЕ МАЈКЕ

Завичај моје мајке, загубљен далеко тамо негдје у Лици, живи дубоко у мени као тиха свијетла пјесма без ријечи. О њему су ми само причали за раних јесењих вечери, кад се под отвореним небом перушају кукурузи и кад је све пуно звијезда, или у зимским ноћима кад бура бије у прозоре, а прошлост оживи и туга застане у стегнуту грлу. А ипак... чини ми се, давно некад био сам тамо и добро се сјећам једне слике: осамљено дрво трепери на сунцу поред неког друма, под њим стоји моја мајка, а јато дивљих голубова пролијеће и журно се губи пут каменита осунчана бријега.

Кад се иде у њезин завичај, најприје се мора попети великом окуком уз Ђукино брдо. На тамнозеленој падини тога брда, гледана издалека, та бијела окука личи на изврнуту бројку пет, коју је неко дијете у игри написало, па заборавило да избрише. Пут даље води кроз планински кланац Рисовац. С брдашца повише наше куће, планина се за ведрих дана види плава и осмјехнута, и кад год је човјек погледа, у души му постане ведро и мирно.

Пут сам само дотле знао. А куда је даље водио, шта је све могло да се налази иза плаве планине – то сам видио само онда кад сједим сам код оваца у високој бујадии и кад је све тихо и само се негдје чује невидљива шева. Видио сам онда непознат крај како трепери у сунчаној свјетлости, а кроза њ вијуга пут који води у мајчин завичај.

Мајка је ријетко кад причала о свом родном крају и обично би га се сјећала за празничних дана – кад би се вратила одакле са сеоског сабора. Онда би сједила

са стрином на клупи пред кућом и оне су дуго, уз шушкетање вечерњег вјетра, причале једна другој о свом дјетињству и о својој младости. Мати је онда гледала некуд неодређено у модрикаст сутон у шљивику и не би ме задуго примјећивала. А онда бих се и ја сам због тога растуживао и, сједећи у још топлој прашини, зачуђен гледао мајци у лице. Била ми је она за тих тренутака тако блиска и тако далека у исти мах.

– А кад сам била цурица од осам-девет година – причала је она стрини – чувала сам овце по бријегу Поштаку. Напола голо брдо и камењар пун понора и бездана, а ми, ко дјеца, баца камен у бездан, а одоздо суну на стотину дивљих голубова.

– А шта раде голубови у бездану, мама? – припитао бих је мешкољећи се у прашини подно њених ногу.

– Шта раде...? Легу се, брате. Праве гнијезда. – Па је настављала:

– А кад је лијеп дан, па се изиђе на врх бријега, онда се у даљини види море. Сасвим далеко сија се море баш као да је неко метнуо на земљу огледало, па се оно блиста према сунцу...

– Боже једини – чуди се стрина. – Море. Да ми је једном видјети то море.

Нас троје, брат, сестра и ја, рано смо остали без оца. Ја га се једини донекле сјећам и кад понекад, кришом премећући по мајчину ковчегу, наиђем на његову фотографију, гледа ме отуд познат насмијешен човјек у аустријској војничкој униформи с десном руком у бијелом завоју. Пријатно је то било стајати над сумрачним ковчегом пуним мириса у коме живи познаник вјечито насмијешен и добар.

– Ето, ја сам им сад отац и мајка – тужно је говорила мајка показујући на нас троје; и често би тако по читав дан провела над послом прекрајајући нам од старих

хаљина оправе, а увече би сједила са стрином под петролејком објешеном о греду, па или би претресала своје свакодневне ситне бриге, или би, тиха и блажена лица, обнављала сјећање из дјевојаштва.

Враћала се тада мајка у дјетињство насмијана и безбрижна, тамо је налазила све оно што јој је одузео брижан и пуст удовички живот. И мало-помало, у њезиним причањима, и њен завичај и њезино дјетињство постајали су један срећан и сунчан свијет какав се доживљава само у самотним сањарењима.

– Знам, никад више нећу отићи тамо ни видјети онај крај. То ће, може бити, некад учинити неко од моје дјеце.

И онда се обично, напола озбиљно, обраћала мени:

– Ти ћеш, брате, кад порастеш, једнога дана отићи тамо, да видиш гдје ти је мама школу учила. ’Оћеш ли?

– ’Оћу – потврђивао сам озбиљно и одлучно и никако ми се није дало да се насмијешим.

Пролазе године, шарене, насмијане, сиве и озбиљне, протичу и жуборе као воде, а мати стари и не сјећа се више ни дјетињства ни завичаја. Сад се у мени пробудио и живи тај далеки дјетињски свијет моје мајке. И често у позну невеселу јесен, кад путују птице и кад нема сунца, ја, осамљен и тих, сакривен у неком сумрачном углу, зажелим да се нађем у томе невиђеном крају моје мајке, да гледам дивље голубове хитра лета како журно пролијећу изнад сунчана крша и да с врха бријега посматрам како се мирно блиста плоха далеког мора... Обарају се дуге јесење кише, труне око друмова мокро лишће и у ноћима неко непознат тугује и глас му иде по вјетру, али ја сам ипак миран и ведар. Блиста у мени тај мајчин сунчани свијет, који сам још у дјетињству добио, трепери као далека звијезда изнад тамна хоризонта, и ја у тим тренуцима осјећам и знам да ћемо сви једног дана отпловити у кристалне модре свјетове пуне сунца.

## СЛИЈЕПИ КОЊ

Газдинске куће у нашем крају биле су чувене по својим њивама, по шуми и стоци. Знале су се газдинске оранице, гајеви, коњи и волови. Свак је умιο набројати шта једна угледна кућа има и шта се у селу рачуна њезино.

Мање се знало о другом, невидљивом дијелу нечијег богатства. Био је то посјед у дукатима, новац у банци и помоћ од рођака из Америке. О томе се само нагађало с разумљивим преувеличавањем, зависно од маште и памети приповједача.

И још је нешто било по чему су се поједине газдинске куће знале и памтиле, један додаток уз богатство без кога се, канда, ипак није могло. То је читавој кући давало изузетан печат, као што усамљено дрво или сив каменит хрбат остају трајна биљега по којој ћемо запамтити какав бријег или голу брдску косу.

Било је, на примјер, кућа које су у породици имале неког будалаша знаног сваком дјетету у селу, па је, с временом, тај безазлени бенаш постајао познатији и од саме своје куће и читавог њеног богатства. Свак се утркивао да га викне, поздрави или почасте. У нечију добростојећу кућу, опет, долутао би однекуд из свијета, обично из Лике, какав далеки рођак, самац, без фамилије, па би се прибио уз огњиште, ријешен да ту проборава до суђена часа. Један газда испод шуме, срећник, имао је, још од Првог рата, неког даљњег ујака, или ће бити тетак, који је имао приличну пензијицу као бивши аустроугарски фелдвелел. Од тога се читава кућа солила и дуванила, а ћедо пензионер добијао је сваког јутра чашу ракије

и читав дан проводио у блаженом беуту, и не знајући у којој царевини живи ни чији крушац једе. Да би га дуже подржали у животу, ђеду су, попут пања, пажљиво чистили перушком бојећи се да се, једном, од старости не распе у прах.

И наша кућа увијек је имала понеку знаменитост. Тек би једне нестало, а већ преко ноћи би је замијенила нека друга. Најстарија коју памтим из дјетињства био је један слијепи стари коњ.

Посљедње године Првог свјетског рата отјеран је у војну комору наш дорат, један од најстаријих коња у читавом крају. То је већ био јасан знак да је држава пала на најниже гране.

– Е, мој дорате, док је спало на то да ти кола извлачиш из блата, не ваља нам работа – уздисао је дјед Раде, опраштајући се од коња сузних очију као да испраћа на фронт неког од својих укућана.

Већ под саму зиму, једног сувог дана пуног оштре голомразице, појави се дорат у нашем дворишту. Довео га коморџија без руке, неки сељак с околних брда, који је, такођер, имао коњско име – Зекан.

– Свакојачко се напатисмо успут, и гладни и жедни – причао је дугачки Зекан као да се ради о двојници људи. – Не да нико под кров, боје се да нијесмо какви лопови. Ја понекад од муке и запјевам, а дорат ћути, није ти он од тога посла.

На крају Зекан признаде још нешто што је читаву кућу ожалостило: дорат је у рату ослијепио. Кад се то десило, коњоводац није умио да каже. То су други прије њега примијетили и скренули му пажњу.

– Па шта ћемо сад? – оте се неком од укућана.

Дјед је тужно зурео у испошћена коња и најзад невесело закључи:

– Нека га, ово је његова кућа.

Тих недјеља и мјесеци пролазила је друмом крај наше куће читава варица разноразног свијета. Плутали су незнано куд наплавци и крхотине разбијеног ратног брода Аустрије. Свак је тражио мирно мјесто да се скраси под благотворним сунцем, које је још једино остало неизмијењено и свачије.

Није га било који је прошао за дана, пред старчевим очима, а да га дјед није испратио погледом све до окуке, гдје би незнанац уронио у сјенку згуснуте зове. Куд оде, грешник, и хоће ли тај, напokon, пронаћи миран конак и каквог, свог, бенастог Раду Ђопића, који ће га примити под своје?

И увијек би, том приликом, погледао свог старог коња, мученика, кога му је сама судбина послала да се преко њега колико-толико искупи и одужи за све муке и невоље које је рат сручио на овај кукавни свијет. Свак је за то крив, па и стари Раде, сваком припада његов дио испаштања, и то своје ваља стоички подносити и дурати.

– Ама, људи, шта ће нам стара кљусина, ко ће то цабе хранити? – бунио се мој стриц Ницо, а дјед га је само сажаљиво гледао као недорасло и неразумно створење, и питао:

– Како цабе? А ко побџи и осакати толики Божји свијет? Ваља за то плаћати.

– Ма ко плаћати? Зар сам ја за то крив, а?

– И ти и ја, мој синко. Рат је срамота и греота за сваког живог Божјег створа. Изједали смо се и клали као бијесни пси.

– Па јесте, било је и тога – признавао је стриц и тонуо у невесело ћутање.

Да и њему нађе неки посао и право мјесто у кући, дјед је сваке недјеље, кад је наш дан за мељаву, опремао свог



дората и товарио га врећама са житом. Лагано, ногу за ногу, пребирали су уским путељком преко њива у правцу малог поредовничког млина на потоку. Одмицали су кротко и смирено, као на свечаност са које се, можда, ни вратити неће.

– Одоше старци – гунђао је за њима мој стриц с лаком сјенком туге и праштања за сву њихову сувишност на овоме суровом свијету.

Кад сљедеће јесени, као и обично, самарција Петрак стиже на нашу славу, Михољдан, он и дјед просто се помамише око слијепог коња. Више су се бавили њиме него, боже нас прости, самим светим Киријаком Михаилом. Да чудо буде још веће, дозваше с брда и онога коморцију Зекана, доратовог спасиоца, па њих тројица, увече, оставише славску софру и остале госте и преселише се у шталу, код коња. Тамо су, пијући, наизмјенице пјевали, плакали и љубили дората, све док тако и не поспаше у сијену под јаслама. Неки се наши гости због тога, накнадно, чак и увриједише.

Толики кумови, пријатељи и достови, а стари Раде отишао да с парипом славу слави и чаше испија. Пречи је њему дорат него ми сви.

Мало-помало, па наш слијепи коњ постаде познат чак и у широј околини, даље од села. Видећи гомилу дјечурлије, на пашњаку поред потока, како се уче јахати на мирном крупном коњу, пролазник се одмах досјећао да ће то бити онај слијепи Ђопића коњ кога су, прича се, доводили чак и на славу, међу госте.

– Не да га стари Раде, а давно би њему Цигани смрсили конце – чуло се, успут, од људи, па би се истом неко пожалио:

– Ето, а мене рођена дјеца хоће да проћерају из куће, тако ти је то.

У љето, једне чисте ивањданске вечери, нашег коња нестале с оближњег пашњака подно саме наше куће. У почетку се нико нарочито не забрину због тога, наћи ће се негдје у комшилуку, ваљда су га дјечурлија у игри одвела.

Кад већ и поноћ мину, а од дората ни трага, дјед се поче врпољити у свом кревету и зором устаде да га сам тражи. Освitalo је неко горопадно и љуто јутро с тешком росом, па старац крену бос да не би расквасио опанке опутњаше. Претражио је тако све завучене окуке, тукове и гушћаке око потока, испод гајева и подно велике шуме Лисине, али од коња ни трага. Вратио се тек пред ручак, ломан и увео, а већ истог дана паде у постељу и поче да кашље.

– Ето ти сад твога дората – гунђао је стриц Ницо трудећи се да је што мање старцу пред очима.

– Богами, ништа друго него га овај твој лопов продао Циганима, неки дан су овуда пролазили – досјећао се дједов рођак Сава, сједећи уз старчев јастук. – Знам ја Ницу.

Зађе тако дјед и у зиму, а из кревета се не диже. Најчешће нема с ким ни да разговара, па мене привлачи уза се. Док напољу пурњави мећава, а ја пишем своје задатке, старац ћути устурен на јастуке, па ти се истом изненада огласи окрећући лице прозору:

– Баја, чује ли се то рзање?

Сад се и ја пренем и ослушкујем. Негдје у близини гребе по крову гола грана, чују се и врапци, а у низији, долином рјечице Јапре, путује разливен уједначен хук најављујући још јачу мећаву.

– Чујеш ли, душо?

– Чујем – шапућем ја замишљајући некакво огромно чудовиште без лица како плови низ долину у тамном огртачу од облака и туге.

– Ех, грехоте! – истом се отме дједу и он окреће лице зиду, а ја остајем још више сам, препуштен међави, која неуморно засипа све под собом.

Тако, те исте зиме, дјед се неопозице и угасио. Био сам тога дана у школи, а кад сам се вратио, затекао сам изгажено двориште пуно људи и разбацана тријешћа. Дјед је, издужен и свечан, лежао насред велике собе и као да је у тишини, под жутом свијећом, још увијек нешто напето ослушкивао. Само сам ја једини знао шта он то чека и што би га могло пробудити.

## У СВИЈЕТУ МОГА ДЈЕДА

Тога хладног снијежног пријеподнева, кад су с цркве у бијелу пустињу отпловили ударци звона усамљени и тужни, пришла ми је учитељица и помиловала ме по коси необично благо и меко.

– Ти, мали, иди данас кући.

Кући! Зашто ли ме у ово доба шаље кући?

И мој поглед помало уплашен и много зачуђен прешао је по лицима мојих другова из првог и другог разреда, а онда сам нечујно спремио у торбак таблицу и два комада писаљки и лагано изишао у снијежан дан пун млијечне неугодне свјетлости, која је долазила незнано однекуд – као да је извијала са свих страна, а највише с невидљива неба, које се расипало у безброј ситних пахуљица.

Да идем кући.

Застао сам насред пуста школског дворишта и било ми жао и другова и топле школске собе, и ужарене пећи, која је поваздан тутњила у ћошку разреда баш као да неко далеко напољу јури с тешким претовареним колима. Испред мене пуст друм изгубљен у бјелини, с обје стране оснијежена живица, обла и збијена, јато зеленкастих немирних сјеница лепрша се на багрему поред школске дрварнице и то ми још једино даје храбрости да кренем напријед.

Надомак саме куће сустиже ме стара ониска сељанка, наша прва комшиница.

– Ајде, ајде, роде, испрати дједа... Је л' ти жао што ти умро дјед?

Па и не чекајући одговор минула је мимо мене чистећи дугачком тешком сукњом прхак снијег. Застао сам насред пртине и у грудима ми се стегнуло нешто малено и хладно.

Умро. Знао сам да се то догодило нешто тужно и да сад треба бити јако озбиљан.

Оснијежене гране дрвећа око мене постале су одједном исувише тешке и пуне необичних тишина, снијег је стао гушће да сипа и мене је било страх да сам уђем у кућу.

Нијесу ми дали да уђем у собу и да видим дједа, био сам и одвише млад за такве ствари. Само, кад би се отворила врата, угледао бих за тренутак блиједо жуто титрање пламене свијеће поврх бијела покрова. Било је то нешто свечано и тихо баш као на Божић кад се сви заједно молимо пред упаљеном свијећом и кад чак и тамне дрвене кашике имају чудан сјај.

Кад су дједов сандук понијели на дугачким грабовим носилима, нека од жена узела ме је за руку.

– Ајде, мој синко, испрати свог дједа.

Пошао сам тако чудновато усамљен у ћутљивој гомили. Напријед се њихао дједов сандук на раменима сељака, а мени је било и чудновато и тужно: зашто га носе? Дотад сам очекивао: када дјед умре, он ће и сам да оде на гробље на Михаилића брдо, узеће лијепо иза врата свој штап и лагано кренути путем као што сам га толико пута гледао да одлази некуд за послом. А овако – зар је то онај мој дјед?

С муком сам корачао широком разгаженом пртином и сваки час бацао поглед на дједов сандук. Зар се он неће у једном тренутку подићи и повикати што ово с њим раде. Али он се није дизао, а ја ипак још нијесам вјеровао да је он умро. Није ми то дало читаво моје дотадашње

дјетињство проведено под дједовим окриљем. Зар неко може да украде и однесе онога мог дједа, који је сваке суботе увече с фењером одлазио у млин и носећи са собом сву језу страшних вечерњих прича, доброг старца који је са сеоских зборова доносио пуне џепове поклоне, од којих у срцу постаје топло и ведро и читаве се ноћи лијепо сања. Зар више неће у љетње вечери његова лула старачки спокојно свјетлукати у мраку на клупици пред кућом? Не, то не може да буде.

Тако је немирно куцало и бунило се моје мало дјетињско срце пред стварима дотле непознатим и страшним. А кад су уз потмуло бубњање смрзнуте земље затрпали сандук, можда само празан сандук, вратио сам се кући још уморнији и тужнији и шмрцајући од хладноће завукао се иза велике фуруне. И док су у другој просторији око дугачке софре јели и напијали за покој душе, ја сам осамљен несметано путовао по свијету дједових зимских прича – по дједову свијету. Он је за остале био мртав и покопан у смрзнутој иловачи Михаилића брда, али, ето, мој је дјед и поред свега тога био жив у свом чудноватом свијету, исто тако необичан и моћан као и људи из његових прича.

И сјећајући се тако Игњатија Богоносца, па човјека који се уза стабљику конопље пењао на небо, Међедовића, Грује Кобиловића и осталих дједових јунака, ја сам већ био и заборавио све оно што се тога дана бијаше догодило. А увече је к мени у запећак дошао мој пријатељ говедар, јер је он ту зими спавао. Био се уморио поваздан хранећи марву, мирисао је на сијено и на шталу, а кад ме је нашао на свом лежишту, доброћудно је прогунђао:

– Шта радиш, делијо?

Старчев гунђави благи глас одједном ме је много разњежио, та нико читав дан и не гледа на ме. Прибио сам се лицем уз његов рукав.

– Петре, је ли Међедовић имао топузину од гвожђа са триста плугова и триста брнача?

– Јесте, брате, и још му је онај ковач додао своје мазије да је боље учврсти.

– Ето, а стриц каже... А јесу ли пролистали они угарци што их је Игњатије Богоносац наврх брда залијевао?

– Јесу, рођени, јесу, сва три су пролистала.

– А је ли...?

И тако сам га дуго запиткивао о свему што ми је дјед причао и на крају сам га, са страхом очекујући одговор, упитао:

– Петре, зар је дјед мртав, зар га више нећу никад видјети?

Старац је у мраку потражио моју косу. Глас му је био замишљен као да је отпутовао некуда далеко, далеко, па се сад отуд јавља.

– Није он, брате си мој, мртав, то они само тако кажу. Ето, је л' јуче још ту био и говорио, па откуд сад... Опет ћеш ти њега видјети, не бој се ти.

Умирен сам заспао поред свог старог пријатеља.

Показало се да ме добри говедар није преварио.

Дошли су топли дани и, често тога прољећа, ја сам се сусретао са својим вољеним дједом. Гледао сам га како из даљине лагано долази путељком између младих жита и ништа зато што се послије из близине показивало да је то био неки други старац. У тих сунчан дан, лежећи у високој бујади, ја сам по читаве часове с њим разговарао (био је он ту негдје сасвим близу). У први сутон очекивао сам његов долазак однекле из села. А све ми је то и потврђивао и вјеровао добри говедар.

Живио је дјед на друмовима, који су долазили из непознатих даљина, на житородним пољима, очекивао

сам његов повратак са шарених сеоских сабора. Живио је то с њим дио мог најбезбрижнијег дјетињства, и често ме је вечером непознат шум подсећао на његове виле и змајеве, у мјесечне ноћи пењао се уза сусједни бријег велики грешник Игњатије, а гомила облака у сутон на хоризонту крила је његовог храброг Међедовића.

А оно што се онога зимског дана догодило на Михаилића брду, па – можда тога није ни било.



V

СВИЈЕТ СТРИЦА НИЦЕ

(ПРИПОВИЈЕТКЕ 5)





ПОЕТИЧКИ ЗАПИС УЗ ЗБИРКУ  
„НЕСМИРЕНИ РАТНИК“

Играли смо се тако по испраном обасјаном шљунку поред оплићала јесењег потока, играли се, утишани, јер је већ било минуло оно право вријеме купања и рибарења. Нечег замишљеног било је у распршеном сјају михољског, бабљег љета, уловљеног у паучину. Брбљивац поток почео је да шапуће и гргољи запричан сам са собом. По далеким брдима већ су горјели зрелином жбунови рујевине, а избијељели камени облаци око нас тајанствено су жмиркали својим искричавим очима од мачјег злата.

Мој стриц Ницо, пролазећи крај нас, закратко би сјео на узан мостић, објесио ноге над воду и питао нас:

– А јесте ли видјели овдје, под мостом, ону рибу зеку, већу нег икакво прасе? Једном се ја враћао с Козина, кад се она шкобаља у плићаку, има у њој добар метар.

„Зеке“ су мале рибице, од прста, и већ од раног прољећа оне у јатима трепере у сијерој немирној води и маме нас, дјечурлију, на узбудљиве ловачке подвиге. На шта ли ће нас тек навући тако велика рибетина!

Лутамо послије сатима око вирова, кроз шуштав кукуруз, полеглу траву и наплављено грање, у потрази за стричевом рибом. На сваком кораку дочекује нас нов зачаран свијет, јесенски зрео, прозрачан и миран. А кад на крају, преморени, не нађемо велике зеке, ипак смо задовољни и ошамућени од нечега што је исто тако необично и големо као и тражена риба.

Ништа, можда ћемо је сјутра наћи.

Иде тако дан за даном, година за годином. Стричева зека чини се одавна заборављена, а једног ратног поподнева, док смо ми, Грмечлије, ненавикли на велике ријеке, пипаво мјеркали гдје бисмо прешли Сану, истом ти се оте једном борцу из мога села:

– Их, погледај овога вира зеленца. Ако овдје није она Ницина риба, нигдје је нема.

Ја сам се само насмијао, више сјетно него ведро. Мог стрица већ поодавно није било на овоме свијету, али је остала да живи његова необична риба, можда измишљена, а ипак стварнија од сваке уловљене; никад виђена, а опет незаборављена. Да ти даду других десет, опет ћеш на њу мислити.

Пожелио сам тога поподнева да прошврљам горе-доље обалом Сане и да вирнем кроз раките, али био је рат, није се имало времена за те ствари.

Много година касније, док сам једног предвечерја слушао невидљиву жабицу гаталинку, сакривену у ријеткој крошњи јабуке, преда мном је опет забјеласала у сутону једна клупа из дјетињства и на њој зајуборио разговор. Један малишан, опчаран тајанством скривеног ноћног пророка, питао је:

– А шта каже гаталинка?

– Каже да ће ноћас пасти киша.

– И шта још?

– И још... још вели нешто лијепо, лијепо за тебе, да само знаш... Цабе ти наваљујеш, нећу ти рећи шта је казала... Их, да само знаш како ће ти се нешто лијепо догодити, па ћеш нешто лијепо наћи, па ћеш... их, их. Чек, чек, шта то још причаш, гаталинко?

Дјечак је, узбуђен гласном загонетком из таме, губио и ријеч и дах, а ујутру га је с веселим искрењем дочекало пред кућом растреперено бисерје ноћашње кише, увод у најављен свијет бајке. Нису, дакле, слагали ни стриц, ни лукава мала чаротанка.

Послије тих љетњих вечери под Грмечом и јесењих рибарских дана, дјечак је кренуо на свој пут, с тугом се откидајући од завичаја. Шврљао је и овако и онако, како је већ умιο, како је могао или како му се хтјело, и право

и криво. (Не буди примијењено, тако кривуда прасе кроз високу траву идући за својим послом и зато се сваки такав изверуган траг код нас, под Грмечом, назива „Прасећи пут“.)

Ишао је тако дјечак и са собом носио ведре бајке завичаја, обасјане прозоре у свијет, а заједно с њима и сјећања на добре људе, која су, временом, и сама прерастала у крилате бајке-успомене. Све се то њему дешавало, обасјавало његов пређени пут, па га, ваљда и у будућности чека нешто тако лијепо, што би рекла она гаталинка.

А у такве бајке које су по нашем крају ходиле, коло водиле и воду пиле, спадају и ове приче о моме стрицу Ници, испричане теби на радост, мени за душу, а ономе трећем, намрштеном, као поука и примјер да на овоме свијету још има мјеста за добре људе.

А недавно, кад сам свраћао у родни крај, нађем на потоку неку дјечурлију и у шали упитам:

– Дјецо, може ли се овдје наћи каква велика риба, онако, знаш, колик прасе?

– Богами, каже Јово Дивјак да је под мостом видио рибетину колик човјек. Ево, оволикачка! – рашири руке један плав малишан показујући своју, дјечју, величину „човјека“.

Био сам задовољан, врло задовољан његовим одговором. Ницину рибу замијенила је риба Јове Дивјака, а мене, лаковјерног, можда ће смјенити овај малишан. Нека, нека и нас. Без оваквих би било мање весело у овој нашој шареној, чарала-варала башти.

## ЖЕНИДБЕ МОГА СТРИЦА

*На великој лађи компаније „Мислер“, која је пловила пут Америке – с товаром печалбара, сједио је поред своје торбе један растужен шеснаестогодишњак. У његовом пасошу писало је да има сто година и да је поданик Аустро-Угарске Монархије, а тамо у остављеном родном селу, у „Матици рођених Храма светог Јована Љетњег“, стајало је забиљежено:*

*„Име: Никола*

*пол: женско...“*

*Послије више година, однекуд из супротна правца, од Солуна, домарширало је то исто момче у француској униформи, са шлемом на глави, као војник побједнице српске армије.*

*Ипак, упркос ратној слави и убојној спреми, дошљак је са собом носио нешто дјечачки устрептало, понесено и неухватљиво. Кад год си се нашао поред њега, очекивао си да ће ти иза првог брежуљка доћи мио гост, драг познаник или бар добар глас.*

Стрица Ницу први пут су оженили кад му је било једва шеснаест година. Све је то, канда, било против његове воље и није му се баш особито свидјело, па никако није ни разговарао са својом дућкастом младицом, него су јутром кретали на посао као два нијемца, а кад се женици већ морало нешто саопштити, стриц је шиштао на нос као љутит гусак; мрштио се и црвенио, а то му је онда значило:

„Окрени десно коње, а не на ту страну“, „стани, видиш да нисам готов“, „куд звјераш, запећеш за вратнице“, итд. Многозначно је било то његово шиштање, не би га увијек ни он сам умио растумачити, а камоли ће једна дјевојка с висоравни Козина, дојучерашња чобаница, која иначе није ни била богзна какав „бистраћ“ и гледала је на овај шарени божји свијет као какво безгрешно теленце. Истинабог, од телета се разликовала по томе што је умјела да прозбори по неку ријеч, али само са дјецом, и што је незаситно и неустрашиво крала сву могућу дугмад по кући: из ладица, с огртача, с туђих кошуља и пешкира, тако да је читава кућа за три-четири дана остала без једног јединог дугмета. Тек у зло доба сјетише се ко то зобље толике „пулије“ и поћоше да је туже стрицу Ници (нек заповиједи оној својој да се окани беспослице!), али се младожења тако разгоропади на тужиоце како се нико надао није.

– Ено вам је, цаба вам је, шта је мене брига за њом! – сипао је незадрживо као да се свети за све оно ћутање у току дана. – Ви сте је довели, нијесам ја.

Видјеше одмах укућани да нешто није у реду између њега и младе и ту ти се поче одмотавати читаво клупко. Сазнаде се најприје да он с њом уопште не говори, да се на њу још прве ноћи ритало у кревету лежећи суножице и без јастука, и, коначно, да је почео, кришом, да бјежака из оне зградице у којој су младенци имали собу и да спава на штали.

– Чујеш ти, могло би неко добити вилама иза рогу, не буде ли спавао гдје Бог заповједа! – попријети дјед Раде, кућни старјешина. Он је, иначе, синовца Ницу био „узео на душу“ још кад је умро дјечаков отац Јово, па је сматрао да је и овом приликом позван да младожењу опомене. Ко би други, усталом, и могао да запиње за тако шкакљиве ствари ако неће старији човјек, стриц, па – како се види – и он то мора урадити некако увијено и неодређено, уз

помог Бога оца и својих познатих вила које у оваквим згодама дјелују сигурније од свемоћног творца.

Међутим, овога пута не помогоше ни дједове виле, али зато наоко мирна младаица сама разријеша ствар. Једног јутра, у штали, та ти тупну стрица музлицом по глави и остави га, онако ошамућеног, да сједи у врућој балези, а она покупи у један завежљај нешто од својих најнужнијих ствари и распали пут роднога Козина. Тада се показа да она није ни тако ћутљива ни туњава како се то чинило. Уз пут, пред свачијом кућом, она исторока да је „дошла као цура, а враћа се као цура“, да је цабе сва наша згода и богатство кад нема онога што је Бог наредио, а што се тиче оне дугмади, она само подругљиво слеже раменима:

– Ех, имамо и ми на Козину пуца и пулија, није баш запело за Ницину кривоногу фамилију.

Ова злобна лаж да смо кривоноги наљутила је чак и мога добродушног дједа Раду, и он је, најећен, проциједио:

– Хм, човјек би се заклео да та није знала двије унакрст, а пази ти у шта је она гледала. Ех, свете виле!

Наравно, убрзо је пукла брука до читавом селу, јер нит је ћутала млада бјегуница ни докони Козињани, који су одувијек вољели кућити туђу кућу и избијати сеоске послове и беспослице. Већ на првом прелу стрица Ницу дочека из мрака подругљиво крекетање:

– Ево нашега младожење!

– Послала ти Мика шиф-карту да доћеш на Козин, има ти нешто пришаптати.

Чак и стари кућедомаћин, увијек помало љут и забринут због прелцијских пустахија, нађе за потребу да се јави:

– Кукавче мој, како ћеш од младе побјећи под кревет?

Убрзо, богами, ниче и пјесма о томе догађају, јер како би једна таква згода могла промаћи, а да не буде опјевана.



Ту, на личко-босанској граници, таква једна подругљива пјесма дође му као нека општенародна казна за кривца, а у исто вријеме и као неко очишћење за остале: ето га, ми смо казали своје о њему и опрали руке, а он, пас један, сад нека види како је!

Непознати умјетници који су „ижињали“ пјесму нису имали до када да се баве разним уводима и ситницама, него су одмах треснули отворено да се види у чему је ствар:

*Скочи млада и отвори врата:  
– Збогом, Ницо, кад немаш алата!*

Од свега осталог човјек би се некако и бранио, али дедер ти изиђи накрај с пјесмом! Никада ти не знаш право шта је у њој лаж, а шта истина, не зна то ни онај који се бави таквим беспослицама и слаже пјесме, па дедер онда: против чега ћеш се у њој борити? Не би то знао ни какав стари лисац а камоли ће чемерно момче које још није ни почело да се брије.

Куд ће – шта ће, поче ти се стриц Ницо крити и зазирати од свијета. Поваздан је негдје у пољу, чучи као кос у трњу или се одбије за козама, па га по три-четири дана нема ником на очи. Тако, једног поподнева, затече га дјед Раде како нешто прекапа по једном сандуку у остави и веома се изненади откуд сад он ту у ово доба.

– Шта је, шта тражиш ту?

– Торбу! – одбрунда стриц у таму сандука.

– Шта ће ти торба?

– Идем у Америку! – још мргодније смрси бивши младожења.

– Хм, ето ти га сад! – смаче дјед само једним раменом, али тако лако и обично као да се томе већ одавно надао. Он је био досељеник из Лике као и половина становника нашег села, а шта је Личанину торбу на леђа па преко „баре“ у Америку.

Украде само неку ситницу, овна или јаре, побије се гдјегод или се наљути на неког у кући због печена кромпира и – ево ти га – јавља се за годину-двије из Америке: људина постао, доларе шаље и још у писму пита „краду ли се и сад тамо у старом крају (у олд контри) јарад и волови као што је то некад било“.

Оћута мало дјед стојећи тако изнад запослена стрица (ипак, Америка није шала!), па истом забринуту кашљуцну:

– А јеси ли саставио трошак? Немој се упустити у такву работу овако, по страни, па да те увате.

– Нећу. Даће ми Благоје Беслаћ, а ја ћу њему тамо вратити.

– Хајде де, кад је ту Благоје...

Тај Благоје ишао је неколико пута у Америку – из Америке, кад год му се прохтије. Причало се да је чак једном отпутовао и с говеђим пасошем, неким који је гласио на нечију жуту краву, па су га због тога, у шали, назвали и „Жута крава“, а и то му је добро пристајало, јер је био плавокос и носио жуте бркове. (Много година касније, баш због тога истог Благоја, у нашем ће се селу потегнути прича како је стриц Ницо отишао у Америку с говеђим пасошем.)

Елем, једног јутра Благоје чукну штапом у авлијске вратнице да се креће на пут, а стриц Ницо, још од зоре спреман, скочи на ноге, пољуби се с дједом и обојица добро заплакаше чему се нико не би надао, па млади путник опучи за искусним и прекаљеним Благојем, који се све до вароши чак ниједном и не окрену, као да ће још вечерас опет натраг.

Иако је у то вријеме у Аустро-Угарској заиста било лако добити пасош за Америку, ипак је ту било и разних препрека, особито због војске. Онај ко је био војни обвезник имао је приличних тешкоћа, па су се људи

довијали на разне начине: обично су путовали под туђим именом, најчешће очевим или дједовим, а са својом сликом на пасошу, па се Швабин чиновник, обично неки Чех, чудом чудио како ли младолико изгледају ови лички и босански старци.

Тако неку сличну подвалу извео је и Благоје Беслаћ. Он је, просто-напросто, извадио пасош на име стриц-Нициног прадједа, који се такођер звао Никола, и утрапио га младићу.

– Ево момче, а ја ћу те поучити како ћеш говорити кад изиђемо пред Пемца.

Нагарављен, погурен и неошишан (како га је већ Благоје „премондурио“!) стриц Ницо се нашао пред Пемцем (Чехом).

– Колико година имаш? – аутоматски је припитао чиновник.

– Сто.

Пемац умало не поскочи од чуда, али се на вријеме сјети да представља моћну Двојну монархију, па само убрзано затрепта и вирну у пасош.

– Шта рече: сто?!

– Јесте, сто.

– Како је то могуће? – чудио се Чех, иако је то потврђивала и година рођења у пасошу (а он је вјеровао документу изнад свега!), али му ту прискочи у помоћ сам Благоје Беслаћ:

– Јесте, господине, нема шта да се чудите, то је расло у шуми, код коза, па остало тако младолико. Ето видите, он ми је рођени ујак, пет је година старији од моје матере, а ко би то рекао, да!

Сад или је Чех повјеровао да се у тој шашавој Босни дешавају и таква чуда, или је, без резерве, уважавао сам докуменат, или га је баш брига била за Монархијом – ко ће

то знати! – тек ти стриц Ницо прогура и кроз ту контролу и отисну се пут Америке на броду компаније „Мислер“.

*Морем броди Мислерова лађа,  
капетан јој вјештином угађа.*

Тако су већ прве вечери у „марвеној класи“ на „шифу“ пјевали наши печалбари обређујући се боцама из попудбине, а само је стриц Ницо, најмлађи међу њима, сакривен у мраку, плакао над својом торбом.

– Еј, стогодишњаче, гдје си ти, дођидер овамо да и ти натегнеш!

\*

Многе године се нанизале од онога дана кад је обрукан младожења побјегао у Америку. И то какве године! Рат за ратом, чудо за чудом, док најзад не дође и велики свјетски покољ и лом, умрије вјечити цар Фрањо, пропаде Аустрија, покоси људе „шпањолска грозница“. Заборавио би човјек и крупније ствари, а камоли неће неког тамо шеснаестогодишњег дјечака и његову женидбу.

За то вријеме стриц Ницо прокрстарио је читаву Америку, од Атлантика до Пацифика, а тек што је Аустрија објавила рат Србији, он се јавио у добровољце и већ се деветсто петнаесте обрео у Србији. Како и на који начин, то никад нисам сазнао, али се још из дјетињства сјећам како је с висине гледао остале српске добровољце који нису прешли Албанију и како је понекад увече, сасвим тријезан, сакривен у ћошку, брисао сузе и пјевушио:

*Ко год не зна шта су муке тешке,  
нека пређе Албанију пешке.*

А кад би се гдјегод нацврцао ракије „шпиритуше“ заједно са својим пајдашима, добровољцима, чули смо га како завија кроз мрак долазећи кући:

*Краљу Петре, живио ти Ђорђе,  
пусти војску да кроз Босну прође.*

– Чуј-де мога паметног синовца Николе! – јадао се дјед Раде – стумбаше онаку Аустрију, онако уредну државу, а он, бене, још зинуо на сва уста па зјали да сав свијет чује за његову будалаштину.

Морам признати, нијесам схватио због чега се дјед жали, и свим срцем био сам на стричевој страни: због војске, због краља и златно-жуте медаље коју је стриц недјељом ујутру пажљиво чистио крпицом умоченом у петролеум.

Једне зимске вечери, док је моја мајка уносила у кућу гомиле смрзнута рубља, скрућена као бакалар, дјед Раде пријекорно се огласи не гледајући ни у кога:

– Вала би неком паметније било да се већ једном жени као што је Бог наредио, а не да зјака по биртијама и војске вода по Босни.

Кад се у разговору неком равно обраћа, дјед је увијек био мек, приступачан и драг, али чим би погледом бјежао у ћошак и жалио се невидљиву саговорнику, постајао ми је однекуд туђ и неразумљив, било ми га је жао и ја сам једва чекао да се било ко јави са стране и раздријеши тај мучни чвор који стеже и моје рођено грло.

Те вечери нико се ничим није огласио и ја сам отишао у кревет, заронио сам у таму, сапет и тужан, готов да се и сам оженим само да расположим доброга дједа.

И тако, том ситном и неупадљивом примједбом дједа Раде, почела је та работа око стричеве друге женидбе која се на концу претворила у грдну гунгулу и распојасану смијурију у којој је уживало читаво село.

У почетку је све добро кренуло, пронађена је млада, удовица под самом планином (нек само није с Козина! – тјешио се дјед), али онда настадоше муке с нашим новим

попом. Он је од сваког неодложиво захтијевао да се вјенча на сам дан свадбе, иначе – не гине тужба и окапање са судом због дивљег брака.

У нашем селу нико никад није ни чуо за дивљи брак. Младенци би се вјенчали обично онда кад им је крштавано прво дијете (тек тада се и видјело да су уистину човјек и жена!), неки су се вјенчавали кад би им дјеца кретала у свијет, на занат или у жандарме, па им је требала крштеница, а кад се ожени каква старчина, за њега је било чак и присрамотно да се вјенчава и тако на сва звона оглашава своју бруку.

Ма какво вјенчање, људи? – чудило се дјед Раде. – Још се не зна ни каква је, ни како ће се у кући слагати, а он ту потегао – вјенчавај! Та нијесмо шокци, бог ти га не убиће.

Отишла је попу и пршута, и сирац, а најзад и тукац већи од јарца, али ни он ти ништа није успио створити, иако је издрљао читаву попову авлију шепурећи се и гребући крилима: строги отац Лазар остао је неумољив као, прибогу, каква турска вјера.

Елем, не би друге, него ће ти стриц Ницо једног јутра на свој сукнени хаљинац објесити Албанску споменицу па право попу.

– Оче Лазаре, вади ми крштеницу, женим се.

– Тако, синко, тако, па да те одмах привјенчамо, а не да живиш онако – као марва.

Задуби се честити појка у „Матицу рођених Храма светог Јована Љетњег“, подебелу књижурину коју су за вријеме рата начели миши док је стари свештеник лежао у логору у Араду. Листај, листај, па истом застаде на једноме мјесту, узе да мрмља, баци око на стрица, па се опет загледа у књигу, обриса чело, скиде наочаре, опет их стави, клону у наслоњач и забезекнуто зину у свог муштерију.

– Овај... хм... нема, богами, ништа од твог вјенчања.

– Како нема, зашто? – прену се стриқан.

– Па тако, брате... ти си женско.

Стриц Ницо запрепашћено мрдну носом и скамењено упиљи у попа као да га иза наочара гледа сам Ратко Димитријев, командант бугарске „гвоздене армије“, пред којом је стриқан по читаве ноћи будан чечао у рову.

– Како женско?

– Тако, брате хришћанине... тако си заведен у матицу рођених ... као женско.

– Ма шта кажеш?

– Ево види, знаш ли читати?

– Знам само штампана слова! – отхукну стриц, али се ипак загледа у оно мјесто гдје се засијецао попов широки нокат. – Па како то, оче Лазаре? Погријешо онај поп који ме је крштавао, а?

– Погријешо, не погријешо, али ја ти ту сад ништа не могу помоћи – диже поп руке. – Уписан си као женско, и како те ја онда могу вјенчавати с другом женском, де?

Стрицу од чуда стадоше очи.

– Оче Лазаре, је л ти то озбиљно?

– Багами, синко, сасвим озбиљно. Зар да ми сјутра владика обрије браду што по селу женим жене.

– О, људи, људи, па ја видим да ће се овдје, у светој парокиској кући, морати баш свеосве и гаће скидати! – узбуни се стриц Ницо. – Ако лаже коза, не лаже рог, штоно рекао некакав Ник Ђулибрк.

– Богами ти је цабе показивати да не знам шта имаш – увјерљиво дочека поп. – Док не упитам свога старијега, ја се морам држати ове књиге, црно на бијело, па куд пукло да пукло.

– Ма чујеш, и старијем ћу ја показати оно што треба! – ускописти се стриц.

– Добро, брате, добро! – узе да га смирује поп. – Причекај да видимо што мудрији кажу, па буду ли они за то да те преведемо у људе, исправићемо лијепо књигу и ником ништа.

– Ехе, није мени до чекања! – закријешта стриц. – Ја већ у прву недјељу доводим чељаде, а ти сад немој, по свом обичају, да одмах распалиш тужбом: живи као марвинче!

– Ма добро, синко, малко ћемо и зажмити. И марву је драги Бог створио.

Тај разговор између њега и попа нико живи није чуо, а ваљда нико није ни прислушкивао под пенџером, али чим је ошамућени стриц изишао и онако најеђен рупио на врата кум-Лазине биртије, неко га дочека као коцем:

– Одакле ти, женска главо?!

– Ехе, зато ли за њ никад не пита војни одсек! – присјећа се други. – Та кад су још жене војску служиле!

Стриц их само без ријечи криво премјери очима, искапи дупли полић шпиритуше, поручи још један, зовну и трећи, па ти се истом кроз пола сата, кроз маглу сјећања, огласи тужно и сањиво:

– Па да... женско, женско, а ја изгазих онолика брда кроз Албанију, изједох ону силну ватру на Кајмакчалану... Е, е, да сам знао да се у књигама водим као женско, не би ти се ја, мајци, упуштао у те беспослице. Остао бих лијепо у Америци као кувар и – квит.

– Право кажеш, Ницо... Николијо наша! – дочека неко, и подругљиво и саучеснички у исти мах.

Излети тако у крчми то женско име, Николија, прхну као весео врабац, и ево ти га зачас кроз читаво наше село. Попнеш се до неког забаченог кућерка издигнутог у висока брда, кадли тамо – стигло име Николија прије тебе. Не смета њему ни бујицом изгледана стаза, ни вратоломна стрњика, не плаши га вучаран крај ни слијепа



невидјелица. Камо пусте среће да горе у заселак Козин пошмигљивим Козињанима каква паметна ствар стигне тако брзо као што дође свака оваква напрдалица, давно би они прошишали мимо Николу Теслу, а не би остали онаква божја спадала и говеда као што су одувијек били.

Иде сјутрадан стриц Ницо кроз кланац Јапар, пошао у дрва, кад се нагорјела јесења шикара повише њега огласи чобанским јујукањем:

– Ују-ју, о Николија, би л’ се удала?

– Доведи своју матер, удаћу се за њу! – кукурикну стриц, али невидљиви безобразник, наоружан густим љескарком и непроходом, и даље настави да задиркује све док стричева кола не заронише у буквик. Ту, у прастарој мудрој тишини, расплину се стричев набујали гњев и он сасвим трезвено закључи:

– Ваља младу одмах довести, док и до ње није стигла ова брука.

Већ слиједеће недјеље нова млада стигла је у нашу кућу, а да је неком и пало на ум да је тога преломног дана обавјештава о тако шкакљивој ствари, она га не би чула од пуцњаве, вриске, пјесме и пијане галаме. А у понедјељак ујутру, видећи младу како пресрећно пјевуцка и зузуће по дворишту као злаћана пчела, мој дјед Раде продрма кума Лазу који је мамурно хркао на високом гостинском кревету.

– Дедер, куме, здравља ти, набиј ми и натegni ту твоју пушчетину, да и ја једанпут оадрем у небеса!

Никад у свом вијеку дјед Раде није узео пушку у шаке, нит је дао да се таква опака ствар држи у његовој кући, па нерасањени кум Лазо од чуда изгуби ријеч, стави „патрон“ у двоцијевку, натегну је, намјести на старчево раме и запе му прст за обарач.

– Ето, сад, па ти само потegni!

Ми, дјечурлија, радознало начетани на вратима, никад више у животу нисмо видјели тако узбудљив и свечан приказ: дједа Раду у облаку пушчаног дима, засутог одјеком с околних брда, с дивним громом у рукама!

– Ихај, напио се дјед!

Какво је то прекрасно пијанство било! Читаво то доподне ми, унучићи, могли смо радити што смо хтјели, а старац нам не рече ни ријеч забране ни урока. Јурили смо се око куће запаљеним угарком, прекапали по дједовом коферу у ком је чувао бритве и документе, пењали се и скакали по тавану, и ја сам на концу узјахао још и крмачу, здимио на њој преко дворишта и треснувши подно ограде, отријезнио се напречац, с чворугом на челу, окружен безобразним исмјевачима.

Подгуркивање и прикривено подмигивање и смијех пратили су још дуго стрица Ницу, али су се само његови вршњаци и српски добровољци усуђивали да га и јавно пецкају. Једино младе жене, снашице, нису знале сакрити своју пренапрегнуту радозналост која је већ прерастала у затрављено празновјерје. Боже драги, женско па мушко, а опет, кажу... Па су при сусрету са стриком Ницом, особито гдјегод на осами, збуњено уситњавале корак, опчињено зуриле у његове бркове и нису знале да се макну с пута, нит су умјеле Бога да назову. А охрабрени стрикан, видећи у чем је ствар, хватао је устрепталу дунду за мишицу и вукао је са стазе у шикару ил у кукурузе.

– Одидер зеричак, јабуко моја, да ти твоја друга Николија нешто пришапће.

Ни присебнији се не би умιο снаћи ни отети се тој женско-мушкој напасти, а камоли ће јадна, неука и уплашена младица, којој се очи магле и срце издајнички бубета чим угледа мушко да јој иде у сусрег, а као за пакост увијек је близу какав љескар, конопља, жито ил нека друга зелена пропаст.

Сљедећих година по нашем селу нешто се намножише плавокоса дјеца, зелених очију, плунути наш стриц, па је по многим кућама било псовке и буботака, очеви су попроријеко гледали дјецу и називали их „Ницама“, али су се на концу, ипак с тим брзо мирили. Шта ћеш, дијете је дијете, није оно криво, а баш ако је и Ницино, умјеће да чува говеда и да човјеку буде од користи.

Није се особито љутила ни моја добродушна стрина кад је гдјегод уз пут сусрела дјечачића сличног својој дјеци. Увијек би за ту прилику имала, у џепу с кључевима, окрњену коцку шећера, па би даривала босоног шврћу и чвркнула га зглавком у тјеме.

– Ево ти, главоњица. Кад ти се матер сладила штокуд по туђим кукурузима, можеш и ти.

Стриц Ницо, чак и добро пијан, није се више жалио што пође у српске добровољце и Албанију изгази, заборави на своју „женску“ прошлост и равнодушно се врати међу остале људе. Тек само дјед Раде, и то сасвим изријетка, препознавши у каквом комшијском дјетету свог синовца Ницу, црвенио је као да је и сам нешто крив и грозио се, постићен и љут:

– Ех, јадна мајко, а у мене виле доконе ћуте под колницом. Боме, кад једном разманем, неће ником падати на ум беспослице.

А за дједа су „беспослице“ биле и то и све оне новотарије које је измишљао наш немирни и вјечито несмирени стриц: и кад је правио крави дрвену ногу, и кад је измајсторисао ступицу за црне штакоре, мишчеве „мацоње“, и кад је лијечио копривом крста кума Пере Деснице... За много штошта имале су дједове виле посла.

А само за нас, дјецу, остаде на стрицу Ници једна мека и устреперена сјенка женскости. Све оно што се причало о његовим двјема женидбама и његовој крштеници ми смо чули само упола и надохват, мало смо шта од тога

разумјели и све смо брзо заборављали, али никад га се нисмо плашили као других одраслих мушкараца. Узалуд је он понекад викао и пријетио нам. Нисмо се никад озбиљно бојали тога великог занесењака који се одједном, изненада, знаде појавити с каквом стварчицом невиђеном у нашем животу, с неком приновом која у овај наш познати свијет изрони из плаветнила дана и зеленог непрохода шума. Било је ту нечег тајанственог и несвакодневног као код младих, смјешљивих и неозбиљних жена, које завјеренички ћућоре по ћошковима, а истом, једног дана, појаве се с чистом покривеном колијевком из које се јавља и кмечи неко кога никад дотад није било на овоме свијету.

## ПРИЧА О ДОБРОЈ КУЈИ

*Више немам ниједног пријатеља у благородном псећем свијету. Никад се више неће десити да ми испред неке усамљене куће потрчи у сусрет разлајан жујов, па кад ме позна да се почне радосно засакаивати уза ме или да, слубљен са земљом, стане цвиљети за мојим проскитаним данима из којих носим само хладан мирис вучје туђине.*

*Никад ми се више неће обрадовати добра куца, драг познаник, јер више нема негдашње куће, нема, канда, ни мене, нема оних дана... Једино сам успио да сачувам бајку о једној ружној вјерној куји које су се одрицали, продавали је, издавали и поклањали, а она се увијек враћала натраг, неизмијењена, кријући чак и праштање.*

Откад смо код куће имали ту шарену, црно-бијелу кују, то ми, дјеца, не памтимо, а вјероватно је и понеко од старијих већ изгубио рачун о томе. Била је неугледна, ружна и на свој начин тужно умиљата. Нит смо је много запажали ни нарочито вољели, а једини је стриц Ницо сјетно напомињао:

– Их, како ли је ово морало бити лијепо и умиљато док је било мало: скупи ти се уз ногу као лоптица па само гугуће и њушка. Памтим такво једно штене из свог дјетињства...

Због те кујине негдашње љепоте, никад виђене, и због онога штенета из дјетињства, стриц Ницо посебно је волио нашу ружну кују и пазио је мимо све остале псе у кући, а њих је увијек било најмање по троје.

Код нас, као и у свакој уредној кући у селу, пси су имали своје утврђене дужности: преко дана је двоје било за овцама а једно код куће, а увече је двоје вођено да чувају тор, а треће је пуштано у двориште. Имали су у дворишту, под кукурузаном, своје корито, у ћошку кухиње свој кабао за храну, а понекад и свога куvara, обично чобанина, који се ревностно старао о својим штићеницима и због њихова оброка јуначки се клао с „крмећим“ и „чељадећим“ куварем у кући. Кажем клао а не неку другу ријеч, јер је препирка пасјега куvara обично више личила на псећи двобој, него на шта друго: режао је, кевтао, цвилио и показивао зубе, док не би добио оно што припада његовим штићеницима.

– Како ли се само коље и пјени као бијесан! – гунђали су његови противници озбиљно зазирајући од свог колеге који је, временом, стицао све више псећих особина: увијек свадљив, брз и опрезан, право пашче.

Кад неко сеоско домаћинство пође наниже и стане да се осипа и пропада, то се најприје запази на псима: заборава се ко им је кувар, почну нередовно да их поје и хране, остављају их беспослене и – мало-помало – ево видиш, проскитало се нечије пашче и сељани га каменом гоне из свога дворишта.

– Ма чије ли је, гром га убио? – исто ће ти приупитати неко од сасвим старих укућана, који већ не зна шта се ради по селу, а други му зловољно одвраћају:

– Чије! Зна се чије – Лазе Грбића!

– Е, то је, богме, знак да је Лазо Грбић сасвим ниско пао док пушта своје рођено пашче да му се, беспослено и гладно, скита по селу.

А наша кућа, послје смрти мог оца, иза оних неколико поратних година привидног благостања, почела је лагано и неумитно да иде наниже. Отанчасмо с овцама и говедима и омалисмо са житом. Деси нам се да једне

године остадосмо свега на једном коњу, а друге зиме, умјесто праве, прасеће печенице, морадосмо заклати овцу.

– Доједе се, вала, и ова крметина – правдао се мој дјед пред комшијама. – Баш сам био жељан бравчета.

Већ одавна се видјело да нам је превише и троје паса у кући. За оно мало оваца довољан је био један пас чувар, а један за кућу. Куја, као најстарија, испала је сувишна и човјек, и поред најбоље воље, баш није знао шта би с њом.

– Да је убијемо! – предложи једном неко од млађих укућана, али га дјед истог трена поклопи љутито и с пријекором:

– Е види ми домаћина! Старо паметно пашче, па га ићи убити! Лијепо смо почели.

– Право кажеш! – дочека стриц Ницо. – Прави човјек кућанин, који зна шта је пашче, добре би паре за њу дао.

– И богами се окористио сиромом! – употпуни га дјед.

Гледајући нашу кују, ми, дјеца, замишљали смо и тога доброг сиротог човјека кога ће куја једног дана усрећити. Ја сам га видио овако: има сив плетен прслук, хлаче од мрка јевтина „цајга“ и на глави стар чохан шешир. Бркат је и на све око себе гледа кротко и насмијешено. Како и неће кад је добио онакву кују.

Жалећи је и да би је нечим запослио, стриц Ницо поче мамити кују за собом кад год би кретао послом куда подаље од куће. Поче га она пратити у дрва, до биртије, па чак и у варош, пазарним даном. Чекала га је стрпљиво испод кола и уз врата механе, а кад би се стрикан мало и одвише накитио и легао гдјегод уз плот, она је остајала да чучи над њим, озбиљна, тужна и бескрајно вјерна.

– Ово није пашче, ово је божји анђеол! – тронуто је признавао мамурни стриц пијући љут расо, а дјед Раде пријекорно је дизао глас:

– Никола, шта ти то диваниш! Какав анђео!

Временом, поред стрица Ниџе, куја се научила да једе бомбоне, а то је за нас, дјецу, било особина којој смо се код ње највише дивили. Хеј, псето које бомбоне једе – није то шала! Није то, да речемо, неки дјечак, сав умазан око уста, који немилосрдно маже бомбоне, а и не пада му на ум да кога понуди, проклетиња једна.

Једне вечери, покасно, стриц дође кућиштуцајући и несигурна корака; стаде пред нашег дједа, удудучен и свечан, скоро у ставу мирно, и трудећи се да буде што озбиљнији, једва испетља:

– Ето ти, најзад сам и кују удомио... Продо сам је Стојану Сирикићу.

Дјед га саслуша пажљиво, а онда невесело обори очи.

– Па нека, Никола, нек се и она смири, доста се и скитала за тобом.

Нас, дјецу, ова вијест поразила је далеко више нег што смо очекивали. Нема више наше кује, шарене, добре и тако познате куце која крчка бомбоне! Какво ли ће сјутра јутро да осване?

А јутро се дошуњало заиста празно и без радости, осиромашено пусто јутро. Дјед ћути, ни зуба не бијели, стриц Ниџо крије очи, брка руком по џепу и отуд вади испрљану кесицу с бомбонама, премеће је међу прстима и нуди нас:

– Ево, дјецо, таман сваком по једна.

Узели смо (ко да и не узме кад ти се изненада понуди тако нешто!), али се ниједно од нас није одлучивало да је стави у уста. Тек у другој соби, кад остваросмо сами, мој брат, најмлађи од нас троје, завуче руку испод сламарице и натмурено рече:

– Ја ћу своју оставити куци кад се врати.

– Али она је продана Стојану Сирикићу.



Малишан, који није знао шта је то бити продан, одговори тврдоглаво, вјеран захтјеву свог срца:

– Вратиће се она.

Ех, вратити! Нисмо му, наравно, вјеровали, али нам је мило било што он то тако упорно тврди. Ко ће га најзад знати каква све мудрост не спава у једном овако својеглавом шврћи.

Сјутрадан ујутру стриц је дуго обртао у рукама нагорјелу корицу курузе и, тек полазећи некуд за послом, стави је у џеп и невесело напомену:

– Необично без наше кује. Шта ми би да огријешим душу.

Дјед је ћутке гледао за њим, а онда се окрену мојој матери.

– Велим ли ја теби, он је њу пропио... Е-ех, да устану стари Ђопићи, па да сад виде...

Трећег дана од те продаје, послије обилне љетње кише, изненада чусмо у дворишту некакво радосно скичање, лавез и стричеву вику, а кад се заглависмо у вратима да видимо шта је, спазисмо насред авлије раздрагана стрица Ницу уз кога се заскакивала и пропињала наша куја, мокра и смршала.

– Аха, јесам ли ја казао! – раколио се он побједоносно гледајући мог дједа који се добродушно смјешкао испод амбарске стрехе. – Доћи ће она опет.

У та три дана баш ниједном нисмо чули да је он било шта поменуо о повратку кује, о томе је говорио само мој мали брат, али шта ћеш – и старији су понекад тако чудновати. Сад: или он у нечем личи на мог тврдоглавог брата или брат на њега, тешко је рећи. Има ту нешто.

Оно ћутљиво мало цуњало, мог брата, пронашао сам у дну баште, у здивљаној травуљини, и сумњичаво га приупитао:

– Је ли, одакле си ти знао да ће се куја вратити?

Он само одбојно пухну и отресе се:

– Знао сам... што је тебе брига.

– Је ли ти казао стриц Ницо?

– Није.

– Каж ми одакле си знао па ћу ти дати птичије јаје.

Шврћа ме одмјери подозриво и занијека:

– Немаш ти јаје.

– Имам, имам.

Узалуд сам га увјеравао, однекуд ме је био прозрео и више му нисам био баш нимало занимљив, продужио је да нешто истражује по ижђикалој травуљини. Да га бијем, ништа не би помогло, било је то чак и непријатно. Кад га удариш, не дерња се као друга дјечурлија, само те гледа изненађено и замукло, па изгубиш сваку вољу да га и даље дираш.

Тога дана дјед је био необично мек и добре воље. Гледао је кују разњежено и чак јој, с одобравањем, попрјетио прстом.

– Види ти ње.

Опет је све пошло по старом, куја је наставила да свакодневно прати стрица Ницу, била је уз њ чак и на дан избора, кад је стриц чувао кутију Земљорадничке странке. Онај њезин купац, Стојан Сирикић, није се јављао, јер кад продано псето једном умакне својој старој кући, грехота га је силом враћати.

Под јесен, уз кукурузово брање, ето ти опет једне вечери стрица Нице, пијана и невесела, без кује.

– Шта је, опет си је продао? – прозукло се јави дјед.

– Јок. Поклонио сам је Илији Дамјановићу, свом другу, српском добровољцу.

Сви смо у кући познавали Илију, причалицу, весељака и грдну бекрију, па нам овај догађај, бар нама, дјеци, није изгледао баш тако страшан. Кад је код Илије, скоро као да је и код нас. Једино је дјед сажаљиво климао главом.

– Е, сирота куја! Код толике некадашње Ђопића згоде и добра, хајде сад у пијане Дамјановиће.

На нашу велику радост, већ сјутрадан, зором, куја је доперјала нашој кући. Код безбрижних Дамјановића све је било привремено, слабо и нестабилно, па је, вјероватно, такав био и конопац, ланац или што друго чиме су везали кују, па јој није било баш тешко умаћи.

– Дошла! – објавио је стриц свечано и весело као да хвата богзна какав муштулук.

Тога истог дана увратио нам је и сам Илија Дамјановић и ми се побојасмо да нам опет не одведе кују, али он с правом пијаначком бекријском безбригом само намигну куји и заврти главом.

– Аха, утече ли, а! Е, сад ће Ницо да части, нема му друге.

Напио се код нас још прије заласка сунца и отишао уз бријег, пријеким путем, жарећи се у вечерњем руменилу. Био је величанствен и недохватан онако наврх гола бријега, засут ватреном лепезом. Та и шта ће њему, онаквом, наша неугледна куја!

Послије сваког новог продавања стриц Ницо канда је све више туговао за својом верном пратилицом. Тих дана није вечером каснио кући и још с авлијских вратница питао је:

– Има ли је?

Канда се боље није осјећао ни дјед Раде. Док је куја ту, на очима, Ђопићи су ипак неко и нешто, имају троје паса: једно торно, овчарско, друго кућно, а треће – онако, нек се види да је кућа газдинска. А чим кујин лежај

под колницом опусти, отуда бије мрзли дах туге: стари Ђопићи били и битисали, нема више негдашње згоде и намјешћа, путуј, стари Раде, на Михаилића брдо, на гробље, да својим очима не гледаш како се нечујно осипа све оно што је било тврд и постојан темељ читавог твог живота, проведеног у поштењу.

А као да је знала колико се за њом тугује, куја је сваки пут налазила згоде и начина да се извуче и побјегне од новог газде. Некад је стизала с комадом узице око врата, некад вукући читав ланац с кочићем који је ишчупала из земље, понегде би се отела од неке дјеце која су је водила тору или би се дан-два учинила болесна и није јела, све док не би ухватила згоду и онако гладна стругнула свом старом дому.

Сви околни засеоци за годину-двије упознали су „Ницину кују“ и већ ником није падало на ум да је купује ил прима на поклон. Кад би је сусрели гдјегод на путу како марљиво пребире ногама и запристаје за стрицем, поздрављали су је срдачније него и самог њезина газду.

– Охо, шарена, куда, акобогда? Да те опет Ницо није неком утрапио?

Непознатог намјерника куја је опрезно заобилазила као да није баш најсигурнија није ли и од њега некад бјежала. Умјесто ње одговарао је стриц Ницо, увијек спреман за еглен:

– Немој ти ње, то је пашче и по. Ма какво пашче, то је греота и казати: ово је право чељаде, само што не зна да говори.

Како ли, зашто ли, стриц је ипак, ваљда при пићу и у беспарици, најзад опет продао кују чак у треће село, у брдски заселак Ђуриће. Горе су људи били сточари, гола сиротиња, а крај вучаран и близу планине, па је добро пашче за њих било исто толико вриједно као, малтене, нешто од радне марве.

– Богами, Никола, не будеш више видео кује – невесело напомену дјед – што у Ђурића замакне, више се лако не враћа. Привезаће то они с девет узлова.

– Хоће, сунца ми, колним синциром! – гракну онај Илија Дамјановић, који се однекуд затекао и, за потврду, тако исколачио очи да смо му ми, дјеца, повјеровали све, од прве до задње.

– Аха, не бојим се ја за њу! – гакну стриц, али некако и одвише гласно као да сам себе храбри – мудрија је она, болан, од пола Ђурићана.

Мину отада читава седмица, прође, богами, и друга, али од кује ни трага. Узнемири се стриц Ницо и једном, уочи недјеље, припита дједа:

– Како би било да ја сјутра скокнем до Ђурића да обиђем кују? Знаш, опет... шта је.

– Пашче да обилазиш! – зину дјед. – Та није чељаде, бог те видио. Спрдаће ти се свијет.

– Па може се мало и мимо свијет – бранио се стриц.

– Хе, може! А ко ће онда сјутра у млин, зар ја, овако стар и кашљив? А цаба ти то, ако те још виде Козињани.

Покуњи се стриц Ницо. Шта ћеш, у млин се мора, то је важније, нег ићи у походе тамо не знам каквој куји, у бенасте Ђуриће. И таман би требало да још за то сазнају они докони и поспрдљиви Козињани! Растелалиће и разгласити у три парохије, па нећеш жив остати.

Нама, дјеци, наравно, десет пута важније и паметније било је да се оде у Ђуриће, нашој драгој куци, а млин, вала, може да чека. Ех, кад ли га ми порастемо, отићи ћемо најприје у Ђуриће, а тек онда у млин, у Америку и на друга мјеста.

Прође, богами, и читав мјесец дана, а од кује нигдје трага. Сневесељени стриц Ницо тужно је климао главом.

– Знам ја шта је, остарила је она, сирота, па не може више прекинути вежња ни кочића ишчупати. Та зар би она оволико издурала без своје куће.

– Шта ћеш, остари свака па и живина – саучеснички признаде дјед. – Остари, оболи, сваком на терет дође.

– Богами, свој никад није на терет! – поче да се загријава стриц. – Ја бих њу, бос-болесну, на својим леђима донио од Ђурића лијепо овдје пред кућу, па таман морао проћи кроз читав Козин.

Једном, пред саму зору, облачне кишовите ноћи, читаву кућу избуди весело лајање и гласно штектање. Држ-понеси, поскакасмо на ноге уз радостан дједов повик:

– Ево кује!

Отворише се врата и онако у мраку ували се у кућу стриц Ницо, познасмо га по гласу:

– А, ево нас опет код наше куће! Гдје су те коре, гдје су бомбоне?

Нас троје дјеце стрпасмо се на мокру кују која је пресрећно цвиљела, лизала нас и гурала се с нама, док је у соби стриц Ницо већ по трећи пут причао:

– Враћам се ја с Дубовика и таман кад ћу бити на раскршће, а из мрака нешто па право мени на прса. Тргох се ја, а како је било клизаво, излетише ноге испод мене, а ја – цоц! Издрах се о неку живицу, о плот, шта ли је... Кад тамо – шта је – куја!

– Ето ти види! – дјетињасто се чудило дјед.

Стриц је причао надушак, задихано, као да се брани. Нешто неујерљиво избијало је из читаве те његове гласне понесености и одушевљења. Мој брат, оно мало ћутљиво цуњало, одједном се јави, гнездећи се у кревету поред мене:

– Стриц Ницо украо кују.

Рекао је то сниженим гласом као да зна да је у питању забрањена ствар.

– Није украо нег срео на путу – тумачио сам ја тријезно и расањено.

– Украо! – потврди још једном шврћо и окрену ми леђа чврсто увјерен да је у праву.

Кад се сасвим раздани, видјело се да је стриц Ницо изгребан, блатњав и подераних чакшира. Дјед Раде, врло озбиљан, загледа се у маснице на његову образу.

– Никола, брате, гдје си ти то био ноћас? Дошао си кући сасвим тријезан.

– Па морам и ја некад бити тријезан – бранио се стриц заобилазећи одговор.

– Ницо, није то, богами, добро.

– Није добро било ни у добровољце поћи па сам ја опет кренуо.

– Знаш ти, Никола, добро на шта ја мислим.

Њихов разговор заврши се ни на чему и ствар би сасвим и заувјек легла да се кроз три-четири дана код кум-Лазине биртије не пронесе вијест како су у селу Ђурићима, код Марчета, непознати лопови покушали провалити у амбар, али их је, на сву срећу, опазио неки будан старац и надигао вику. Пашче су, каже, нечим замамили и некуд смакли, ни данас га нема кући.

– Па како и неће! – досјети се неко. – То је била Ницина куја. Ено, одмах је доперјала кући чим су је лопови одријешили.

Сва срећа, није ту нико, ни у сну, ништа посумњао у стрица Ницу. Та ко ће, врага, из газдинске куће Ђопића ићи у крађу, и то баш у голе Ђуриће! Једино је дјед Раде, старачки злоћудно, гунђао:

– Ето, још ћемо дочекати да нам и жандари пред кућу дођу, а због чега! Тако ти је то кад Ђопићи окрену продавати своје псе као да су најгора кућа у селу.

Стриц Ниџо је обично ћутао поклопљен над јелом или над каквим послом, али му једном преврши па се разгоропади:

– Вала, ако је ова куја иком за срце прирасла, мени, бели, јест! Ја бих волио видјети тога бају који ће се усудити да по мрклој ноћи оде накрај Ђурића, у Марчете, и да је отуд избави од поста и сваког зулума! Лакше је ударити на ров пун Бугара – штоно рекао некакав Ник Ђулибрк.

Рекао је то тако узбуђено, скоро са сузама у очима, да дјед и не покуша да му нешто одговори. А стриц послје тога дуну из куће, испражњен и олакшан, као да више нема ту шта да тражи.

И тако је коначно завршена и та историја с нашом кујом. Завршена и пала у заборав као што су, привидно, заборављени толики узбудљиви доживљаји из дјетињства. Не сјећам се чак ни тога шта је даље било с њом, али једне зимске вечери док сам, озебао и гладан, куњао на станици у Суњи, најурен из учитељске школе у Бањој Луци, ја се сјетих и наше невољне кује и стриц-Ниџиног доброг срца и пожалих што је Банат бестрага далеко и што се не могу, у овој мрзлој ноћи, пожалити свом душевном стрикану.

Ипак, остала је још једна утјешна ствар: није ни Банат преко свијета — што би рекао стричев познаник Ник Ђулибрк.



## КРАВА С ДРВЕНОМ НОГОМ

*Хајде остави, молим те, ко је још, присебан, правио крави дрвену ногу?*

*Правио, правио, то је жива истина. Нико други него наш стриц Ницо.*

*Знамо и ми, кад смо зле воље, да живинче не умије ходати с дрвеном ногом, али право ми кажи, зар не би било лијепо сусрести гдјегод у пољу и једну такву необичну краву? То би било незаборавно уживање за наше чобане, за сву дјечурлију, вјероватно и за озбиљна домаћина, а ја нешто рачунам да ни самој крави не би било криво. Боље је и с дрвеном ногом него да је закољу.*

*Да ту заиста не постоји неки скривени враг, зар би се правиле животиње-играчке које живе сасвим лијепо и са све четири дрвене ноге, а о глави да се и не говори.*

Те кишовите тамне јесени доживљаји стрица Нице нису били ни бројни ни богзна како занимљиви. Све се одиграло подаље од наше куће, код неког ракијског котла или у биртији, па смо ми, дјеца, све то сазнавали по причању других или смо се, буљећи у замуклог стрица и у његове модрице и огреботине, трудили да одгонетнемо шта ли се то све с њим збило.

– Ћиће, узми, – пружамо му половину пржена кукуруза само да га одобровољимо за причу, али он са уздахом одбија поклон, пребира по џеповима провлажна крута сукненог хаљинца и невесело гунђа:

– Опет сам заборавио бомбоне.

Чим он уза се нема бомбона, одмах знамо да се прошле ноћи негдје намртво напио, ноћио код познаника и тамо подијелио бомбоне нечијој туђој дјечи.

– Дабогда цркли и прецркли! – грди моја сестра ту непознату дјечурлију, а ја, мајстор у сваковрсном „лајању“, употпуњујем и проширујем њезину гњевну клетву:

– Дабогда их ђаво испеко и одеро и појео сто пута!

Упорне кише брзо су спирале стричеве невеселе доживљаје, ниски репати облаци развличили су поврх гајева своју маглену тугу, па се чак и мој дјед некуд губио и ћутао заборављајући своје прастаре виле којима је „лијечио“ стрица Ницу послије сваке његове „магарештине“.

Тек негдје под саму зиму, изненада, ђаво је стрицу „припалио свијећу“ и навео га на једну од његових необичних мудролија којима смо се ми, дјеца, толико радовали. То и јест било оно право, оно што је чинило нашег вољеног и незамјенљивог стрица Ницу и уводило нас у један свијет пун скривених љепота, изненађења и надахнутог шврљања по непознатом.

По великој клизавици, пред самом шталом, једног јутра, наша крава Руменка сломила је ногу. Читава кућа слетјела се око ње, неко је кукао, неко грдио, пробали су да је дигну, а мој дјед само јс разјадано цоктао језиком као над великом несрећом и неодређено пријетио.

– Е, вала би због овога неком ваљало дати вилама иза рогу.

Ком би то ваљало дати вилама знало се – стрицу Ници, јер је он, на неки тајанствен начин, увијек био умијешан у сваки изузетан и необичан догађај у нашој кући, а већ да неко има роге, то такође једино може бити стриц Ницо – мислили смо ми, дјеца. – Има он то свакако и ми се нимало нећемо зачудити кад их једног дана видимо како

вире испод његове вјечите кожне капе с посувраћеним крзненим наушницама.

И стриц Ницо нашао се пред шталом, а кад је гужва око краве спласла, он још једном обиђе пострадало говече, застаде над њим, додирну му посувраћену ногу и врло замишљено рече:

– Право је казао некакав Ник Ђулибрк: ђаво гледа свој посао, а ти гледај свој, па ко надмудри.

(Ко ли му је био тај Ник Ђулибрк, то нико није знао, али по разним причама у вези с њим тај много помињани човјек био је заједно са стрицем у Америци, и у српским добровољцима, прелазио је Албанију, био потапан од швапског сумарена и опет се вратио жив и здрав да и у овим развиканим поратним данима помогне нашем стрикану својим мудрим примједбама.)

У прозору се помаља дједова сиједа глава, опомињући звучи његов отегнут глас:

– Никола, одмакнидер се одатле, опет ћеш ти нешто убрљати.

Стриц Ницо као да га и не чује. Некуд сав занесен, он стоји над кравом као да у себи чита молитву, затим одсутно луња око куће никог не видећи, а кад се он тако узнемири и заборави, ми добро знамо да га је опет ухватило оно његово: нешто смишља. Пратимо га зато назорице и ја и сестра да нам некуд не умакне. Чак је и мој мали брат, оно ћутљиво цуњало, нешто наслутио па погледа час у нас, час у стрица, шмрца и никуд се не одмиче.

Конечно, стриц Ницо се покрене из своје слијепе и глуве опсједнутости, извлачи испод кукурузане суву јасенову цјепаницу и креће дрвљанику. Ми за њим тихи као мјесечари. Шта ли ће сад бити?!

Стриц почиње невјешто да теше ону цјепаницу, стење, плази језик и све се више загријава и живље шара очима. Најзад почиње и да нам намигује: добро ће нешто бити.

Однекуд се испили и дјед Раде, застаје пред  
развијеним стрицем, мрда носом и прокашљава се.

– Што квариш ту јасеновину?

Стриц нахери главу лијево па десно, заљубљено  
огледа цјепаницу и задовољно каже;

– Е, то ће да буде нешто.

– А шта ће да буде „то“? – злослутно пропитује дјед  
већ готов да чује нешто наопако и цјепаница у стричевим  
рукама канда му већ изгледа опаснија од пушке.

– Нога ће бити – мајсторски мирно саопштава стриц  
Ницо.

– Нога? – глуво се отима дједу.

– Да, да, нога за Руменку.

Од великог чуда дјед кратко гакне као гусак кад  
позива на узбуну, а онда гута сву своју запрепашћеност,  
задављено буљи очи и прозобло гргутне:

– Нога за краву! Ма гдје си ти то још видио, бог с  
тобом?

– Шта има да гледам. Кад Илија Кртинић хода с  
дрвеном ногом, зашто не би и наша Руменка.

– Друго је човјек, Никола брате!

– Како друго. Илија је бенастији од сваке краве па  
опет иде. Још се напије ко мајка па само забацује ону своју  
дрвењачу и пјева да све ђаво однесе.

– Видим ја да ће опет радити оне моје виле – пријети  
дјед и окреће назад, у кућу, а нас троје, окупљени око  
стрица и сами одахнемо заједно с њим кад је дјед напасник  
отишао. Сад смо већ сви сложни савезници у једном  
великом, великом послу: прави се дрвена нога за краву!

Већ од неко доба почела је да праши по нама  
растресита сумаглица, али то канда нико и не опажа.  
Занесен и срећан, ја видим само краву с дрвеном ногом,

најнеобичнију краву, једину на овоме свијету, како лагано набада низ неку прољећну ливаду над којом никад не залази сунце.

– Ја ћу бити говедар – протиснем са стегнутим грлом, у великом страху да ми то изненада неко не оспори и не отме.

Сестра ме само погледа ћутке и унесрећено, жалосна што се она није таквом нечем досјетила, а мали брат потпуно мирно, чврсто увјерен у то своје право, добацује:

– И ја ћу с тобом ићи.

Пред само подне сручила се на нас неочекивана пропаст.

СТИГАО ЈЕ ДИВЈАК ЈОВО, незванични сеоски месар и шкопилац прасади, и с њим још тројица наших комшија. Дошли су да кољу краву.

– Хајде Ницо, устај да помогнеш.

Наш стриц с напором изрони из свога зачараног мајсторлука и зачуђено рашири зелене очи.

– Шта је, куда ћете?

– Да кољемо краву.

Стриц напречац одрвени с алатом у руци.

– Зар живо живцато марвинче клати, бог с вама!

Пред њим, надахнутим и понесеним, већ се кретала његова вољена крава-инвалид и он више није могао да схвати и разумије како неком пада на ум да је прикоље.

– Клати, клати, Никола, – покуша дјед да буде сувопаран, строг и стваран.

– А ово, шта је ово?! – поскочи стриц и подиже увис цјепаницу. – Ево, нога је већ готова.

Подбоден, дјед само нешто врекну и одјури потколници по своје виле. Вратио се старачки засопљен и љут, сипућући:

– У мојој се кући неће правити дрвене ноге док је мене жива! Зар да ми се читаво село спрда и смије.

– Ма готова је већ, видиш – заусти стриц.

Као да су му у груди уперили старинску кубуру, дјед се још више разгоропади, осветнички заколута очима, заковрну вратом и размахну вилама.

– Ето ти, па да сад видиш!

Виле се, наравно, нису спустиле на стрица (гдје би то дјед могао)!, али су и један и други сматрали да је већ пао пресудан ударац. Стриц је само увријеђено зажмиркао, окренуо се и треснуо капу о земљу.

– Ето вам па кућите кућу, а ја одох у бијели свијет!

У тишини, тешко увријеђен стриц је погурен отишао путем с капом у руци као да прати невидљив спровод, а дјед је спустио виле и жалосно се загледао за њим као да га никад више неће видјети.

– Ето ти мог јадног синовца Николе.

– Напиће се и вечерас – мирно је закључио Јова Дивјак и већ се почео огледати за кравом.

Знало се, стричев одлазак „у бијели свијет“ завршавао се у биртији код нашег кума Лазе, али ја сам у тим тренуцима, гледајући за њим, истински туговао као да га заувјек губим из очију.

Шта ћемо, дај шта даш! Кад је већ пропала ствар с дрвеном ногом, хајде да гледамо како се коље крава. Тако нешто не може се видјети сваки дан. Та гдје су још у селу заклали краву.

Те ноћи, кроза сан, чули смо стрица како пјева враћајући се пијан кући, а ујутру га угледасмо, подбула и тиха, како покорно куса остатак синоћне чорбе од кравине цигерице. Није више помињао ни дрвене ноге ни свог бјекства у бијели свијет, а његово одрицање од тога обога ми дјеца схватили смо и као свој рођени пораз.

Потучени тако до ногу, пошли смо, савезнички вјерно и мукотрпно, да помажемо стрицу у мијешању иловаче с пљевом; требало је фуруну покрпити за зиму.

Све до пред ручак стриц је соптао и знојио се над иловачом, уз наше несебично сметање, а онда је сјео да се одмори, почео да се игра и начинио нам краву од иловаче. Усадио јој је све четири дрвене ноге, дрвене рогове, чак и дрвен реп и сисе и поставио је на кров штале „да пасе“.

Нико није знао за ту нашу малу тајну, заједно с њом отишли смо и у кревет, а ујутру нас дочека осљепљив бљесак са свих прозора: пао је први снијег.

Поскакали смо испод покривача и онако боси истрчали напоље. Тамо је већ био стриц. Чупав и весео, он је разракољно растирао чекињасте бркове и неком причао:

— Вјеру ти и Бога задајем, право је казао некакав Ник Ђулибрк: нема здравља док не падне снијег.

Видјело се одмах, одболовао је онај пораз од прекјуче и већ га голицају некакви нови пламичци. Шта ли ће се сад изненадно родити?

На крову штале његова синоћна крава, натоварена лаким снијешком, путовала је некуд уза своју стрму бљештаву ливаду и пела се у свијетло зимско небо.

## СТРИЧЕВО КУМОВАЊЕ

*И тако неки човјек, пролазећи обноћ селом, украде од свог кума нарамак сламе и побјегне кроз облачну невидјелицу рачунајући да се никад неће сазнати за његово неприлично дјело. Нико га није видио, али ни он, такође, није могао да види какав траг за собом оставља.*

*Међутим, чим се изведрило, указа се преко модрих звјезданих ливада јасан траг просуте сламе, свакоме видно свједочанство кумова непоштења. Остаде заувјек уклетта млијечна стаза и што је ноћ свјетлија и љепша, и она постаје све видљивија у треперавој пучини бескраја.*

*Причу о доброме куму нисам чуо. Ако је негдје и остао његов траг, биће то пред неком убогом кућом, безимена стопа у прашини, чудотворан запис који од човјекова прага одбија самоћу, мрак и бездушину студен.*

Дјед Раде имао је безброј кумова по ближој и даљој околини. Није било живље фамилије личких досељеника, а да се није окумила с нама, са „старом кућом“. Дешавало се чак и то да из каквог подаљег брдског сеоца сиђе досељеник Личанин, по невољи залутао горе, међу саме Босанце старосједиоце, и да окупи молити дједа.

– Ајде Раде, брате, да ми крстиш дијете. Горе око мене све голи Бошњак, рајкан, ко би се окумио с туђом вјером.

(Босанци су, за нас досељенике, били „туђа вјера“ због својих бројних „турских“ обичаја, ругали смо се њиховом страхопоштовању према властима, томе што су



били кметови, што не одлазе у Америку, а личке дјевојке особито су зазирале од тога што је у босанској кући млада била права робиња, која је морала љубити у руку чак и мушко дијете. Бјежали смо због тога од сваког орођавања с њима.)

Ђедова разграната кумства, стара и нова, крштена и вјенчана, често су доводила нас, дјецу, у велике неприлике. Истом те скваче због тога што си се негдје у пољу пењао на кумову трешњу, истуку те што си врндаљао камење на нечију дјечурлију, исту као и ти (а то били наши кумићи!), руже те што си дирао кумовску кобилу припету у ливади. Елем тако, мало-помало, ми почесмо осјећати неко свечано поштовање према свему што је припадало кући Поповића, Будимировој, Јакшића, Јерковића, Родића, Кечиној... Чак ако од неке из тих кућа штурмира на нас одријешено пашче, ми се у побожном страху удудучимо на мјесту и чекамо кад ће на врата извирити кума Драгојла или кум Дане и повикати:

– Марш одатле, мрцино, зар лајати на нашега кумића, вук те изио! Ходи ти, срећо, не бој се.

Кумовско пашче одмах се на то смири, нахери главу и пријатељски маше репом као да вели: прођи ти, куме, шалим се ја.

Око Никољдана, опет, ил неког другог свеца кога слави више наших кумова, имамо муке како ћемо се распоредити, тако да у сваку кумовску кућу оде понеко „на пиће“. И ја, као мушко, морам нечијој кући. Тамо, међу гостима, знојим се, укрућен и свечан, у почетку одбијам јело, као што су ме на поласку поучили („да не мисле да си из глади утекао!“), а кад ми се учини да ће све бити опирено, наклопим се и ја да ми се чело зачас ороси поштеним трудбеничким знојем. Деси ли се, опет, да неко почне хвалити моје старе као добре пијанце, окуражим се и ја, па да покажем да нисам гори од њих, станем нагињати чашице уз грлато одобравање домаћина:

– Тако, рођени кумићу, замијени кума Ницу!

Једном се тако пробудих ујутру у туђем кревету, поред неке цурице која је такође била повукла. Разбуди ме стриц Ницо који је пошао да ме тражи, па кад ме спази у каквом сам друштву, он узне гакати:

– Гледајдер, оженио се мој синовац! Охо-хо!

Журно сам отперјао за стрицем праћен шалама и све зазирући да се од тога нешто озбиљно не излеже. Читаве те зиме звали су ме код куће младожењом, а у прољеће, под првим пробљеском сунца и плаветнила, истопи се и тај мој никољдански доживљај и ја се једног дана наћох на бријегу, код оваца, сам и дјетињски несрећан што заиста нисам ожењен цурицом с плавим плетеницама.

Посљедње кумовање на које су звали дједа било је оне јесени, пред старчеву смрт, кад се родио кум „Готован“.

У нашем далеком комшилуку, код својих ујака, живјела је дјевојчица сирота, ђаво и по од цуретка. Отац јој умро, мати се преудала, а четрнаестогодишње девојче пјевуцкало је и поцупкивало око ријетких љескара повише засеока идући за ујаковим овцама, не хајући и не знајући да је сироче. Кречељила се на одрасле момке и гађала их огрисцима зелених јабука, нас, дјечачиће, из обијести је поваљивала у папрат и дријешила нам гаће уз нашу јарећу дреку и отимање, муњевито је дизала и спуштала окраћалу сукњу „да нас услика“, а некад је, опет, мудро плела и ћутала под ћубом златасте косе, браде спуштене све до кадифасте удољине на распупаним грудима.

– Ако она једном од оваца не донесе дијете, неће, вала, нико – пророковале су сеоске торокуше, а дјед, већ болестан, јављао се са свог кревета, пријетећи ораховом граном којом се бранио од мува:

– Ћутите, чекетала вражија, не мећите ману на дијете.

– Нема више дјеце, стриче Раде, садашња дјеца дјецу рађају.

Негдје под јесен цуретка нестаде с наших пашњака, отишла, кажу, код бабе Савојке, материне тетке, у заселак Поткалин, а с првим досадним кишама забубњала по селу злурада вијест:

– Миља родила копиле!

Зацакале о томе у нашој кући доконе жене, не чујеш од њих плускање јесени пред отвореним вратима, а из ћошка сипуће дјед, измучен лежањем и сумраком:

– Пустите цурицу крају, зар јој није доста њезине невоље.

– А није мислила на невољу док се шигицала кроз љескар! – кријештале су језичаре.

– Нећеш ваљда ти у љескар – ругао се болесник. – Утекао би од тебе и стари пољар Дане Терзија.

Неколико дана касније, у равне тмушаве сате, ни јутарње ни сутонске, дремљиву тишину наше куће прорешета грактав глас Миљине бабе Савојке:

– Охој, је л отего папке стари Раде, да попијемо коју?

– Попићеш из моје стрине! – дочека дјед, срећан што се било ко, жив и весео, показао из вако крепане сумаглице.

– Види га, навалио ту да умире, а ја пошла да га окумим – лармала је стара Личанка. – Устај, парипино једна!

– Богами не устај па да је сто кумстава.

Тек пошто се изгалами и попи ракију, баба поче мирније и пословно:

– Чуо си већ, она моја врагуља, унука, родила синчића – омакло се цурици! – па знаш већ како је: не буде ли још дијете имало доброг и душевног кума, пропашиће међу овим нашим свијетом. Ко ће га припазити и заклонити ако кум неће.

Мој дјед, који је у селу увијек имао неког штићеника, било појединца или читаву фамилију, већ се отпрве био смекшао.

– Слаба ти вајда од мене, моја Савојка, никуд ја с кревета не могу. Што сам кумовао – кумовао.

– А моја Миља повоздан плаче: зови дједа Раду, ајде дједу Ради.

Мој стриц Ницо који се, плазећи језик, знојио око некаквог картона испод Вилсонове слике, одједном надахнуто подиже главу.

– Па да ја пођем, стриче? Свеједно, ти или ја, главно је да је из наше куће.

Изболовани старац, лак на сузи, загушено прошмрца:

– Видиш, још смо ми они стари, душевни. Никад ова кућа неће себе осрамотити па да под свој кров савије не знам ти каквог безаконика.

Сјутрадан рано доперја баба Савојка с колијевком на леђима и с ракијом у торбици. Стриц Ницо, с Албанском споменицом на капуту, миришући на петролеум, већ је на прагу растирао бркове.

– Кума-Савојка, дајдер мало ту боцу па да се креће.

Дјед, по навици, шушти свелом граном и напомиње, знајући бабину и стричеву слабу страну:

– Немојте се вас двоје пити, клизаво је.

Баба се помало саплиће о свој велики црвени кишобран, читав чадор, и увјерава:

– Ми ћемо само колико обичај тражи. Је л тако, Ницекања... куме Ницо?

Уз пут стриц и баба свратише у сеоску биртију, јер је стриц Ницо тврдио да не може тријезан пред попа Лазара, свог душманина, а кад обавише посао, опет се увратише на ракију да часте и себе и попа (не би ли пас црко од наше

части!). Како се није радило, затече се ту још докоњака и зајавала, вољних да попију за здравље кумића Николе, који већ одмах ту, на свом првом кораку у село, доби надимак „Готован“.

– Дедер у здравље малог Готована, кад га је баба Савојка готовог добила.

У неко доба мали се слављеник расплака, али се ту, на сву срећу, нађе нека Мика Дамјановића, чији је шестогодишњи син још био сисанче, иако је већ чувао крмке и помало помагао на њиви. Она драге воље подоји малишана мазно гучући:

– Хвала ти, Боже, дај да једном од жеље подојим право дијете. Онај мој свако јутро ћера ме сикиром, гледам кад ћу главу изгубити.

Већ пред ноћ стигоше нашој кући стриц Ницо и кума Савојка, ћефлеисани и добре воље. Разракољена баба заквачи дједа за ногу кукицом од кишобрана и повика:

– На ноге, стари, куја ти се вари!

– Сјаши, враг с тобом. Боље ти је, казуј, како дадoste име маломе.

– Хих, како! – штуцну баба. – Има у Бога имена.

– Никола, кумово име – разметљиво се клатио стрнц Ницо.

Тек тада дјед се нешто лецну, попридиже се на јастуку и упиљи у предвостручено уже о бабину рамену. У соби је био скоро мрак.

– Ма чујте, а гдје је вама дијете?

Баба размахну кишобраном, ваљда спремна да извали нешто весело, али се занесе и паде на наш дјечји кревет, победе нос у покривач и одмах заспа. Дједов поглед злослутно се заустави на стрицу Ници.

– Никола, гдје је дијете?

– Стриче Раде, не бој се, ту је, ето га – неодређено је показивао стриц некуд на високе полице у соби, а можда и на околна брда.

– Јадна мајко, гдје немам снаге ни да виле дохватим. Ницо, казуј, шта сте урадили с дјететом?

Стриц стукну корак назад и укипи се као да је на суду.

– За малог питаш? У биртији, брате, с људима, гдје ће бити на другоме мјесту.

– Зар кумче у биртији оставити, несрећни сине? Је л ова кућа икад кумовала и таку комедију начинила од Бога и светог Јована? Натраг по дијете, јер ће сад неко погинути!... О, Раде, кога ти мјесто себе посла да ти кумује и образ чува.

Још стриц Ницо није ни прага прешао, ето ти у наше двориште оне Мике Дамјановића, носи на леђима колијевку с малим кумом Готованом. Дјед, исцрпен, само клону на јастук и прошапута:

– Шта се ово чини с нашом кућом за жива Раде.

За ову стричеву незгоду с кумчетом први су чули, зна се, поспрдљиви Козињани. Ево их сјутрадан зором крај наше куће, њих тројице-четворице (пошли у варош да „леже“ због шумске штете), лупају о плот, драже псе и вичу:

– О, Ницо, поздравило те кумче. Ено га у биртији, пије шпиритушу.

– Поздравите ви Расима кључара и пишите како вам кибла мирише! – враћа им стриц мило за драго, а дјед уздише на свом узглављу и чуди се:

– Како раније чуше, бог им помогао. О, бруко моја, тек си се родила, а већ проходила.

Била је то посљедња дједова јесен. Шалећи се невесело, причао је о свом „одласку“, озбиљно препоручивао да му се мртвом обуку старе хлаче, а оне нове да се даду рођаку,

„брату Сави“ (не би ли се утјешо у тешкој жалости!), постао је врло мек према стрицу Ници и чешће га подсјећао:

– Припази оно своје кумче. Знаш ти какав је свијет, на њ ће ала и врана, не буде ли тебе и наше куће. А дочека ли живо да пође у школу, купи му личку капу и опанке, то те тако спада. Немој га заборавити као онога дана у биртији.

Много је штошта у животу заборавио наш стриц, али свога кумчета ипак није. Кад је Миља навратила са својим Николицом „Готованом“ он је остављао сав посао, тачно ракију и држао се свечано и ведро као што је ред кад гости у кућу дођу.

– Нек си, валај, довела кумашина Николу.

Касније, кад је одселио у Банат, чим би тамо сарадио љетину, стриц је долазио у стари крај да обиђе нас, братову сирочад. Оцима својим хтио је да види како смо и шта нам је година донијела. Били су то за нас, дјецу, велики дани, празнички весели од ујутру до увече.

Једног од тих срећних јесењих јутара, обично недјељом, стриц би намигнуо на мене:

– Баја, хоћемо ли до мог кумчета?

Још пита! Ни трепнуо нисам, а већ су ми опанци на ногама, нос умивен, чекам на прагу, а брат и сестра – гледам их свисока као нека сасвим незанимљива обична створења с којима не вриједи ни разговарати.

– Хајдемо, Баја!

При сусрету с кумићем, стриц Ницо увијек озбиљно пита:

– Како си, куме Никола?

– Добро сам, богме, а како си ти, куме Ницо? – одговара баба Савојка умјесто дјечака.

– Па како ми учиш, јуначе?

– Богами сам први ђак, не може учитељица да се нахвали – опет каже баба.

Тако се „сити“ наразговарају стриц и његово кумче, иако мали никад ни уста не отвори. Па и кад већ кренемо, он кроз бабина уста испоздравља све тамо по Банату:

– Куме, да ми лијепо поздравиш куму Саву и дјецу од мене, ђака. И да ми пишете, куме, а и ја ћу вама, дадне ли Бог здравља.

Тако је и одрастао стричев кум Готован, ћутљив као риба, никад ни весео ни тужан, наоко равнодушан и неосјетљив према свему на свијету. Кад смо му једног дана јавили за смрт стрица Нице, он чак ни трепнуо није, миран као лутка стаклених очију. Умјесто њега баба Савојка, погледавши у момка као да га чита, дубоко је уздахнула над губитком:

– Оде, богме, мој кум Ницо. На кога ћу се сад, јадан, обзријети, ком ли се пожалити?

Неколико година касније, једног челично чистог и леденог јануарског дана, на цести за варош, посљедњи пут сам видио кума Готована. Лежао је наузнак у саоницама, упаљених очију, тешко дишући, као да га притискује пусто небо над њим. Баба Савојка, згучена удно кола, уз јастук, пожали се мјесто њега:

– Шта ћу, пошао сам доктору. Већ осми дан како нит једем, нит пијем.

Гасећи жеђ, болесник је прљио спечене усне измрзлим врелим снијегом, а кад познаде мене, он појми као да ће се мало попридићи, па опет клону и проговори, смртно присебно и разговијетно, чист од сваког снебивања и стидљивости – тада му први пут чух глас:

– Нема ли кума Нице? Он би само однекле могао донијети ладне воде, нико други.



– Нема га – одвратио сам шапатам, исувише касно за болесника, кад су већ његове саонице замицале у смрзлу шикару пуне висоравни, узалудно пузећи на ону страну гдје се дјечаку чинило да га код непознате биртије чека душевни кум с хладном спасоносном водом.

– Нема – поновио сам још једном, али сад мање увјерљиво, тише, да ни сам не чујем. Како да га нема, кад смо ту ми, који још трептимо од сјећања на његов лик, његове кретње, на сваку његову ријеч?!



# VI

## СЕОСКИ ГРОБОВИ

(ПЈЕСМЕ 1)





## МОМАК И ПО

Овдје, под овим каменом,  
згрудваним, црним, убојитим,  
почивам ти ја, роде мој,  
Станиша Зобеница, Тодоров,  
момчина и по,  
штрк на ноге,  
широк у плећи.  
Да у кући коло заиграм,  
у подрум бих, ципом, пропао  
и саграо коњичка утруђена.

Док је мене, једног, Бог стабанао,  
два добра момка, јадан, покварио,  
нек му је слава и дика.  
Нигдје ти се обружио нијесам:  
ни за плугом, ни над мотиком,  
ни у колу, ни на прелу,  
ни код врућа котла ракијскога.

Па ево ни сад,  
на судњој и посљедњој,  
брк у брк с ратом гаравим,  
био сам ти момак и по:  
за машингевером,  
у тутњу јуриша,  
када се смрт црна за бркове вуче.

И ето ти, сад овдје почивам,  
у земљи рођеној,  
ораној и копаној,  
милој и благородној.  
Немој ме жалити, јуначе мој,  
лијепо сам ти се наживио,

а богами, и људски намакљао,  
кад мрка крвца на очи падне  
и свака рјечца сикиру потеже.

Па да знаш, и овдје ми је љепотно,  
родна ме гора лишћем успављује,  
а ја ти лежим, онако потаман,  
широко ми и пространо,  
око мене пукло пусто поље Раданово,  
а над њим небо,  
неорано и некошено,  
за кршна момка право огледало.

### ЂУКАН С ЛУЛИЦОМ

И ево ти мене, у гробљу сеоском,  
уз камену међу лежим,  
при дрењини квргавој,  
која ми ни хлада дати не може.  
Ја, Ђукан Кукрика,  
сељачак с лулом нагорјелом,  
вазда чупав и необријан,  
добродушни мачак домаћи,  
никоме од штете,  
на сваког се насмијем,  
отворио срце кô стругу на тору,  
на богатству моме,  
нека свак види и очи напасе.

Ако ме Господ и на небо зовне  
ни њему, добром, сметати нећу,  
згурићу се гдјегод у ћоше,  
поред самара и коњске орме,  
пазићу да је миши не изгризу.

Ето тако, куме,  
такав сам ти и за живота био,  
гурао ме јачи и нејачи.  
преко мене дјеца жмурке се играла,  
чак ме ни жена бендала није,  
гурала ме и оком и боком,  
а ја, блажени Акакије,  
само сам је гледао умилно  
и сунашце јој под ноге подастирао.

Лагашно је уза ме живовати било  
и док је год моја луша димила,  
лакше је било и узорати и ускопати,  
родити се и оженити,  
чак и умријети, куме.  
Па и неком тамо гињенику  
моја је лулица жишком посвијетлила  
пољедњи зрачак опроштајни.

Тер ево ме и сад,  
под могилом неугледном,  
још увијек потежем из луле гараве,  
а нада мном путују вјечити облаци.

## У КОЛУ КОКАН

Ево барјактара, ево нам Ђокана,  
у сваком колу кеца и кокана.  
Сад више нема играња ни танца,  
замукла пјесма  
и ноге стале,  
смрт га однесе на два црна вранца.

Под трешњом, у хладу, биљег му се бијели  
свадбарски свечан,  
дјечачки мио,  
путнику сјетном душу развесели.

Коло игра, коло игра  
на двадесет и два,  
у том колу, у том колу  
лијепи Ђокан игра.

На игру сам тако живот расточио,  
пјесмом га просуо кланцем јадиковцем,  
бисерном тамбуром у бисер окунио,  
росом га росио, у срцу носио,  
није ту било: нећу и не могу,  
све док ми и смрт, душманин прастари,  
онако с леђа, не подметну ногу.  
Е, стид је било, и срам да је буде,  
ловити тако распјеване људе.

Сад, испод траве слушам вјетра шумор,  
далеку сложну пјесму жетелаца  
и сасвим близу цврчка цирикање.  
Нека их тако, нек свак своју каже.  
А ја ћу... Шта ћу?  
Ђутећи, слушаћу.

На моме бијелом гробноме биљегу  
застаће некад и нечије очи,  
са смијешком ће неко до мене да крочи  
и рећи ће сјетно, ко у моје дане:  
„Еј, Ђоко, дико, у колу кокане!”



## РУДАР ИЗ МИНЕСОТЕ

Овдје почива Радекић Илија,  
некад је за њим пјесма путовала:  
„Ој момче Илија, јабуко дивија,  
која ти је код нас цура најмилија?”

Давно сам пјесму и плуг оставио,  
превари ме пуста бајка, Америка.  
Тамо ми младост и сунце оте  
дубоки рудник Минесоте.  
Брда сам угља ископао  
и плакао црним сузама рударским  
за откосима под мојим Грмечом,  
и враном косом Смиље Боканове;  
за мном је, кажу, очи исплакала.

Вратих се натраг, стар и без ноге,  
њивици својој испрљуганој,  
кућици тужној, посрнулој,  
полеглој магли успомена.

Нанизах тако ниску годиница  
с једном ногом овдје, с другом у Америци,  
никад их више опет саставити.  
Тиштала су ме кола неиграна,  
момачке пјесме недопјеване,  
пратила сјена Смиље Боканове.

Шта му је, ту му је, сад овдје почивам,  
могила нада мном у траву скривена,  
и не виде ме, и не чују ме,  
а и ја, друже, свико се на таму,  
научила ме хладна Минесота.

Путниче незнани, застани крај мене,  
испричај штогод, нашу ријеч да чујем,  
поведи коло тамо на ледини,  
нек на цурама звецкају цванцике,  
тога сам ти се, сјетан, пожеллио.

## ЛОПОВ МИКАИЛО

Оде нам лопов, хајдук, положара,  
вјечити ноћник, десни и лијеви,  
јајара пуста, крадљивац јагњаци,  
што цијеле ноћи по селу плијеви.  
Најзад се и он за вјечиту смири,  
не дај нам, Боже, да се повампири.

Ево ме, коначно почивам у миру,  
надмудрио сам и псе и жандаре,  
лугаре, пољаре, домаћине старе,  
свима им шипак, ја далеко кренух,  
у село Недођин, у незнате стране.

Сви су ме знали, поговора нема  
и зазирали до јутарњег пијетла,  
да се не привучем тору ил хамбару,  
да кокици некој у сну не посвијетлим.

Звали ме Мићо, Миџор, Микаило,  
Арханђел-Михајла имењак у мраку,  
па када дође да се душа вагне,  
нек светац прижмири на окце лијево,  
нек буде при руци своје имењаку.

Мјесец нада мноме, ноћни другар вјерни,  
нечујно плови и све ми се чини,  
сад ће ме, можда, зовнути шапатам,  
да се здружимо у ноћној тишини.  
У ове ноћи, стишане и смене,  
ко прати мјесец? Нико осим мене.

Мјесец лутô, мјесец сјао,  
кад је Мићо јагњад крао.

Ничега више, оста само пјесма,  
вјерно ме прати усред ноћи црне,  
улази пјесма и у сан дјечака,  
да их на моје путеве наврне.  
Та ваљда зато нећу бити крив,  
док пјесма живи, бићу и ја жив.

## ПОЛИЦАЈАЦ ТОДОР

У овој ноћи, посљедњој, без краја,  
која ме смота испод враних крила,  
смирих се и ја, Тодор, полицајац,  
а ту крај мене, на корак даљине,  
ево ми друга, пустог Микаила.  
Како, откуда, де ти, Боже, знај,  
опет заједно: лопов — полицај.

Све ми се нешто на миру не спава,  
мори ме слутња, убила је пушка,  
шта ради Мићо, положара права,  
почуј де, рођо, канда нешто шушка,  
тај мира нема ни у вјечној тами,  
ваљда га мјесец у лоповлук мами.

Живот нас везао, еј, цаба га било,  
заједно вазда, двојници уклети,  
један је десно, други лијево крило,  
летимо тако и зими и љети,  
свак своје тјера, без мира и станка,  
јуримо тако вјечно, без престанка.

Чуј, Микаило, да ти нешто кажем,  
да чујеш и то што нијеси знао,  
гонио сам те упорно, крвнички,  
а ипак, често, било ми те жао.  
Зар је увијек тако, да су криви они  
које полиција сустопице гони?

Хајде, да бар овдје углавимо мир  
на дугу стазу, честито, комшијски,  
смрт нека игра и нек слави пир,  
а ми ћемо се здружити истински.  
Пружи ми, побро, руке обадвије,  
за помирење никад касно није...

Наиђу гробљем ријетки пролазници,  
спазе пајдаше, једног до другога,  
уздахну кратко, више по навици:  
„Свој, видиш, никад не оставља свога.  
На кога да буду пизмени и љути  
што су им били укрштени пути.“

## ВЕСЕЛА ЖЕНИЦА

Боже ме прости, моје би и прође,  
а била сам женска, ћуста и на гласу,  
било ме, богме, и горе и доље,  
да прихвате момци, очи да напасу.  
Мој покојни Глиго одвраћо је лице  
од моје пусте женске беспослице.

Било ме је свуда, у јарку, крај воде,  
гдје год је с погледа, правила самлогу,  
за млада, зрела, путника, комшију,  
газди и трговцу, чобану убогу.  
Мила сам била и учи и ћаку,  
пречасном попу, Пери црквењаку.

Такав се родиш, не знаш рећи нећу,  
просипаш љепоту, штедро, с обје руке,  
чему да је штедиш, шта да радиш с њоме,  
распи је на ове сеоске хајдуке.  
Дигла сам барјак, нећу да се предам,  
никада рећи: нећу, или не дам!

Шта је, богомољци, шта то шапућете,  
мислите, ваљда, да је Богу криво?  
Ако је каил да се на ме љути,  
зашто ме је онда овако дариво?  
Никада се нисам сестримила с тугом,  
и кад је пљусак, ја свијетлим дугом.

Није ми жао ни овдје, под травом,  
јер док сам била, ваљано сам била,  
кроз овај живот, боси, стрнокосни,  
пронесоше ме невидљива крила.  
Прошла сам журно као киша мајска,  
док дланом о длан, већ пред врата рајска.

Не стрепим, баћо, шта ме даље чека,  
пред светим Петром нећу да се збуним,  
сама ћу из руку да му узмем кључе,  
ако се чича нешто узјогуни.  
И шта ћеш даље? — хајде, баћо, реци,  
та ваљда горе нису, листом, свеци!

### БЕЗИМЕНИ МЛАДЕНАЦ

Овдје у папрати, за оградом гробља,  
у земљи непосвећеној,  
почива малишан, безимен младенац.  
Роди га, у гријеху, мајчица дјевојка  
и већ трећег дана покопа га, сама.  
Не стиже, јадна, име да му смисли,  
а он јој, за трен, свену на рукама.

Данас, вијенцем села, окол наоколо,  
пречице, стазом, кроз поплаву ражи,  
лута сјен-дјевојка, под мјесецом сама,  
шапуће, трепти и некога тражи.

Милошу, Мићо — шапуће у траву —  
дајем ти име брата јединога  
што се не јавиш, да те чује мајка?

Други пут, опет, Милана дозива:  
Милане, срећо, јабуко са гране,  
нећеш ли, душо, опростити мајци  
што без колијевке лежиш у папрати?

Трећега пута већ Сретена тражи:  
Сретене, срећо, у мајке највећа,  
кад ћу те срести на друму цареву?

А тамо, уз гробље, младенац почива,  
нит чује зова, нити се одзива,  
љуљан тишином, ни имена нема.

Нити ће с дјецом игру започети,  
нит се у момачко коло ухватити,  
нити ће икад с дружином у војску.

Невидљив, безимен, путује уз мајку  
и траже име најљепше на свијету.





# VII

## ГРОБОВИ РАТНИКА

(ПЈЕСМЕ 2)



ЗАПИС УЗ ЗБИРКУ ПЈЕСАМА  
„ОГЊЕНО РАЂАЊЕ ДОМОВИНЕ“

(Издавач: Ми млади, слободна територија Хрватске, 1944.)

Многи од нас нијесу ни знали ни осјећали шта је то Домовина.

Они који су нас учили да је волимо, били су прогоњени, били су, како би рекао Кочић, неустрашиви као богови, а презрени и гладни као пси. А они други, они који су се Домовином играли по својој вољи, учинили су да се ми у Домовини осјећамо као у тамници или у туђој кући.

Данас, кад се наша нова Домовина рађа у огњу, из крви наше најбоље младости, *ми млади*, стварајући је, борећи се и гинући за њу, сада истински осјећамо шта је то Домовина. Дошли су они презрени и прогоњени и разгорили у нама силну љубав за Домовину, повели нас да је, прегажену и поробљену, ослободимо и подигнемо.

Упознајемо и доживљујемо Домовину борећи се за њу по њеним горама, око њених цеста и пруга, у њеним градовима. И што ниче више хероја у борби за њу, уколико је више залијевамо својом крвљу, што у њој има више гора и градова славних због наших битака и побједа, утолико нам Домовина постаје дража, блискија и познатија.

Још се воде битке, још се бори и гине наша најбоља младост да нам се сјутра роди Домовина срећна и обасјана.

Септембра 1943. у горама Домовине

Бранко Ћопић

## СЈЕЋАЊЕ НА УЧИТЕЉА

Често се сјетим њега, вјечитог потукача,  
за оком угашеним будна му искра тиња,  
пролази арапске страже и друмске кесеџије  
и чује гдје синџир звечи и плаче сиротиња.  
А затим пјесму слушам: барјак се пркосни вије  
у сјени конопца, коца и криве димискије.

Видим га: путује сјена испод градскога зида,  
а горе, на мрку кољу, гавран се јавља, ено,  
и мучи мучком глава старога Вујадина;  
замире старачко срце у струну претворено.  
А сјутра, над гласом птице, у главу крвавог паше,  
јекнуће с гусала ријечи хајдучког харамбаше.

Ево га замрлом гором, нигдје живога гласа,  
тишина засједе друмске, напетог ороза сива,  
и слуги слијепи јатак: цикнуће хајдучка диљка,  
пусти ће силнички барјак ледином да заплива.  
А ноћу, уз трепет струна, слушаће стаза свака  
да гора, сурова мајка, храни свога јунака.

Рођеном земљом-робињом варварско копито тутњи,  
и ноћ-поплава буја, и нигдје пруге свјетла,  
а старац ипак стоји, диже главу и чека,  
неће трајати дуго, чуће се позив пијетла.  
Срце шапуће надом, а слуге нису варка,  
под глувом тмином клија племе делије Марка.

С тобом на срцу, старче, тешке сам ноћи прошао.  
Кроз буре, слијепе, вучарне, над нама завитлане,  
ти си ми на лџку запео пјесму, напету стријелу,  
крај нас, у строју, и ти си ломио туђинске бране.  
И знам, с дједовском тугом пришла би твоја сјена  
да сам остао негдје крај зида окрвављена.

И данас, кад на нас режи звијер од мржње слијеп,  
треба је сажећи стихом ко врелим уљем с града.  
Старино, ти нам дошапни ријечи пркоса, гњева,  
нек строфа за строфом тутњи, убојна кавалкада.  
Ко некад твој десетерац, смијешак далеке зоре,  
нек наше пјесме-барјаци пред нашим војскама горе.

### ПЈЕСМА МРТВИХ ПРОЛЕТЕРА...

*...А тринаесте, мрачне и кишовите ноћи, неколико  
десетина крајишких пролетера, опкољених код  
болнице у планини, пођоше на посљедњи јуриш  
против десет пута јачег непријатеља и јуначки  
падоше у неравној борби...*

(По једном извјештају)

У нашем крају жита класају, рукама нашим сијана,  
жетва нас чека и пјесма дјевојачка,  
вечерња, сјетна, тијана,  
а ми смо пали, друже,  
пало је жито, младо, зелено, прољетња жетва рана,  
маглене туге, уз шапат кише, над мртвом пјесмом круже.

Мртве су руке и мртве пушке,  
у Смрти се постројавамо,  
друг је уз друга свога;  
а њих је било... а њих је било —  
десет на једнога.

Десет на једног у кишној ноћи, а ми смо уморни били,  
били смо гладни и мокри, на једног — десет звијери.  
Један на десет, један на десет! О, зар се и то може?  
Да — ми смо пролетери!

Кад смо од кућа кренули, сузе нас многе прате  
и родне горе брижно шуморе:  
О, да л ће да се врате?  
Чекају старице мајке, капљу бесане ноћи,  
и поглед низ друм стражари:  
гласник ће од нас доћи.

Доћи ће нова младост, донијети нове дане  
и наставиће наше пјесме недопјеване,  
у живој ватри исковане.  
О, те смо пјесме почели ми, кроз њих зборимо из даљина,  
познаће у њима сестра брата, дјевојка драгог,  
а тужна мати сина.

И дан ће славе доћи, побједа биће наша,  
нестаће дивљих звијери,  
а четама Слободе маршираће тада  
и мртви пролетери.

## ОТАЦ ГРМЕЧ

Села у огњу, румене воде, топови из даљина,  
ћутаће мајке Тодоре над сјеном Јована сина.

Кроз тугу путника вјетра и ноћи будне, немирне,  
кроз облаке, поспала стада, и бијеле и прозирне  
гуди ми пјесму старина —  
Грмеч планина:  
Крајино моја, душманском куглом узорана,  
врлетна ораницо, сељачким главама засијана,  
аљино црна, дубоко зарезана,  
сузама заливена и крвљу покапана.  
Дјечицо моја, бркоње старе и момци без наусница,

у тридесет и три засједе расијана,  
на тридесет и три рова окушана,  
крај тридесет и три друма укопана.  
Еј, дјецо моја, еј, траво зелена,  
пред сваким градом окрвављена,  
челичном косом покошена.

Док ми вјетрови косу чешљају и груди међаве бију,  
чујем вас у даљини, кад ваши митраљеци  
посмртно руво шију,  
кржаву сјетву сију,  
на ме се с брда смију.

Јуначки само, дјецо, вучади расла у гори,  
отац вас Грмеч гледа:  
Жестоко, рајо! Обори!

Ја сам вас опасо снагом, нијесте расла у свили,  
с мога каменог длана бистру сте росу пили,  
у сто сте смрти били,  
и хиљаду блатних ноћи изгазили;  
јесења свитања мијесили,  
крлавим цестама пјевали  
и на бодљивим жицама умирали.

Облачно ћутах у ноћи, кад су вас на вјеру клали,  
испод крвава ножа у ме сте гледали  
и освету чекали.  
Под мојим скутом бјегуница Јелена у црно завијена  
удовички јекну крај сина нејака:  
Планино моја, планино туго велика,  
не храниш ли, горо, у себи јунака,  
кријеш ли осветника?!

Хајдучки земани вучки у пусте се кланце вратили,  
у моје кланце јадиковце,  
око мене старца стушеног ви сте се, дјецо, сјатили,

пред крвничком кућом грмечко вуче завија,  
очи ми креснуше муњом —  
загрми свети Илија.  
Чете се просуше у гори одњихане,  
челичном вјером опасане,  
на мојим грудима трипут заклете,  
да се ником не уклоне с пута.  
Рањено рикну крајишка мечка љута.

Хеј, дјечицо моја рођена, за пјесму створена,  
како сте на цијеви јуришали,  
како сте пред жицама у грчу падали.  
(Авај, проклете жице укрснице, одакле ли се вучете  
и моју Крајину сапињете!)  
Моје су вас, дјецо, очи гледале  
и час у сунцу сијале,  
а час у љетњем пљуску и пјевале и плакале.

А у смирај битке, у вечери клонуле,  
хиљаде рањеника у мој су загрљај тонуле:  
На мојим грудима крвава глава  
и очи ватром упаљене,  
и блиједе руке, ноге поломљене  
младости моје искрвављене —  
сто и три битке на јуриш добијене,  
сто и три стазе Јутру отворене.

Нико вас, дјецо, не може предобити,  
нико нас, дјецо, не може поробити,  
снага ваша незнана у мени се крије,  
срце Крајине дубоко у мојим грудима бије.  
Па ко ће планину разорити,  
ко ће савити висове пламене,  
ко ли ће срце скривено пронаћи,  
за сваким дрветом куца, из сваке доље камене.

У пећини незнаној јунак се Небојша буди,  
момак сунчана села,  
коња му спрема и сабљу даје зачарана драгана вила,  
планинска вита јела...

Изнад Крајине свечано и мирно  
у сунцу горим,  
чело ми тоне у небо прозирно.

Велико свитање чекам, срце ми радосно бије,  
далеко су ми дјеца, једва се митраљез чује,  
посмртну кошуљу шије  
и побједом се смије.

Хеј, хееј, дјецо, вучади расла у гори,  
напријед, не стојте, напријед!  
Жестоко, рајо! Обори!

### ОЈ, ЋЕВОЈКО, ДРАГАЈ ДУШО МОЈА...

У твојој Козари никад нисам био,  
нит сам је видио,  
али сам видио коло козарско,  
ој, ђевојко, драгај душо моја,  
ој, ђевојко огњена, љута моја бољко,  
ој, ђевојко Кнежопољко,  
видио сам заљуљано коло козарско.

И у том колу, и у том колу  
коловођу разиграна,  
коловођу распјевана,  
у колу кокана,  
вучицу козарску, гараву Драгињу,  
жегу о Илињу.



У гори Козари никад нисам био,  
нит сам је видио,  
али у очима козарске ђевојке,  
распјеване Драгиње,  
угледах наше прво Илиње,  
и пламен што букти, што се разгара,  
и дане оног ужареног јула,  
Козаре, Грмеча, Дрвара —  
ватра се жива низ цесте просула.

Њезине очи, дубоке ноћи чарне,  
козарске ноћи вучарне,  
ноћ што пушчане свјетлице сије,  
ноћ и у ноћи очи вучије,  
очи њезина драгана, козарског вука — партизана:  
сломљене бојне, заставе пале,  
ноћи побједе и ноћи јада.

Земљо млада, земљо млада,  
сад партизан влада.

Сијају очи полусклопљене,  
засједе крај цесте постављене,  
муње за облак сакривене.

Завитлан стас и ноге разигране,  
косе што у лијету живе  
руше се Витловском и плаве Мраковицу  
и ломе офанзиве.  
Бујају воде кржаве,  
Чује се тутањ стрељачког строја  
и поклич друга Међаве.

А срце игра, пјесму обијесну везе,  
пјесму о ноћном нападу, о граду који гори,  
о цики митраљезе  
у модрој јутарњој зори.

Драгињо, ђевојко, вријеш ко младо вино,  
Драгињо, заставо крајишке буне,  
Драгињо, кремен-Крајино.  
Видио сам те у Петој бригади,  
био је фебруар под Грмечом и мећава је вијала,  
а твоја је бригада цесту пробијала.  
Ти си међу њима била, с пушком у руци жена,  
напријед си лепршала ко застава развијена  
пред својом четом, од свију раније,  
кроз четири панцир-компаније.  
Коло се козарско цестом завитлало,  
цестом разиграло  
и гвозден обруч потргало.

У твојој Козари никад нисам био,  
нит сам је видио,  
ал тебе видјех, Драгињо, душо,  
очи разигране, у колу кокане,  
видјех те у колу, вихору с планине,  
Козаро, пркосна наша,  
заставо Крајине.

Отишла си од нас, ал још ти пјесма дрхти,

и још ти очи горе,  
и још се коло вије,  
и још ко звоно бије  
у души сваког Крајишника.

Ој, Младене, друже мио,  
ти си добар јунак био...  
Ој, ђевојко, душо моја,  
ој, јаблане, шири гране...

## НА ПЕТРОВАЧКОЈ ЦЕСТИ

На цести Петровачкој избјеглице  
и триста дјеце у колони,  
над цестом круже грабљиве птице —  
туђински авиони.

По камењару оснијеженом  
челична киша звони...

У снијегу мртва Марија,  
мамина кћерка једина,  
било јој је седам година.

Три дана снијег је газила  
и посрнула стотину пута,  
сукњу је имала ни кратку ни дугу  
и прслук мален, премален,  
а поврх свега кабаница  
бескрајних рукава, широка, жута,  
од старог очевог капута.

Понекад мала плакала,  
а сад се опет смијала  
и весела била,

кад би је мати тјешила:  
Још само мало, рођена,  
па ћемо видјети Петровац,  
а то је варош голема,  
ту има и ватре и љеба  
и кућа — до самога неба.

Радовала се дјевојчица  
и ватри и граду невиђеном,  
а сада лежи, сићушна као птица,  
на цести Петровачкој,  
на цести окрвављеној.

Очи гледају широм, ал сјаја у њима нема,  
са мртвих усана мале оптужба тече нијема.

О, страшна птицо, ти си ме убила,  
а што сам ти крива била?  
Седам сам година имала,  
ни мрава нисам згазила;  
тако сам мало живјела,  
и тако мало видјела,  
а свему сам се дивила.  
Била сам безбрижни лептир, а ти ме покоси, птицо,  
ти ми угаси зјене,  
поломи ручице моје од глади отежале,  
од зиме укочене...  
Оптужбу диже дијете, згрчених сићушних пести,  
у окрвављеном снијегу на Петровачкој цести...  
Туђински људи крвави  
кућу су нашу спалили,  
дјетињство су ми украли.  
Туђинске птице, гвоздене, немиле,  
над Ђрмечом су нашим летиле.  
Планино моја висока, планино поносна, мила,  
тек сам седам година имала  
и тек сам путом проходила,  
а тебе сам у зимској ноћи прегазила.  
Смрачи се, рођена горо, и на све наше путе  
пошаљи синове своје и осветнике љуте.  
Освети моје ноге израњене  
и јутра гладна исплакана  
и руке модре и смрзнуте.  
Загрми, тата, из великог топа,  
помлати туђе гадове,  
забубњај, брацо, из митраљеза  
мртва те сестра зове...  
Оптужбу вапије дијете, стиснутих модрих пести,  
у крви и снијегу на  
Петровачкој цести.

(1944)

## ПРИЧА О ИЗГУБЉЕНОЈ

*„Још живиш, можда, а можда умрла си,  
ал давни кад ми проговоре гласи,  
твоје ми име донесу...“*

(Из чешке лирике)

Као да опет гледам: ево сурових дана...  
Рано је прољеће било,  
а тебе опече, у сутон, пољубац развигорца  
и руке, сироте двије, клонуше пусто у крило;  
снена од пупова, над тобом, тамна се зањиха грана.  
Шапатам тугованка са усана ти слети:  
„О, пушко, по крви друго,  
у сто ватара смртних сто ти се заклех пута,  
а сад ми отежа десна. О, зар још тињаш, туго?  
Од прољећа се може и ратник разбољети.

Оде ми срце, ластва, за невиђеним даном.  
Да ли ћу дочекати?  
Негдје за задњим пуцњем, иза последњег дима,  
хтјела бих, рука у руци, с драганом незнаним стати  
и поћутати мало, у сумрак, под трешњом расцвјетаном...“

И тако за тренутак, па опет гвоздена јава  
сурово сање гони,  
прену се дјевојка-ратник, синусе очи будно,  
команда-сабља пада: „По један — у колони!“  
Срце се, војнички стегнуто, наредби поковава...

Растали смо се давно. У којој офанзиви?  
Већ ти не памтим лика...  
Умину ратна језа, смјешка се јутро тмуру  
и сваки дан ми маше радосно са видика,  
а твоја прољетња чежња и данас у мени живи.

Сад ведре очи видим у сваком тихом кутку,  
то твоја срећа зрачи,  
над пољем пјесма се вине, препознам грло твоје,  
слутим те блажено снену, увече када се смрачи  
чини се, минеш, ко барјак, на сваком завијутку.

С тобом на срцу пренем, свако ми јутро сине:  
Можда ће данас доћи?  
Или се опет варам? Никад те пронаћи нећу?!  
Тражећи очи твоје, свако ћу село проћи,  
видјећу младости срећне читаве домовине.

## ПОВРАТАК БЈЕГУНЦА

Понекад сину дани, далеки, мили, без мрља,  
еј, доба незаборавно:  
Бихаћ, други бе разред, Киплинг, индијске чари,  
вече над Уном тавно;  
кроз давне године срце, ко тужно дијете, шврља.

Био сам у оне дане бјегунац из родног краја,  
брат Кука капетана,  
видио Цејлон, „Кохинур“ крао, пловио по архипелагу  
и широм океана,  
и прије од свију био побједник Хималаја.

Преда мном, путником смјелим, чудни су народи стали  
и земље пуне сјаја,  
шта је поред њих била рођена наша кућа  
и брда мога краја,  
и људи без ореола, безбојни кепеци мали.

Што нисам земљак лавова или свете птице ибиса,  
то ми је било криво.  
Зашто ме роди сељанка, у трави, код оваца,  
нечујно, у јутро сиво,  
у сјени опорој, хладној, испод грмечког виса?...

Над бајном сликом свијета једном задими мина,  
априлска зора крвава,  
а за њом бљесну јули, осветно плануше очи,  
израсте лавовска глава;  
над мојом тихом земљом заори грмљавина.

У хуку, пожарном, рујном, сагледах домовину,  
израслу до облака,  
сваки кров — полегла шева — и свака стаза скрита  
одњиха лава-јунака,  
над колонама, у лијету, вјесник се буре вину...

Ево, сад све је прошло, димови копне лагано,  
мутна се мрена брише,  
а ја с бојишта идем, у славној ступам бригади  
под пљуском сунчане кише.  
На срцу рођено гнијездо, гранатом развијано.

Збогом свјетови прича гдје моћни лавови ричу  
и „цар“ у сјенци дријема,  
ви би пали на Лиму и клекли под Козарицом,  
Сутјеске код вас нема.  
Моја је земља надрасла и лаж, и чудо, и причу.

Више не тражим Цејлон, ни јужна мора плава,  
бјегунац, дијете лудо,  
иза нас посијани, трепере знаци без броја  
гдје смо разбили чудо.  
Тамо се земља из бајке на сунцу расцвјетава.

## ЛИКА

По теби сува бура низ голи камен лиже,  
опусти све и душу па човјек сања ружно,  
збрише топлину ока, разбије дјечје игре,  
тада, у касну јесен, чак је и јаре тужно.

А некад опет, Лико, просинеш модрином неба,  
па плавет из ока зрачи, из цвијета и шкртих вода,  
брда одишу смиљем и цврчак дозива шеву,  
ковиље милује вјетар и капље крв јагода.

На врелом камену твоме љута се шарка свија  
и босу ногу чека, мутно се цакли зјена,  
трава опором шкрипи, а камен прљи и жеже;  
некад си сва у трњу, мрка и најежена.

А некад с гостима сједиш, тињају луле из Брувна,  
чекају, меки ко душа, лички јастуци наши,  
а ти све нудиш хљебом, радошћу својом и тугом  
и дугом старом причом о Лази харамбаши.

С торбом и гуњем идеш, покорно тупо благо,  
мјериш океан пусти, бескрајан — твоја туга —  
стегнута срца рујеш у смрзлој Минесоти,  
рударска кртица нијема и тамни туђи слуга.

Памтим те најзад, Лико, с бомбом буне у руци  
како се рушиш напријед, громадан усов у лијету,  
мрвиш бункере сиве, туђинце потрпаваш,  
израсла у самој себи и равна сваком на свијету.



И знам да никад више савити плећа нећеш,  
пред туђим прагом стати, камена, тупог лица.  
Сад си у својој кући, дигнутој рођеном руком,  
вијеш се, драгана Лико, у колу љепотица.

А сјутра, крене ли неко да ти окује руке,  
устаћеш, сурови ратник, изнад голога крша  
и преко спржених брда, опорих и непокорних,  
крвава марама твоја бурно ће да залепрша.  
(1948)



# VIII

## СВИЈЕТ НЕСМИРЕНОГ ДЈЕЧАКА

(ПЈЕСМЕ 3)



## ЗАПИС УЗ ЗБИРКУ ПЈЕСАМА „МЈЕСЕЧИНА“

*(Просвета, Београд, 1977. године)*

Ове пјесме о дјетињству, младости, ратовању и повратку у завичај, посвећене су личким и крајишким ратницима, делијама, мегданџијама, граничарима, коњокрадицама, мјесечарима, домаћинима, куражним старцима, бакама и безбројним добрим душама од смиља и ковиља, а омладину да већ и не помињем, она свакодневно расте „из слободе ко из воде“ – како би рекао Скендер.

## МЈЕСЕЧИНА

Изнад Лике Мјесец сјао,  
кад је ђедо коње крао.

Хајде Баја, хајд'мо роде,  
до Мјесеца у походе.

Мјесец, попут златне сабље,  
на дједове сјео грабље.

Мјесец шетô, Мјесец сјао  
и у Бајин торбак – „пао“.

Шетам обдан и по мраку  
са Мјесецом у торбаку.

Ништа нема да ме брине  
код толике мјесечине...

## ПЈЕСМА ЂАКА ПРВАКА

Збогом, бако, мили роде,  
у школу ме јутрос воде,  
тамо ће ме ваздан тући,  
жив ти нећу доћи кући.  
Збогом јагње свилоруно,  
чобан ти је погинуо.

Збогом, краво, млијечна справо,  
однио је шалу ђаво,  
поздрави ми драго теле,  
погинућу данас, веле,  
последње ти шаљем збогом,  
освети ме тврдим рогом.

Збогом коњу ритајући,  
настрадаћу читајући,  
унапријед ми душа зебе,  
више јахат нећу тебе,  
дај помози страдалнику,  
бјежаћемо чак у Лику.

## ПИСМО

Драга мама, почесто те сањам,  
Кућу, Грмеч, над њим небо сјајно,  
разбудим се, слушах Уну нујно  
и у јастук оплачем потајно.  
Од куће сам већ недјељу пету  
У Бихаћу, у далеку свијету.

Да ли ме сјећа добри Жућо,  
је л' Шаруља теленце добила,  
шта ли раде јагањци и овце,  
да л' су здрави Дорат и кобила?  
Је ли прошло михољданско славље?  
А ти, мама, како си са здрављем?

Је л' већ вријеме да орахе тресу?  
Тога нема овамо у граду.  
Остави ми бар двије прегршти,  
добро сакриј, да ме не покраду.  
Чак и овдје, усред интерната,  
има браће од тога заната.

О Бихаћу да ти нешто причам?  
Не видиш га од силних дућана.  
Људи врве тамо и овамо,

смутила ме гужва непрестана.  
Нико нема говеда ни овце,  
нит шта раде, само броје новце.

Некидан је овдје био вашар,  
то је била грдна смијурија,  
дошла мечка и пеливан славни,  
име му је Ариф Тамбурија.  
Ту потроших, дајем ти на знање,  
два динара, читаво имање.

Како ли сам пожелио, мајко,  
да те видим бар мало, зеричак,  
да завирим у шталу и башту  
и да Жући бацим на реп чичак...  
Од Бихаћа, из тавних даљина,  
вози писмо гарава машина.

## МАЛА МОЈА ИЗ БОСАНСКЕ КРУПЕ

Било ми је дванаест година,  
први пут сам сишао до града  
из мог села, тихог и далеког,  
кад сусретох тебе изненада.  
Ех, дјечачке успомене глупе!  
Мала моја из Босанске Крупе!

Јеси ли ме спазила ил' ниси,  
збуњенога сеоскога ђака,  
свјетлокосог и очију плавих,  
у оклопу нових опанака,  
како зија у излоге скупе?  
Мала моја из Босанске Крупе!

Наишла си као лак облачак,  
твој ме поглед за трен обезнани,  
заборавих име и очинство,  
како ми се зову укућани.  
Изневјерих попут сабље тупе.  
Мала моја из Босанске Крупе!

Текли тако гимназијски дани,  
успомена на те не оцвала,  
модра Уна у прољетње ноћи  
твоје ми је име шапутала.  
Лебдјела си испред ђачке клупе,  
мала моја из Босанске Крупе!

Брзо мину наше ђаковање,  
лаган лептир са крилима златним,  
ипак тебе у срцу сачувах  
кроз све буре у данима ратним.  
Та сјећања могу л' да се купе,  
мала моја из Босанске Крупе!

Сад је касно, већ ми коса сиједи,  
гледам Уну, ћути као нијема,  
залуд лутам улицама знаним,  
све је пусто, тебе више нема.  
Еј, године, немјерљиве, скупе!  
Збогом, мала, из Босанске Крупе!



## КОЛИЈЕВКА

Ај, дани су птице, путнице немирне,  
у даљи сањиве  
у магле јесење.

Насмијте ми се, године  
дјетињске, давне далеке,  
некад сам тако, у љетне сутоне меке,  
док су клупе живјеле причама  
и страх се уз башту шуљао,  
у колијевци од јавора-цевера  
малога брата љуљао.

Било је досадно да се заврти глава,  
изједала ме чама,  
ко мливо досадно, густо,  
одсвуд је сипала тама.  
Сузне сам очи брисао,  
вукла ме напоље цика из соака  
у дјечју игру „Омани, вујо, репом“.  
Досадна колијевко стара! —  
Нијесам знао да љуљам јунака.

Шврљале су године, безбрижне, босоноге,  
свртале врбове свирале,  
пљускале водама сребреним  
и туђе јабуке дирале.  
А око љескара кроз које шапуће љето,  
пред модрим смијешком даљина,  
ја сам гледао брата чобанина.

Бијеле ме цесте у свијет одвукоше  
једнога дана.  
— Очима за срећом, синко!

И дуго ми је с раскршћа махало дјетињство,  
сузно и растужено сред јутра насмијана.  
А кад ме поновно поздрави очева кућа стара,  
у дане јесење, бакарне, презреле,  
свечано примих комад прве погаче бијеле  
из руку брата ратара.

Једног прољећа Вуци су упали,  
наше лепршаве мајске радости раздерали,  
ивањске кријесове погасили  
и лиле дјетињске, петровданске,  
над палом Домовином погребно завијали.

А у немирно илињско јутро, у блиједе уранке,  
замириса погача сузама замијешана,  
заплака дјевојка скоро загледана  
и цикну пушка одавна чекана —  
брата одведоше прве партизанке.

Крунио је јутра бисерна, росна  
пред вратима Крупе, у Вигњевића гају,  
и о Младену сањао у жежено подне,  
а пушка његова вребала је пркосна,  
док је у засједи сањао Шолају.

Све је даље ишао од родне планине мајке,  
и све му се гласније пушка чула,  
а једног дана о камен је звекнула студени  
и друга је рука прихватила,  
да — ипак није утихнула.

Земљи је клонула крвава глава,  
али и даље пушку му чујем  
у рукама друга,  
док мали брацо, мој понос и туга,  
негдје далеко спава.

Сад му је тијесна негдашња колијевка  
од јавора-џевера,  
нова је мајка загрлила сина,  
љуља га, шумори и пјева успаванку  
велика колијевка Домовина.

Руке сам положио на прозрчане горе далеке,  
на шуме, села и ријеке,  
уронио сам срце у ноћних поља тишину  
и опет љуљам брата јунака,  
њишем колијевку Домовину.

Пролазе дани, мјесеци теку, опојни кратки минути,  
а ја успаванку пјевам, заспалог јунака љуљам  
с руком на колијевци Домовини,  
и нико ме од ње неће отргнути.

Остајем крај ових друмова излоканих  
с поплавом дивљих ружа насмијаних,  
с тугом зелених нагнутих зова;  
туда је прошао брацо  
хајдучки, вучки  
с дванаест... с тридесет...  
с триста другова.

Течем низ тишине љетне, поноћне,  
у слијепој помрчини његов се корак чује;  
стани, послушни, срце под грлом стегни,  
чујеш ли, потмуло и далеко,  
ход чете одјекује.  
Кроз ноћне страве, тајне богазе  
то чете кришом пролазе.

Милујем шуме пламене, јесење,  
зрели сокови сунца по њима пијано теку  
и низ долове, низа огњену ријеку

шумно се море злати.  
Устани, рањена мати,  
из горе, из љуљке Домовине  
син ће се на те насмијати.

## МОЈ КУМАШИН

Стигла зима, ал' не мари –  
Сипај, снијеже, грувај, буро! –  
на прело ће код нас доћи  
мој кумашин, чика Ђуро,  
дреновина то је сува,  
пун је прича ко зец бува.

Чим прозбори, кô да баје,  
заниједи чета бројна,  
у собу се к нама спусти  
с неба дуга седмобојна.  
Све утихне, нигдје звука,  
заборави Жућа вука.

Нити спаваш, нит' си будан,  
све оживи што си снио,  
повјерујеш све ће доћи  
што си икад пожелио.  
На Мјесецу небом пловиш  
и у капу звијезде ловиш.

Кад сам село оставио,  
прогнан брзо, немилице,  
једино су са мном пошле  
јата бајки, као птице,  
у веселом смјелом лијету,  
пратиле ме по свијету.

Па и данас, често, ноћу,  
кад уздахнем с лаком сјетом,  
однекле ти ево кума,  
нагиње се над креветом,  
насмеје се, дугом сине:  
„Горе главу, кумашине!“

## ВЈЕРНА КОБИЛА

Већ сам ђаче – полетарче,  
прелиставам прву књигу,  
а кад кући дођем, зна се,  
о Риђуши водим бригу:  
је л' ручала, воде пила,  
наша стара змај-кобила.

Ех, Риђуша, добра душа,  
читав разред знаде за њу,  
на ледини, иза куће,  
вјежбамо се у јахању:  
све озбиљно и полако,  
никад трком, већ кораком.

Рибарећи, кад закасним,  
журим натраг, брзо, брже,  
а кобила иза куће  
већ у сусрет њежно рже:  
„Заборављаш друга свога,  
еј, скитнице дугонога!“

Кад из родног села кренух,  
на душу ми туга пала,  
на растанку, тихо, сјетно,

Риђуша је зарзала:  
„Нек ти сређа прати путе,  
кад се вратиш, чекаћу те!“

По туђем се свијету скитам,  
ево има пола вијека,  
често, у сну, с тугом видим,  
кобила ме стара чека,  
тиха, добра неизмјерно,  
своју стражу чува вјерно.

### ДРУГАР ВЈЕРНИ

Фркћу коњи, збогом село драго,  
крећем на пут растужена лица,  
а с брежуљка, са пашњака знаног,  
гледа за мном другар чобаница.  
Сама, пуста, завијена муком,  
маше мала поцрњелом руком.

Зврје кола, промичу љескари,  
трака пута у бескрај се вије,  
идем, кажу, на велике школе,  
у чудесни кошмар гимназије.  
Оста пашњак и јагањци бројни  
и цурица, другар нераздвојни.

Знам, сједиће сама, загледана  
у јагоде и шевина гнијезда,  
сјећати се мојих обећања  
под живицом, уз трептање звијезда.  
Причао сам, није вајде крити:  
„Једном ћу се тобом оженити“.

Отад прође коњица година,  
чекам листић, њеном руком писан,  
и спремам јој лагарију дивну:  
„Никада се оженио нисам!  
Вјечно, сјетан, мислио сам на њу,  
остах вјеран старом обећању.“

Једног дана, кад се натраг вратим,  
к’о туђинац, уозбиљен тмурно,  
већ ме нико дочекати неће  
ни у сусрет потрчати журно.  
Са пашњака, замуклога муком,  
нико неће домахнути руком.

А ја, ипак, предати се нећу,  
искитићу, као бајку стару,  
сјетну причу о цурици плавој  
и о њеном вољеном другару.  
У тој причи бићу вјеран, мио.  
Обрадуј ме, дивна лагаријо!

## ПЈЕСМА ЗА МОЈУ РУКУ

Руко, ручице, рођена,  
откад те мама родила,  
руко, оружје једино,  
пуста те глава водила.  
Руко, никаква вјеро,  
шта ти је требало перо?!

Јеси ли уморна, душо,  
копачу ђедова кова,  
већ пола вијека нижеш,

у шаржер – тридесет слова.  
Памтиш ли основну, стара,  
кад нас је воштила Мара?

Да ли се сјећаш, душо,  
тепања ђеда Раде:  
„Десна ће учити школу,  
лијева ће коње да краде.  
Алај ће вранце да бије  
камџија шуваклије“!

Памтиш ли јуриш делија  
све до граничног камена,  
бранили земљу с деснога,  
а ја – с лијевог рамена.  
А дотле, главна песница,  
шта је радила десница?

А десна? Туга голема,  
њу сам ти свилом завио,  
десном, од мојих делија,  
крилату бајку право,  
под небо змаја пуштао,  
свилен му квадрат шуштао.

Понекад, опет, шта ћеш му,  
rekli би: „Не вриједи!  
промућкај тридесет слова,  
друкчије распореди!“  
Е, то већ нисам кушао,  
шегрте нисам слушао!

---

\* Шувак, шуваклија – љевак, љеворуки



## ОПЕТ МЈЕСЕЧИНА

Код толике мјесечине  
ништа нема да ме брине.

Са Мјесецом у торбаку  
шетам обдан и по мраку.

На дједове сјео грабље  
Мјесец, попут златне сабље.

До Мјесеца у походе  
хајде, Баја, хајд'мо роде.

Кад је ђедо коње крао,  
Изнад Лике Мјесец сјао.

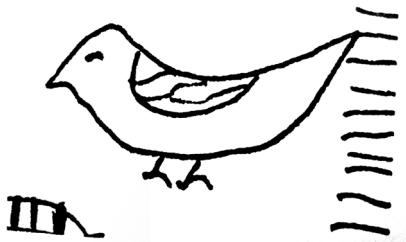
Мјесец шетô, Мјесец сјао  
и у Бајин торбак – „пао“...



# IX

## ПРИЧАЊА ПЕПЕ БАНДИЋА

(ОДЛОМЦИ ИЗ РОМАНА ОСМА ОФАНЗИВА)





## ОСМА ОФАНЗИВА (Одломци из романа)

*Да ли ће слобода умети да пева  
као што су сужњи певали о њој?*

Бранко Миљковић \*

### III

Е, мој Пепо, Пепо, мој друже Бандићу, видим ја да си ти надрљао као жути мрав! Није тебе сахранио ни Швабо ни усташа, али вјеруј га мајци и овој сијалици што ти гори пред носом, сахраниће тебе ботаника.

Двадесетак и кусур година ходао сам ја по овоме бијелом и шареном свијету, блејао сам као ти једно божје бравче, а нијесам знао да свака травка има своје име. Чуј, травка па и она крштена! Е, Тесла, Тесла, до чега ли је све стало вама, учењацима. Шта ће травки име, као да она без тога не може живјети. Пази га: капсула бурза пасторис — пастирска торбица! Ма немој, славе ти; није пастирска торбица могла вјековати онако просто у ливади, него натакарила латинско име и презиме. Папа Пије Дванаести.

А ти, Стојане Старчевићу, комшијо мој и добротворе, ратни мој команданте, јеси ли бар ти знао шта нас чека последије ослобођења? Устај, Пепо, говорио си, остављај ту своју прљугу и крећи с нама. Кад се ослободимо, свега ће бити на претек, узми само и бирај, сретни ће један живот доћи... Ко да не пође. Сиротиња сам био, козар, туђи најменик, ни честитог имена нијесам имао. Пепо! Други неко зове се Петар, Перо, Петрак, Петресина, Пеко, макар

---

\* „Причања Пепе Бандића“ су одломци из романа *Осма офанзива* (Ријека – Београд, 1964). Наведене стихове Бранка Миљковића, мото цијелог романа, и ми преносимо у овом избору.

и не био Дапчевић, а ја оно јадно и жалосно, сиромашко и удовичко — Пепо! — нек је сваком с пута. Дала ми матер краљево име „Петар“, а оно се код мене прометну у сљепачко, убогарско: Пепо. Даруј, брате ’ришћанине!

Не жалим се ја баш заозбиљно, грехота је рећи, сад сам бар пред људима Петар, друг Петар Бандић, службеник и некаква буца, сваког првог освиће ми под јастуком неколико хиљадарки, „мјесечина“, драги мој, питам се и ја за нешто, устају преда мном на ноге, а, бога ми мога, понеко ме се и препадне, иако ја нисам баш створен за ршум и натресање.

А само, велим, да није овога учења. Хајде де, историја, офанзива, разне земље и мора, то још и може, али, мој Стојане, гребена вјеро ниједна, јеси ли ти икад у сну сањао да ће се морати бубати и тамо некаква ботаника? Шта је ово? Травка. Е јест, клинац, каква травка! То ти је, буразеру мој, пискум дрискум из фамилије те и те. Мило ми је! И ја сам Петар Бандић из Обљаја, Петрус Бандус Обљајус, дурашна сиротињска травка коју су пасли и лугари, и попови, и трговци, и косиле и усташе и четници, Талијани и „Принц Еуген“ дивизија, па ме опет ево жива и здрава, истина мало ерав и квргав, килав и зрикав, без два прста, али добро је ипак, живи се.

Е, мој Стојанца, да је какве правде и селамета, ови наши одговорни другови требало би да донесу какву душевну уредбу, да сваки онај ко је јуришао на бункере и бар једном био рањен не мора баш свашта учити и главу губити због штокакве травурине. Овако на примјер: другу Петру Бандићу да се даде инвалида, орден за храброст и да се поштеди ботанике. Тако би, брате, требало, али шта му можеш кад је изишла директива да нама ваља запети па радити и за оне што ће доћи иза нас бог те пита кад. Ето ти, па ти сад види. О, јадна мајко, гдје се не родих једно тридесет година касније, па да сваки дан по подне спавам под каквом крушком, бос и распојас ко пензионисани Швабин фељбаба. Сјећаш ли се, био је један таки у нашем

селу, покојни Пајо Мрдаљ.

Па сам ти, мој Стојане, погледајдер само, натакарио и некакве наочаре, ђозлуке што би рекли браћа муслимани, офалио сам у очима, а читати се мора. А ова моја бенетина, жена, кад ме је угледала овако с пенџерима на очима, завалила се од смијеха на отоман па само рже и крекеће: исти си доктор, бог те не убиће! Нека, нека, смиј се ти само, ждребице ниједна докона! Не ореш, не копаш, добро ти је, а да није мене, моје борбе и ових наочара, не би га се ти, мајци, ваљала по тој серџади, нити би наше дијете сваки дан јело шенични крув, и то с пекмезом и мармеладом, бог те твој шашави, грмечки, заборавила си како си код свога ћаће Обрада гулила курузу и вукла дрва на леђима, а!

Велим ти, почела ме звати доктором, ето ти па сад види! Нек зове, вала, како јој год под небом драго, све ће друг Бандић отрпити, само тај више неће назад у Обљај, у онај чемер и балегу, да спава заједно с телетом. Нећу, не дам због онога свог дјетета, а мени како већ буде. И нећу више да будем Пепо, па макар се опет морало у бункер и у тифусаре преко Зеленгоре. Боље је, болан, и погинути нег повратак на старо, што би рекли другови.

А крај крају кад се узме, и ово ти је, роде мој, офанзива, осма офанзива, оченаш јој њезин, ока ти не да отворити! Тек превалиш један бункер, а оно те дочека други. Одакле се прије створи, бога му његова. Туче, брате, и сприједа и остраг, дохваћа с бока и одозго, у халку те уватило, у обруч, па се понекад увече деморалишеш, легнеш у кревет и све се мислиш...

Мислиш се, мислиш, па ти се некаква тужица савије насред сриједе трбува. Баш тамо. Разну господу и фини свијет туга хвата право за срце, па ти онда уздишу и све нешто ух и ох, а мени, Стојане, просту човјеку, ко и мом ћаћи, жалост на дроб сједне па само пушем као стеона крава и мислим се: е, мој друже Бандићу, сада

настаје љето под Грмечом, најљепше годишње доба, што би сада ваљало козе у шикару, а ти ћурлику у шаке па се извалиш под какво дрво, а около све цвијеће, трава... Еих, не спомињи ми траву, небо јој латинско, капсула бурза пасторис, нема више траве, него је наука све преузела, а ти најприје исполажи ботанику, а онда се извали гдје год хоћеш, вољ ти на отоман, вољ у котиледоне биљке и разне тамо перноспоре.

О, драги мој Боже, код нас, у Обљају, већ су одавна спремили конак и пошли спавати, а ја се овдје бечим над овом књижином и патим свој мозак. Видиш ли ти тога посла...

Хм, и још нешто да ти кажем, немој се само ругати: онај мој мали — јест, јест, Ђураћ! — спјевава дјечак пјесме. Нико му ништа не казује, части ми, сједи сам самцит и смишља, испашће од њега други Скендер Куленовић, онај што је спјево „Стојанку“ и „Гроб до гроба“, хоће, вјере ми. Та није ни Скендер био богзна... правио у рату радио-вијести и бојо се авиона, чудо једно, својим сам очима видио... И ето тако... О, људи, што ми се спава... Сад би се ваљало попети лијепо на нечију појату, па у нову сламу...

Е, мој Стојане, мој команданте, понекад се замислим о нашој будућности, видим је лијепо ко на длану: ходају цестом људи све у новим чакширама и свезали кравате као да је сваки дан празник, а крај пута стоји споменик и на њему пише: „Овдје почива Божји раб Петар Бандић, стари партизан. Дивизијама га гонило, бункерима дочекивало, у обруч га ватало, на свакој се чуки догодио и једва му ноге читаву стрину изнијеле. Помени га по добру, путниче намјерниче, јер тај ти је ради твоје будућности и ботанику учио и умро смрћу мученика. Лака му била латинска трава, капсула бурза пасторис, под којом, кукавац, почива.“



## XI

Еј, мој кукавни Пепе, чемеру мој сиротињски, још си ти мислио да си неко и да нешто имаш у кући док нијеси својим очима видио шта све има Мима Јероглавац и шта је тај у своју логу навукао,

Ишли смо му јуче у госте, он ти је тамо некаква буца око државних добара, а у рату је био позадински интендант, па човјек зна и умије и свашта му за руком пође. Није га устрашила сиротиња и аргатовање код кулака као мене па да се боји појести и свој рођени, криво стечен залагај.

Нек опет нико не мисли да сам ја нека гладница, нашло се и за мене љеба у овој нашој народној држави, нашло, брате, и бољег нег што сам и у сну сањао. Како да није, роде рођени!

Боже мој драги, слава ти буди и дика, знам да те нема, али толико сам ја пута теби захвалио што сам се домогао ове своје данашње згоде и оволиког добра. Није шала, двије собе у новој новцатој кући на пет катова! Неки ми куде стан што је, тобож, допола под земљом и што ми се мачке обноћ увлаче кроз пенџер, а не виде ону божју љепоту кад погледаш издалека па у себи помислиш: ено, у оној петокатници овај баја станује! Борио се друг и, богами, добио признање.

Па има се, брате, и у кући шта видјети, није да нема, хвала милом Богу и нашој борби и нашој Партији, и да не чује зло што се ја ово хвалим. Ту су ти, гледајдер, два нова новцата кревета, једнака ко два брата близанца, правила их буржоазија за себе, па ти, богме, западоше мене да ја своју стрину турим у господство, а бивши газда побјего, кажу, с Нијемцима, јер се бавио ратним злочинством.

Нико ми жив у Обљају не би вјеровао: у Пепе Бандића два кревета, а да се и не рачуна онај отоман на коме наш мали спава! Могао би, вала, кад би ми било до силе и

бијеса, да се ја стрпам у један кревет, сам самцит, а жена у други, па да се ширимо ко грофови, али нећу да гоним луксуз. Право да ти кажем, једном сам ја тако и опробао, а она моја бенекача, жена, скочи на ме: каква је, вели, сад то нова мода да бјежиш од своје другарице кад је драги Бог тако наредио да човјек и жена спавају заједно у једном кревету до смрти своје личне! Тер ти ја онда, брате мој мили, савијем реп па лијепо натраг у кревет крај жене. Знам ти већ њу, увијек ти та мисли на оне беспослице, не би јој у крај стао читав општински одбор, и то онај од пленарног састанка, боже ме прости.

Па имам ја, брате мој, и два душека, па добре покриваче, па сто, четири столице, орман, гвозден шпорет, суђе, сикиру. Имам и двије лијепе слике на зиду: на једној усликани ловци на коњима како гоне дивљег прасца, а на другој конференција под неким дрветом на којој Милош Обилић диже српски устанак. Била је и трећа слика, како нека крилата женска, боса, меће вијенац на главу једног друга који сједи, али смо је уклонили из куће, јер сам се ја бојао да то није каква црквена слика па да ме не изнесу на конференцију; а мојој жени, опет, није било по вољи што се оној женској виде сисе па срамота кад ко дође, а и дјечак нам је још мали за те работе.

Па да ти не дуљим даље, роде мој, и да не набрајам одјећу и обућу, па преобуку, па свој комад тавана, па дио подрума, па воду у самој кући, па струју, и најзад, вала, поврх свега и аборт ко у брзом возу; што би се казало: бибер по пилаву.

Ето, чуо си и видио шта ја све имам (штета само што немам штогод баште!) али, брате мој, кад сам ја видио шта ли је све навуко и натуко Мима Јероглавац, одмах сам постао јадан и жалостан и све ми је оно моје обнемилило и дошло некако сиротињско и убогарско да човјек заплаче. Одувијек си био сиротиња, Пепо, мислим се, то ти је, ваљда, суђено, па ћеш као сиротиња и умријети.

Лако је Мими. Сједне ти тај у камион па у Војводину, у опустјело швапско село ил на какво државно добро, и ево ти га вуче, роде мој, намјештаја, перина, јоргана, јастука, прасади, сланине, брашна, кромпира, сваког добра и берићета. Вуче, брате, и не пита чије је било и ко га је стекао, баш га брига. Набио кућу ко шип.

А ја?

Знаш ли шта је, роде рођени, да ти мени даш не знам какав камион и уведеш ме у најбогатију швапску кућу, ја ти од некаквог божјег стрâ и греоте не бих укабулио ништа узети. Све бих рачунао: заплакаће неко на мене због своје муке и зноја. Нијесам ти ја као паметни Мима. Е, Пепо, Пепо, требало би спопасти грабов колац па тебе воштити док се сав жив не улиташ, кад си така будала и кад не знаш за се.

Па јесте, баш би требало: греота ми узети газдинско! А као да никад нијесам, овај...

Руку на срце, јесам, брате, првих дана устанка упао у муслиманску кућу, у сиротињу ко што сам и ја сам, па сам узео једну брадву, ено је и сад код ујака Рожљике, па коњски улар, па нов брус и најзад ми западе за шаке и једна ћускија, одвалио сам раме док сам је доцегењо до куће, а кад тамо: ни сам не знам шта ћу с њом. Ћускија треба газди човјеку који увијек нешто ограђује, препиње тор, ломи камен за зидање... Е, Пепо, Пепо, плаче, брате, колац за тобом. Куд ћеш у сиротињско, бог те убио, да туђе ћускије на душу наваљујеш.

Ето ти видиш, и ја још имам образа да Миму критикујем, а?! Шта ћеш, и он се сналази, запало га тако, може му се, дао му бог.

Дао бог?

Ма, вјеру ти твоју, јесам ли ја изграђен или нијесам кад овако говорим! Баш сам окренуо ко и мој ујак Рожљика. Какав бог!

Брате мој мили, гледам ја ону Мимину згоду и богатство, гледам шта се преко ноћи испили од оног грмечкога гоље, па ми све дошло некако тешко на дробу. Није овдје, мислим се, нешто у реду. За оваке се ствари није ратовало и гинуло.

Па даба ти то што он граби и вуче себи, што своје руке погани, него он и теби самом тура разне мисли у главу. Кад, велиш, може он, зашто не бих и ја, што бих ја био будала? Ено, већ она моја бедевина, жена, почиње да се рогуши. Вратили се ми од Миме, легли у кревет, а она све нешто пуше, чеше се, ждрокне ме лактом. Који ти је враг, што не спаваш? Ајд, бога ти, ћути, боље ти је, забо се у те своје књиге и политику, а други људи, богами, гледају свој посао и своју кућу. Знам ја куд ти навијаш, женска главо, немој ме на ватру ложити, доста ми је онога што сам данас видио.

И тако, начисто ме отрова лопов, три дана нијесам дошао на стару мјеру. Ено ми у подруму педесет кила кромпира што сам од њега доћеро, чисто ми се не мили да их погледам. Јесте, сиротиња сам био, сиротиња ћу и остати, то ми је, канда, суђено, али опет видим што видим: поново у некима прорадила газдинска крв, на големо нека браћа зазинула. Биће нас, боме, свакаких кад Партија једном изврати кожух.

Ето, зато се мени ноћаске не спава: Мима ми је у глави. А што је најгоре, не спава се ни мојој жени, а ја знам због чега, оченаш јој њезин! Отвори ми се фронт у рођеном кревету, па то ти је. Е, Мима, Мима, гребена вјеро ниједна, да ми је само знати докле ћеш ти тако?

Добро је, нек макар наш мали мирно спава. Ено га, није ни панталоница скинуо. Спавај само, душо, спавај, богзна каква ће тица теби пјевати.

## XV

Оженио се, богме, наш Стојанца, госпоју довео, праву-правцату госпоју, удовицу, десет је година од њега млађа, Ето ти, дођоше и та времена да се и ми сељаци госпојама женимо, Ехеј, и то су срећне кад још могу да ухвате једиог оваквог, особито првоборца, ето их скоком за њим. Борба, мој друже. Савила буржоазија рокове па ти се сама увлачи у кревет, не мораш је ни звати.

Богме ће мој Стојанчина озидати са својом госпојом! Сва жута ко лисица, па бијела, па румена, а има је и на кантар дао бог, има се зашта прихватити и горе и доље, Е, више би се волио једанпут с каквом варошанком здупити у плећа, с каквом свиленгаћом, нег да ми даднеш вола. Каквог вола, грешни Пепо! Више нег да ми другови одобре дупло сљедовање из министарског магацина.

Ова моја бедевија, курва ниједна, помамила се нешто око Стојанове женидбе, па само ронда по кући, пуше ко гусак и пријеча на ме. Би л и ти, вели, ањгиру грмечки, да ти је какву госпоју за ноге, а? Више вам не ваљају ваше старе жене, ратне другарице, које су заједно с вама газиле гору и воду и радиле за ову данашњу данашњицу. Прохтјеле вам се варошке шишке и успијуше, је ли!

Сјаши ти с мене, браним се ја, не могу ни с тобом накрај изићи, а камоли ћу с каквом правом госпојом. И ти си у господство ударила, осиједи ме с њим: те, Пепо, пери сваке вечери ноге, Пепо, обриј се, те, Пепо, нагланцај цокуле, те, Пепо, не пљуј у запећак, те немој штуцати... Иди бестрага! Најзад ћеш казати: немој ти, Пепо, више ни живјети! Јадан ми је и то живот кад се мени у мојој рођеној кући забрањује ходање босоногу и чешање пред гостима. Није то више никакав живот!

Де ти, де, дрећи се она, не дао теби бог да те каква варошанка узме под каманду, не би ти, мајци, смио чак ни омирисати бијелога лука, а камоли се набокати овако као што ти радиш.

Како нећу смјети лука, бог те видио, чудим се ја, кад је бијели лук здрав за сваку прехладу и грип, то и доктори кажу. Ко ће мени забранити лук, највеће моје задовољство, зашто сам се онда борио, жалосна ми мајка, Ено лука и у ботаници усликано, то ти је биљка с подземним... како се оно каже?

Е, мој Петре, бено моја, вели она озбиљно, прогураше наши другови и Козару и Сутјеску, провалише седам офанзива, али, веруј ти мени, у овој твојој, осмој, офанзиви, многи ће од њих погинути у рођеном кревету, изгубиће царство у меку душеку, крај какве буржујке. Видиш ли ти, јадан, да буржоазија почиње офанзиву из кревета, тамо се она теби увуче, па причај данас, причај сутра, дај ово, набави оно — заборавићеш да си икад Ђрмеч газио и зобеницу јео.

Пазидер, жено, па ти си читав теоретичар, могла би на курсу предавати, чудом се чудим ја. То ти је тачно што си казала, ено ти Миме Јероглавца, живог примјера: науко се и натуко свега и свачега ко јазавац, убио ме бог ако тај није даље од наше борбе нег икакав стари буржуј. Буржуј се бар за свог вијека и најео и напио, а наш Мима, и други као што је он, док се тај, мајци, засити, оде пола државе. Чак му ни буржујка не треба за испомоћ, ено му његове Стаке.

Остави ти Стаку, добра је она кућаница, окреће кожух ова моја, а ни теби не би ништа шкодило да још понешто набавиш у своју кућу. Видиш да свако вуче и швапско и државно, па зашто и ти не би омрсио брк. И ти си се борио као и други.

Не знам, жено, не умијем, браним се ја. Све што сам икад стекао и добио, то сам одрадио ево на овим својим згуреним леђима, па како ћу сад у какав џабалук и пљачку, побогу људи. Нијесу ти за нас, сиромаше, такве ствари, бојимо се ми, брате, тога посла. И на џабалук се треба навикнути.

Говорим ја тако, а у себи се мислим: па докле ћеш ти, Пепо брате, сам себе називати сиромахом? Роде мој, ти си био сиромах, био, еј, а сад је све то прошло. Ма како прошло, овај... Прошло, брате. Био си од малих ногу туђи најменик, слуга, па онда надничар, пусти аргат, па си склепао нешто кућице, задужио се, па опет у надницу, па... А сад си ти, невољо моја, народни борац, државни службеник баш као и онај који се родио у највећој газдинској кући, раван си сваком...

— Зар ја раван? — све из мене шапуће онај поплашени најменик. — Немој, болан, да те ко чује, не уваљуј ме у неприлику.

Е, роде мој, мислим се, кад ћу се ја већ једном ријешити овог сиротињског страха и зазора, овога уклањања свему и свачему? Кад ћу једном слободно погледати по овоме бијелом свијету?

Кад ћу, то ти ја, богами, ни сам не знам казати, али да је овај мој мали слободно прогледао, и не само прогледао него се просто ишчакарио, то ти је сигурна ствар.

Изиђем синоћ у двориште: цика, писка, дрека! Шта је, питам. Како шта, онај твој харамбаша марише све с реда, зортира од њега читава улица. Ко, зар мој Ђураћ? Јест, јест, Ђураћ, сад га зову Ђан. Измлатио малоприје генераловог сина, ено га дере се, зове тату.

Ајме мени, како ћеш генералску дјецу лемати, скочим ја и станем да скидам свој трофејни војнички опасач. Сад ћу ти ја показати, црни Ђане, пошто је ока шљива! Ако се ти можеш барабар носити с генераловим сином, богами ја не могу са његовим ћаћом.

Извоштим га ко вола и отјерам ла спава, а послије се нагињем над његов кревет, гледам га, разбојника, и нешто ми слатко на души ко да сам ручао пите зељанице. А ти тако, делијо моја, не зарезујеш никог живог, баш је тебе брига је л он министров, генералов, ил каквог

послужитеља., Е-е, а твог ћаћу Пепу лемао је свак у бога ком је само пало на ум, а он, јадан, није смио никога ни да дирне. Себи руке, кукавче, ти си сиротиња, како би се ти замјерао људима, ваља теби код њих крува зарадити. Чемерни мој круве, како си ти од мене направио ни човјека ни живинче, једва сам у рату мало до себе дошао и почео личити на чељаде.

А ти тако, синак, шапућем ја над њим, дигао си главу ко да ти иза леђа не стоји ерави ћаћа Пепо, него читава наша Федеративна, а? Па јесте, имаш и ти право, да стоји — стоји, ко ти шта може. Ни ја те, богами, не смијем превише кињити, јер ће ме браћа на конференцији оперушати ко пијевца.

Ето, све ја тако умујем и мудрујем стојећи над својим Ђурђом, плаче ми се од жалости над својим дјетињством и од радости над мојим дјечаком, а све у себи говорим: гурај само, сине, не дај ником на се, освети татине чемерне године. Научи се да идеш ко човјек, да гледаш ко човјек и да се браниш ко што се људи бране.

Охо-хо-хо, дан по дан, богами, па ћеш и ти једном дорасти до женидбе. Вала, ако ти се ћаћа Пепо није могао дочепати свилене госпоје, ти, богами, и хоћеш и мораш. Ићи ћемо заједно да је бегенишемо. Немој само црну и мршаву, ко бога те молим, него какву позадружну жују, па кад заљуља позадином, нек се увија асвалт ко на првомајској паради. Ево ти ријеч, због ње ћу се чак и лука одрећи, кад се гине нек се гине, па нек нам се у кућу усели господство комплет. Зашто смо се борили, је л тако, роде рођени.

А и лука ћу се ја прописно напробачати кад одем у Обљај, на годишњи одмор, не брини ти. Начупам лијепо добар снопић папуле па на поток. Наћи ће се тамо каква поширока врба, алба, па се извалим у хладовпну и само грицкам понајлак ко стари зец.



## XXII

Видим ја, брате мој мили, да ће најбоље бити да ја овај свој стан лијепо прогласим за хотел: хотел „Алајбегова слама“, директор Пепо Бандић, мајка му кукала.

И не закукада, богами, како ми је! Одакле ко удари, куд пошао да пошао, ево га на конак код бенастог Пепе: ту сам ти, каже, некако најслободнији, као код своје куће. И жена ти је наше чељаде, неће замјерити човјеку ако је мало каљав и прљав, шта ћеш.

— Неће, неће — потврђујем ја, а она моја, већ је видим, изишла у предсобље, преврће очима и богара у себи: гребем ти красни Грмеч и ко га даде на овај свијет, и овај је сигурно пун бува, ноге му смрде, а још ће добро бити ако од онога мог бенастог Пепе нешто не измами.

Па даба ти што дође познаник и комшија, него он још доведе са собом и некаквог свога кума Милу Крлику из Грдановаца и неку ћер пријатељице Јеке Боканове и... „знаш, ово ми је ту један пајдаш с Декића брда, заједно смо лежали у бајбоку због откупа, па ко велим нек проспава човјек ноћас под кровом, наћи ће се и за њега мјеста“. Хоће, како неће, кажем ја, а у себи се мислим: куд ми сад и рештанце за врат меће, украшће ми сикиру ил какву другу ствар, па ето ти белаја.

А најтеже ми је, брате мој мили, кад ми се у кућу ували један од онијех што гања споменицу. Препознаш га одмах још с врата. Није ни прага прекорачио, а већ се обзире око себе, мјерка ствари по кући и пријекорно врти главом: ехе, вели, нијесмо се овако погађали четрдесет прве кад сам ја на тенкове скакао и гледао глави мјеста, гледај, неко има свега и свачега, а неко сијева голе старке! Видим одмах шта је, дошао човјек да му ја свједочим за ону скакачину на тенкове, а није тенкова ни видио као ни ја своја леђа.

— Ма нешто се ја тебе слабо сјећам из четрдесет прве — почнем ја да увијам. — Ти си оно, канда, сједио највише код куће, горе у оној шикари повише села.

— Ко, је л ја?! — избечи се буразер. — Ајме мени, мајко моја, кад овако заборављају наши први другови и руководиоци, шта би онда човјек рекао за кога другог. Та ено ти покојног Јове Мајкића, заједно смо летке читали, то зна читава држава.

— Остави ти Јову — кажем ја. — Па ти си, брате, све до четврте офанзиве дуван шверцово, одбор је с тобом посла имао.

— Ја шверцово? Па ја сам, Пепо, роде, набављо дуван да наши другови имају што да запале — буну се он. — Није то било лако, главу у торбу па у Лику, могао сам зачас остати без себе.

— Нека, нека — тјешим га ја за то његово страдање, а он онда преврне ћурак и почне другачије; дај, болан, Пепо, потпиши ми изјаву, нема ту за те никаква посла ни штете, а мени ће бити од велике користи.

— Ено га де, како ћу ја лажно свједочити? — буним се ја. — Та јесам ли ја државни службеник, и члан Партије, и учесник у историјским моментима, бог те твој мазао.

— Па јесте, јеси, како да нијеси — признаје он. — Све је то тако, али свој свога мора припазити.

И деси се тако, богами, па ме неко и обрлати, сједнем и потпишем, а послуре сам три дана љут сам на себе: е, Пепо, Пепо, мислим се, поједе ли и ти што не треба. Да је толико првобораца било колико их се јавља сад иза рата, ми би још четрдесет прве слистили окупатора и све његове подле домаће сараднике, а не бих се ја патио пуне четири године и толику километражу измјерио и то све преко планина, од Пљешевице до Дурмитора, као прави мрки вук, канис лупус, што се вели у зоологији.

Па куд сва невоља, туд ето ти га, стиже неки дан и мој рођени ујак Рожљика. Донесе га ђаво с празном торбом, а ја чим то осмотрих, само претрух: овај ти је, богами, наумио да је пуну пунцату натраг однесе,

— Шта је, ујаче, велим, да и ти нијеси потегао за споменицу?

— А као зашто не бих ја, нећаче? — избечи се он. — Толики је други подобијаше, гори од мене, а ја сам увијек био у првим редовима.

— Јеси у првим кад наши другови сељаци навале да пљачкају какав магацин — подругнем се ја, а он баш ни да трепне, него мирно вели:

— Ко не зна за се, не зна ни за другога, мој синко. Свечи никад ништа нијесу створили.

Видим ја да њега треба распалити потезим калибром, па ти му истом креснем у очи:

— Бог те видио, како ћеш тражити споменицу кад си у четвртој офанзиви два дебела мјесеца био с четницима?

— Био па био, нећаче, — мирно ће он — морала се глава спасавати. Никакве они вајде нијесу од мене видјели, само сам забушавао и на казану активан био. Још да је какве среће, наши би мени то вријеме дупло рачунали због претрпљеног страха.

Окрени-обрни, не да се ујак Рожљика никако збунити. Покажи ти мени само, вели, гдје раде наши крајишки команданти, Коста, Славко, Петар, Ђурин, Војо, Рауш, а за остало ти не брини.

Однио га Ђаво, пронашао их и сам, стигао чак у Генералштаб, љуби, грли све одреда, виче, кори: ће сте, каже, ратни другови, сјећате ли се како смо офанзиве проваљивали, а? Богме се ви увалисте у мекоту, а ваш Рожљика нема ни честите цокуле а камоли нов ањуг. Још да није ове Унре\*, бог јој помогао, ја бих скакао голокрак ко дивојарац.

\* Управа Уједињених нација за помоћ и обнову (1943 - 1949)

Измамио тако, извукао, бога ти питај шта, неће ни мени све да каже, а онда навалио да и од мене одгули дио: дедер, вели, нећаче, учини роду глас, помози ујака, лако је теби, у тебе је једна рука увијек у државној каси.

Браним се ја, доказујем: није ово, велим, она стара трула Југославија, ово је наша народна држава, ваља то чувати, а он ти само одмахује као да гони муву: ћути, болан, дијете, нико се још није удавио државним залогам, будала је ко неће кад му је под руком.

Дадох му, на крају, неке старе војничке чакшире, половну кошуљу, бритву, џак и једне старе папуче, потрпа он све у торбу и још ме поче корити:

— Нијеси, вели, баш најбољи за свога. Еј, пусте среће, да ми је нешто нећак онај Мима Јероглавац, он ти је помогао свакога свога под Грмечом. Ено их, натукли се свега и свачега ко да су вршили офанзиву на Бачку.

Отпири тако ујак Рожљика у Крајину, натоварио се ко парип, а кад последије неколико дана, јадна ти мајка не била, осматрам ја по кући и лично примижетим, заједно са женом, да ми је из куће нестало неколико предмета.

— Ујак Рожљика, господа ми бога! — дрекнем ја ко да бацам паролу против домаће издаје, и брже-боље даднем се у инвентарисање штете. Прегледом се, драги мој, показало ово: дигао ми је мили мој ујкан један кухињски нож, двоје чарапе, моје и једне мог сина, нову новцату сикиру (има пик на сикире, убио га гром!), па старе дјечије панталонице, гуменог зеца, футролу од пиштоља (и на кожу има пик!) двије оловке (а неписмен је, пси га појели!), затим неке кухињске крпе, отирач за ноге, офанзивну бомбу на којој моја жена крпи чарапе и, најзад, молим ја тебе, једне моје наочаре, срећом оне слабије. Ето ти, де!

Гледам ја тај ујаков лоповски биланс, цокћем језиком, све ми је разумљиво, али се никако домислити не могу: шта ли ће му оне моје чемерне наочаре? Знам да му не

требају за гледање, ујак Рожљика је родом Личанин, има лоповске очи, не зна се види ли боље обдан или обноћ. Биће да их је стрпао у торбу уз ону нашу прастару сељачку примједбу: нека се нађу, могу некад затребати.

Ето ти види што ти је сељак. И сам сам некад припадао тој класи, али нијесам знао какав је то свијет. Па што се ја онда чудим нашем Мими Јероглавцу. То ти је, брате рођени, исти мој ујак Рожљика само дигнут на квадрат, како се то лијепо учи у математици.

— Квадратни лопов! Јест, богами, тако је — преслишавам се ја, па ти истом нешто претрнем. — А шта ли ће тек бити, јадна мајко, кад ли једног дана израсту они лопови на кубус? И о томе треба на вријеме промислити, никад математика не лаже.

## XLII

Кад год је први па се плата прима, мене спопадне некаква трема. Све ме је страх да ће благајник погледати у списак и одједном објавити:

— Друже Бандићу, тебе нема на списку, скинут си. Од овог мјесеца више не примаш плату.

Право да кажем, ја се не бих томе ни зачудио. Веће је мени чудо што се ја уопште налазим на државним јаслама, на џабалуку. Џабалук, јашта нег џабалук. Поваздан дремуцкаш за оним столом, преврћеш артије, неког јада и запишеш, пијеш каве, протежеш се, стењеш и размишљаш шта ли се сад ради под твојим Грмечом, а кад крај мјесеца — тап! — три хиљадарке на длан. Претргао си се, брате, од великог посла, и ред је да те награде.

Видим ја, мој Пепе, да се ти још нијеси навикао на господство. Рад је за тебе још увијек само оно што се ради рукама и пустом снагом: орање, копање, жетва,

ношење малтера на грађевини и томе слично. Сједење у канцеларији, наравно, није рад. Није дабоме. То је господство, ето ти шта је. Шта би друго и могло бити, ако ћемо поштено и по души.

А, брате мој, велика је ствар пара, динар. Велика, великачка. На селу се човјек жив одера, продаде што је најбоље из амбара и штале, па опет никад паре у џепу. Извуче је град. Он ти је и дадне, али ти је за трен ока и узме. Не можеш је згријати у руци као ни буву, искочи,

Гледам ја ону своју плату и мислим се: зар оволики новац стуцкати за цигло мјесец дана? Јок! Нијесам ти ја пропасник и распикућа. Ваља мени нешто оставити и за црне дане.

Почнем ја, богами, одвајати помало од сваке плате. Мјесечак по мјесечак, тога се добрано накупи.

Пита она моја:

— Пепо, колико сад имаш?

— Чега то? — правим се ја луд, јер ми се не да никако изјаснити колика ми је уштеда.

— Па то... колико си досад зашпаро?

— Хм, колико! Па нашло би се тако нешто око... — шарам ја и кажем јој за читавих пет стотина мање нег што сам имао. Морао сам бар мало и од ње сакрити, друкчије не иде.

Па цаба ти то што од ње тајим, него ја кријем и од самог себе. Увијек ће ти се код мене наћи бар педесет динара које сам негдје ћушнуо и од себе сакрио па за њих као не знам. Па заиста и не знам, заборавио сам их. Кад мени најгоре дође, оне ће и саме однекле испливати и показати се.

Нађем се тако с Војканом Стевандићем и почнем га испипавати је л он штогод заштедио и како код њега с

том работом стоји. Војкан ко Војкан, савио се онако црн и огорио као да су га изнад огњишта сушили, зирка испод обрва и циједи:

— Хех, братац, па нијесам ни ја гори од тебе. Кад можеш ти, могу и ја.

— Па јеси ли ти колико тога... — навијам ја издалека, чак од Козаре, а он, лисац печени, само мрси:

— Па тако... колико је бог дао, неће ми се посвађати у кеси.

— Је л то добро држати у банци, шта ли би човјек с њима? — бринем се ја, а он ти само квоца:

— Свак је себи најбоља банка, ја све тако нешто рачунам.

— Та ваљда је и у банци сигурно, држава гарантује? — опет ћу ти ја, а он се не предаје, вели:

— Видио си, брате, и сам, држава ти зачас оде к врагу, била па је није. Ево, ја памтим већ три-четири државе.

Слушам га ја, слушам, па се истом нешто побуним:

— Па, Војкане, никаква вјеро, ми за ову нову Југославију залегосмо и главама и имањем, толику ватру због ње изједосмо, а данас, кад јој ваља дати на чување пар хиљадарки, ми више у њу не вјерујемо. Срамота, друже, и на жалост!

— Ма ко то не вјерује? — поисправи се Војкан и показа очи. — Ево штедне књижице у џепу, и у банци ја пара имам.

— Е, та ти ваља! — осоколих се и ја, али више због себе сама. — И ја сам тога зеричак у банку положио, онако братски: пола у банку, пола овамо гдје ја знам, приватно.

— Богами и ја управо тако — обијели Војкан зубе. — О, брате, брате, као да смо се договорили. Пола, велиш?

— Пола, вјере ми.

— Па какви смо, и то је од нас доста. Све као рачунамо: рођена наша државице, ако нам, не дај боже, пропаднеш, нек бар пола пара спасимо, оно што је под сламарицом остало.

— Е, баш смо праве сељачине! — оборих и ја перјаницу онако самокритички. — Таман рачунаш да си побјегао далеко од своје прошлости, а она се одједном извуче из тебе и зграби те за гркљан: стој, не мрдај даље!

Напричасмо се тако, поштено се у очи погледасмо па свака себи, пођосмо кући да још онако у самоћи поново провјеримо и претресемо своје планове.

— Ех, проклета сељачка сиротињска душица, завезала се у сто чворова и мртвоузлици, па дедер ти то сад распетљај и наравнај. Пепо, Пепо, шта ћу ја с тобом, јадан ти сам.

## XLV

Што се овај наш устанак даље у прошлост одмиче, то све више расте број хероја, мегданџија и разних делија. Гдје год се наши састану и еглен о рату започну, ево ти одмах некаква јунаштва: те стражаре ликвидирао, те бомбу у бункер убацио, те пробио се кроз обруч, те усташе разјурио... оде то, бога питај докле! Просто да кренеш с пуном зобницом ордења од једне до друге групе причалица и да прегрштима дијелиш одликовања, особито она за храброст.

Обезобразио се народ, па то почело већ у очи лагати, онако из чиста мира. Нит пензију тражи, нит се за споменицу довија, нит неку другу вајду гледа, а опет измишља и везе да ти очи стану. Е то, видиш, никако не разумијем.



— Кад смо се оно тукли око Сасине — прича ми неки дан један буразер — прескочим ти ја, мој Пепо, у једну башту, кад иза неког зида — тап! — усташа. Е, баш си га, мајци, налетео гдје треба, помислим ја па — кок! — посред чела, ко зеца. Јадна ти мајка не била, нијесам још ни пушку репетирао — тап! — ево га други...

— А ти, боме, и њега — кок! — помогох му ја.

— Управ тако — гракну он — види се да ме знаш.

— Како да не знам — мрнђесам ја у себи — кад си заједно са мном бјежао са те исте Сасине, не би те авион стигао.

Заошија се тако понеки па не зна шта је доста. Читаву би дивизију слистио да га не прекине неки други са својом офанзивом. Просто ми дође неке вечери, кад највише главе лете, да подвикнем каквом горопадном мегданџији:

— Доста, рођо, дај нешто остави и за нас остале да бар сабље окрвавимо.

Примијетио сам да су нарочито крволочни ови који пушке никад омрчили нијесу, ови из коморцијских редова. С њима ни Хитлер не може крај изићи, ни он ти нема те пусте војске колико треба њима и њихову јунаштву. Грехота у бога колико непријатеља ти помлатише, просто пожалиш ту сироту војску како лијеже попут снопља. Нико ме ти не праштају, никог жива не остављају, нит им неко измаћи може. Та ко може и да се спаси од брза језика и наоштрена коморџије.

Па даба ти то што такви непријатеља у коријену сасјекоше, него ти исти и нама дотужише. Што су ти то неки офанзивци, ослободи драги боже! Од њих не стигнеш да кажеш ни да си ратовао, ни да си рањен, ни да ти је фамилија страдала. Крај њихове лажи, твоја истина некако изблиједи, смањи се, не умије од стида ни да прослови, да се покаже да је и она ту.

О, људи љуцки, ни у сну нијесам вјеровоа да ова пјена од лажи понекад може тако надрасти и премашити сваку истину да ти се просто и самом учини: има ту нешто!

Шта ћеш, било како било, чим се рат заврши, бојно поље прекрила браћа коморције, спусте се на плијен као гавранови. Наступа војска нашег Миме Јероглавца и њему сличних. Како ћеш се од њих одбранити, бога питај!

Понекад, опет, ја се даднем у мисли: зашто ли се данас не јавља наш Драгија и онакви као што је он? Зашто?! Ваљда се људи истински наратовали, па им више није до приче.

Мирна савјест канда не тражи ни барјака ни галаме. Тако ти ја нешто рачунам.

Ђуте ратници, ћуте, али кад се једном наљуте и проговоре, богами ће бити свакаквих гаћа. Кад крај крају дође, неће, вјере ми, Драгијина бригада ни данаске затајити.

Дао се ја, видим, у велике филозофије као да ми је Тесла ујак. Народне бриге бринем. Зашто да и не бринем? Борио сам се, све ово око себе и ја сам правио, па није ред да се баш сасвим демобилишем. Шта га знаш, ако се ми успавамо, може неком на ум пасти да нас, ратнике, пребаци у старо гвожђе, па шта ће онда бити. Богами, Јероглавци и они још гори од њих никако не спавају него раде радњу, буше и поткопавају, и док се ти окренеш, паде кућа на главу и поклопи те.

Ето ти, опет филозофија. Шта је ово са мнош?

Него, шта ја ту причам и друге корим кад ни ја нијесам цвијеће. Јесам поштено наступао, али сам, богами, још боље бјежао. Сијевале су драге ноге као љетњи свјетлаци и спасавале моју чемерну суву стрину из бојне гужве и кркљанца. Главе се нијесам ни сјећао као да је није ни било, то морам самокритички признати.

Ето, тако је то било некад, а данас... Данас ти ја засједнем уз каву заједно с нашом Драгицом, чистачицом, па упита ли ме она како је било у борби, ја ти само издубока уздахнем као да тенкове преваљујем и станем да везем. У почетку то иде споро, као тобож не марим да причам о свом јунаштву, а онда кренем и заобадам се као говече уз илињску жегу, сам себе стизати не могу.

— Ма јеси ли ти то, Пепо, побогу?! — чудим се ја слушајући рођеним уветима, из рођених уста, какав је грдан лом правио водник Петар Бандић. Слушам, па, богоми, малчице и повјерујем: шта фали Пепа, кажем, кад су толики други могли, зашто и он не би, а?

Причам тако, претварам се часком у јунака и делију (слађа је то работа од цицваре!), а кад се мало охладим и кренем кући, ја распалим по себи као из бацача:

— А ти тако, куго кокошиња, а! Заробио читаву патролу, је ли, помлатио толике легионаре? Ма шта ти то мени наказива! Доживиће ти твоји легионари дубоку старост и стећи читав буљук унучића, па нек њима Пепо Бандић прича крволочне приче.

Ето, ја тако, за трен охладим живац, а неко из дана у дан подјарује ватру под казаном и вози пуном паром кроз бојишта. Мога ми бога, чисто ми дође жао оноликих непријатељских војника што ни криви ни дужни изгибоше у ове наше мирне социјалистичке дане кад људи имају преча и паметнија посла.

## LVI

Ето ти, куд су ме у вечерњој школи ставили под унакрсну ватру ботаника и зоологија, па пропадох бубајући латинске називе, туд ми зададе посла и овај Осми март да сам се све пушио као какав стари лисац, канис вулпес, кад га укебају у кокошињцу.

Баш уочи тога дана дадоше нам на састанку директиву да сјутра треба бити пажљив према својој другарици, јер је, кажу, Осми март и свјесни другови ваља тога да се придржавају.

Ја, Пепо Бандић, бивши сељак и партизански водник, а садашњи чиновник и тамо некаква буџа, морам се, наравно, први показати. Пажљив, јакако!

Ухватим ти ја те исте вечери свог старог пајдаша, Војкана Стевандића, па ћу га приупитати:

— Рекоше ли вама да сјутра будете пажљиви према женама?

— Тхе, рекоше — промрси он кисело као да се најео дивљака.

— Па како ћемо шта велиш, а?

— Не знам ни ја, нит сам кад о тој работи радио — вели он, а видим да је у бризи. — Да јој купим јабуку, шта ли?

— А можда јабуке и не пасују за пажљивост? — бринем се ја. — Да ми не погријешимо?

— Да питамо друга Селима, он ће нам ваљда знати казати? — досјети се Војкан.

— Хајдемо.

Селим је, као што знате, наш стари ратни друг, а варошки је човјек па се ми њему увијек обраћамо за помоћ кад је у питању нека овако учена ствар.

Нађемо ти ми Селима у кафани, зовемо га у ћошак и у повјерењу му кажемо:

— Знаш, тако и тако, невоља нас до тебе доћерала: како би се ми сјутра показали пажљиви према нашим женама? Долази тај њихов празник, директива је ту, а ми смо ти невјешти тој работи.

— Нико нас никад томе учио није — правда се Војкан и шара очима по буцаку као да чека крокодила.

— Та шта да вас учи? — чуди се Селим. — Од вас двојице није било пажљивијих бораца према другарицама из наше чете.

— Е, то је био рат — примјећујем ја — а ми смо са својим женама углавном на мирној нози.

Зна добро Селим какво смо ти кићено цвијеће нас двојица, па почиње издалека и полако као на аналфабетском курсу:

— Добро, Пепо, јеси ли ти својој другарици кадгод купио неки поклон, онако нешто од срца, какву ситницу?

— Јесам, брате. Кад смо још ашиковали, купио сам јој на сабору химбер. Коштала флаша читав динар и по, а то је онда била велика пара.

— Химбер? Па може, може и то — попустљиво пристаје Селим.

— Па чим приспије бостан, ја ти њој лубеницу од пет кила. То ти је њезина мјера — узех ја да се шепурим.

— А ја од јабуке даље ни макац — признаје Војкан самокритички.

— Де, де, све је то добро, али овога пута, на овако свечан дан, ваља вам купити букет цвијећа па право другарици у руке. Лијепо јој честиташ празник, пољубиш је...

Нас двојица се згледасмо. Ко ће још при здравој памети цвијеће куповати и за то паре давати? Хајде де, да је нешто корисно, не бих бранио. Таман би ми требало

да ме неки мој Крајишник види како цвијеће купујем! Не бих жив остао од подругивања.

— Ма би л то могло бити без цвијећа — покушавам ја да се измигољим из обруча.

— Јок, јок, одмах губи свечани карактер.

— Изгубићу ја карактер ако мене неко види како сам се запртио с букетом кроз варош — ритам се ја.

— Ајме мени, не бих за сав широки свијет! — бечи се Војкан, а очи му дошле као у поплашена коњчета. — Та прије бих узео у руке ону најружнију жабу из мочваре, ону... Како се оно зваше? — ти си то, Пепо, учио.

— Буфо вулгарис — прискачем ја на латинском.

Обрни-окрени, видимо ми да се нећемо извући без тих проклетих букета. Затворило те у халку као на Козари па не попушта.

И тако, ето ти нас послѣје канцеларије, идемо према цвјећарници. Неће Војкан први, срами се, него се вуче за мнош као тифусарска колона, а све се обзире.

— Хајде, питај ти — гурка ме он пред вратима.

Излази продавачица, смјешка се па прво на Војкана:

— Шта је по вољи, молим?

— Имате ли, овај... купуса? — бубну мој побратим, јер у посљедњем тренутку изгуби храброст и не усуди се да помене цвијеће.

Дјевојка то схвати као шалу, па још меденије упита:

— А какво цвеће желите? То ви сигурно за Осми март, другарицама?

— Па јест, овај... за пажњу — смрси Војкан.

— Имате ли босиока? — питам ја, јер сам код нас, под Грмечом, једино с тим цвијећем долазио у контакт.

— Босиок је за гробље — циликну цурица. — Спремићу ја вама два букета финих каранфила.

— Замотајте само добро да се не види — напоменух ја.

— Скупо, брате, — примијети Војкан кад изиђосмо, а онај букет смотао под мишицу па га носи опрезно као хаубичку гранату.

— Како нам оно рече Селим? — преслишавам се ја. — Честиташ празник, цвијеће у руке и пољубиш је, а?

— Да ми бар тај пољубац некако забушимо — рогуши се Војкан. — Ко би још пред читавом фамилијом жену љубио. Та не крећемо у рат, све му до мора.

На самом заокрету у нашу улицу, ето ти однекуд нашег старог знанца, Миме Јероглавца, а ми — нога! — замакосмо у први бифе као два свјетлаца.

— Двије љуте, дупле! — издушује престрашени Војкан и преваљује очи на мене. — Погибија једна, па ето ти. Да је тај несрећни март бар сваке преступне године, некако би се и остало живо.

Тек на мом прагу мени се ноге истински одсјекоше. Сјетих се:

— А шта ли ће казати ова моја кад ме види овако с букетом? Од какве ли си то варошке роспије научио да се женама цвијеће носи! — рећи ће.

Опростим се са животом, форсирам праг, па право пред моју жену.

— Така и така ствар, велим, срећан ти твој данашњи празник и ево ти моје пажње, пола сам стотинарке за њу избројио.

Нисам право ни завршио, кад ли се она стрпа на мене — цмок, цмок, цмок! — нема ти код ње у томе забушавања, испразни читав реденик.

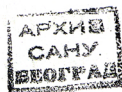
— Е, нек сам дочекала да си постао кавалир и цвијећа ми донио, па одмах не жалим умријети! — кликће она и очи јој сјају као шокачке Благовијести, а ја од чуда развалио уста, улетио би у њих митраљески коњ.

— Па нису баш сви кавалири изгинули на Сутјесци и на Козари, остао је још понеки да нам се сјеме не затаре — велим ја скромно, а све се у себи мислим:

— Е, брзо ли женско научи свакојаке марифетлуке. Пепо, Пепо отвори дер ти добро очи и почешће се сјети цвијећа да те који докони другар не би замијенио на рођеном полигону.

Читаво то поподне жена је пјевушила и цупкала по кући, а ја се чудим и крстим шта ли уради једна обична кита каранфила. Да је какво нарочито цвијеће, па баш и није, знам га напамет из ботанике: диантус кариофилус, једногодишња украсна биљка, има бијеле и црвене цвјетове, расте у Европи, Азији, Африци — ето ти читаве мудрости о каранфилу, а ипак... преобрати и мене и жену па начисто више не познам своју рођену фамилију, Пепикус Бандикус, дреново дрво испод Грмеча.





**PETNAESTI  
KNJIŽEVNI SUSRETI  
NA KOZARI**





*Биста Бранка Тупаџа  
(рад Сретена Стојановића из 1947. године)*



## О Књижевним сусретима 1978. године

Књижевни сусрети на Козари почели су да се одржавају 1963. године када се група млађих пјесника из поткозарских градова (Приједора, Новог Града, Санског Моста, Дубице, Цазина, Градишке, Српца, Бање Луке и Мркоњић Града,) окупила на Мраковици, најљепшем врху планине Козаре, да уз дружење читају поезију и воде угодне пјесничке *разговоре*. Њих подржавају и ускоро им се придружују и поједини старији и реномирани писци – Младен Ољача, Драган Колунџија, Скендер Куленовић, касније и многи други.

У подсјећању на те почетке треба поменути два датума: 1973. годину, када ови сусрети младих прерастају у општејугословенску књижевну и културну манифестацију, и 1978. годину, када се, после смрти Скендера Куленовића, установљава књижевна награда са његовим именом. Први добитник те награде био је Бранко Ћопић, а потом су слиједили Родољуб Чолаковић, Јуре Каштелан, Мишко Крањец, Младен Ољача, Васко Попа, Михаило Лалић, Блаже Конески, Данило Киш, Ранко Маринковић и други. Усљед распада Југославије *Сусрети* се нису одржавали од 1992. до 2001. године, када су обновљени и када је наградом био овјенчан Љубомир Симовић. У овој, другој серији *Сусрета* додјељују се двије врсте награда: „Скендер Куленовић“ (за најбољу књигу претходне године) и, сваке треће године, „Књижевни вијенац Козаре“ – награда за животно дјело.

Дакле, 1978. године одржани су 15. по реду *Књижевни сусрети на Козари*, који су окупили бројне учеснике и имали богате програмске садржаје.

## Хроника културних и књижевних догађаја у 1978. години

Почетком и у првој половини 1978. године у књижевној периодици Југославије углавном су објављивани прикази књига које су се појавиле у прошлој години. Дијалози о поезији, култури и друштвеним питањима били су у то вријеме отворенији него у претходним деценијама, премда је идеологија комунизма (па тако и цензура) још увијек била присутна и у јавном и у књижевном животу.

У једној анкети, на питање који су најзначајнији књижевни догађаји обиљежили протеклу годину, Бранко Ћопић је одговорио да је то било „појављивање Изабраних дјела Мирослава Крлеже ћирилицом, у десет књига, код Издавачког предузећа Слобода у Београду, као и одлука Издавачког предузећа Отокар Кершовани из Ријеке да штампа Изабрана дела Добрице Ћосића латиницом“. Од нових књига, каже Ћопић, „највише ме је обрадовало појављивање прве књиге романа *Понорница* Скендера Куленовића... С великим оптимизмом очекујем другу књигу овог романа“.

Књиге из 1977. и 1978. године које су изазивале пажњу и критике и јавности између осталих биле су: *Певања на Виру* Миодрага Павловића, *Како упокојити вампира* те *Одбрана и последњи дани* Борислава Пекића, *Повратак миру* Александра Тишме, роман *Сеобе* а онда и *Књига о Микеланђелу* Милоша Црњанског. Бора Ћосић је објавио роман *Тутори*, изашао је и роман *Понорница* Скендера Куленовића, док је Бранко Ћопић у мају те године у „Књижевним новинама“ објавио 12 пјесама под насловом *Сеоско гробље*. Милован Данојлић је објавио есеје *Муке с речима* и *Како је Добрислав протрчао кроз Југославију*, Милисав Савић је објавио збирку приповједака *Младићи из Рашке*, Мирослав Јосић Вишњић *Дванаест година*, Добрило Ненадић роман *Доротеј*, док је Душан

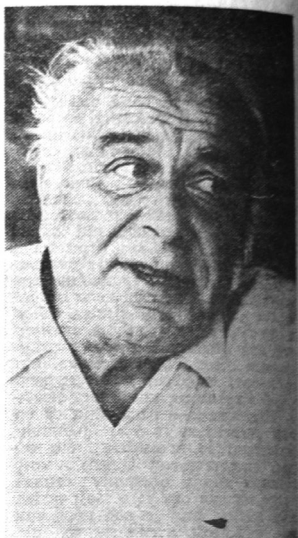
Радовић публиковао чувену збирку хумористичних записа *Београде, добро јутро*. Нове пјесме изашле су из пера Стевана Тонтића, Хулим и посвећујем, Бранислава Петровића, *Све самљи*, Рајка Петрова Ноге, *Безакоње* и *Родила ме тетка коза*, Драгана Колунџије, *Звоно за повратак*, а новим књигама пјесама огласили су се и Мирослав Максимовић, Душко Трифуновић, Владимир Настић, Бранко Чучак и други. Треба поменути и Ненада Грујичића, поријеклом Приједорчанина, који је те године објавио збирку пјесама под насловом *Матерњи језик*, а која је победила на конкурс у Књижевне омладине Србије за „прву књигу“ која ће бити штампана у „Едицији Пегаз“.

Највише критика и полемика у периодици тог времена, чини се, изазвале су књига пјесама Рајка Петрова Ноге „Безакоње“, потом полемичка расправа „Час анатомије“ Данила Киша, а онда и филм „Окупација у 26 слика“ Лордана Зафрановића.

Од књижевних дешавања у тој години издваја се договор издавачких предузећа у БиХ да заједнички објаве сабрана дјела Петра Кочића и Веселина Маслеше, док у Србије излазе сабрана дјела Шекспира, Сартра и Кафке. У Бањој Луци је одржан велики дводневни научни скуп о Петру Кочићу поводом 100 година од рођења. И у Београду је обиљежена та годишњица – свечану академију заједно су организовали САНУ, Филолошки факултет, Удружење књижевника Србије, Библиотека „Петар Кочић“ те Коларчев универзитет, а о Кочићу су говорили Скендер Куленовић и Димитрије Вученов.

Скендер Куленовић је, нажалост, почетком те, 1978. године, 25. јануара, изненада преминуо, у 67. години живота.

IN MEMORIAM



## СКЕНДЕР КУЛЕНОВИЋ

У тренутку кад су се рукописи овог броја већ сви налазили у штампарији, стигла је тужна вест о смрти истакнутог југословенског писца Скендера Куленовића, који је једно време, с Миланом Богдановићем, био и уредник „Књижевних новина“. Објављујући текст Бранка Попића, желимо да се бар мало одужимо светлој успомени песника „Стојанке мајке Кнежепољке“, уверени да ће у овом листу убудуће његовој личности и његовом делу бити посвећене још многе странице, у тежњи да се што боље схвати и објасни његово заиста изванредно и разноврсно дело.

## О ЈЕДНОЈ СКЕНДЕРОВОЈ ПЈЕСМИ

У МЈЕСЕЦУ фебруару, 1942. године, путовао сам, заједно с двадесетак другова, из Подгумца у Скендер Вакуф на партијску конференцију. С нама је био и Скендер Куленовић.

Успут, не сјећам се код кога мјеста, заробисмо на препад, без борбе, групу талијанских војника, смјештених у једној већој кући поред саме цесте.

Обичне војнике, „егзерните“, задржимо у заробљеништву, а фашисте, црнокошуљаше, средимо по кратком поступку.

Касније, кад смо се вратили у Подгумеч, Скендер ми једног дана поче речитовати стихове једне своје, још незавршене пјесме, везане за онај догађај с пута за Скендер Вакуф:

*Ухватисмо тако ми,  
пртином уз Јошуље,  
егзернита четири  
и три црне кошуље.*

*Егзернита четири,  
весела им мајка,  
четири солдачине,  
четири ждерицабе,  
четири бркобабе,  
четири зечје пушке,  
четири наше пушке,  
четири спрдачине.*

*А три црне кошуље,  
жалосна им мајка,  
три уши крвопије,  
три вране јајопје,  
три јастреба кривокрака,  
три твора смрдолака...*

Пјесма је била дугачка, читава мала поема и мени се одмах, онако „с пика“, веома допала и ја навалих на Скендера да је одмах објавимо. Међутим, он је ипак желио да је још мало дорађује и тако се то отегну све до капитулације Италије, септембра 1943.

— Ето ти, застари ти пјесма! — напалих се ја. — Одиссе ћаво фашистичку Италију.

— Ако мало вриједи, неће она застарити — одврати Скендер смршено.

Кад је та пјесма објављена и да ли је уопште објављена, то не знам.

БРАНКО ПОПИЋ



У Врбасу је у мају 1978. године одржан 10. фестивал југословенске поезије младих (било је 350 учесника, од којих су 24 постали „финалисти“). Од књижевних манифестација треба поменути „Борину недељу“ у Врању (која је те године одржана 12. пут по реду), „Кочићев збор“ на Змијању, у Стричићима и Бањој Луци (крајем августа), „Струшке вечери поезије“ (такође крајем августа), „Књижевне сусрете на Козари“ (8-10. септембра на Мраковици), „Стеријине дане“ у Вршцу (у октобру) и друге.



*Бранко Ђопић у разговору са Жељком Ружичићем,  
новинаром „Козарског вјесника“*

Поменимо да је те, 1978. године обиљежен јубилеј „30 година Књижевних новина“, а поводом којег је Бранко Ђопић изјавио: „Тридесетогодишњица Књижевних новина сјећа ме на оне некадашње полетне дане када смо били много млађи, храбрији и полетнији. Бјеше му! Пукни прстом за Мијатом! Ево смо данас обогатили, оумудрили и

улисичили се. Почесто се љубимо кроз камиш и чекамо свеопште помирење тамо код чика Крсте у Недођини. Цвјетајте млади – како би рекао Јесењин – ваше је да одржите Књижевне новине, које данас вегетирају на посној дијеталној чорбици, или да их сахраните глуво, без вијенаца и говоранција.“

Од књижевних награда у тој години издвајамо: за најбољу књигу године издавачка кућа „Свјетлост“ прогласила је књигу пјесама Анђелка Вулетића *Када будем велик као мрав*; у Србији је Седмојулска награда за књижевност припала Мири Алечковић; награда Драинчевих сусрета додијељена је Бошку Ивкову; награда „Младости“ припала је Ђорђу Сладоју за збирку пјесама *Дневник несанице*; на Фестивалу поезије младих у Врбасу награда је припала пјеснику из Дубице Рајку Лукачу; Октобарску награду за књижевност добио је Александар Вучо; награду „Милош Ђурић“ за преводаштво добио је Александар Саша Петровић за превод Апдајковог романа *Парови*; Награде АВНОЈ-а добили су Јуре Каштелан и Васко Попа. Поменимо и то да је Нобелову награду за књижевност 1978. године добио Исак (Јицхок) Бешевис Зингер, пољски писац јеврејског поријекла.

## Књижевни сусрети на Козари

# KOZARSKI VJESNIK

LIST SOCIJALISTIČKOG SAVEZA RADNOG NARODA OPŠTINE PRIJEDOR

● DANAS POČINJU ZAVRŠNE SVEČANOSTI 15. KNJIŽEVNIH SUSRETA NA KOZARI

## SUTRA NA KOZARI VELIKI POETSKI ČAS

● Branko Ćopić prvi laureat novoustanovljene književne nagrade „Skender Kulenović“.

Nakon književnih večeri koje će se večeras s početkom u 18 sati održati u potkozarskim komunama, čime će i zvanično početi završne svečanosti petnaestih književnih susreta na Kozari, sutra u jedanaest sati podno Spomenika na Mrakovici biće priređen tradicionalni poetski čas. Svoje stihove govoriće brojni pjesnici iz svih

naših republika i pokrajina. Očekuje se da će sutra velikom poetskom času na legendarnoj planini prisustvovati hiljade pionira, omladine i građana iz svih krajeva Potkozarja.

U Radničkom domu u Ljubiji u nedjelju u 12 sati, na susretu pisaca s ljubijskim rudarima, biće uručena književna nagrada

„Skender Kulenović“. Prvi laureat ovog značajnog priznanja koje dodjeljuju Radnici željezne rude Ljubija je istaknuti jugoslovenski književnik Branko Ćopić. Ovogodisnji Književni susreti na Kozari će inače velikim dijelom proteći u znaku sjećanja na Skendera Kulenovića, pjesnika proslavljene „Stojanke majke Knezopoljke“...

(O Književnim susretima opširna informacija na 11. strani)



У прегледу културних и књижевних збивања у Приједору 1977. и 1978. године, најважнији догађај је изградња намјенског сценског објекта за градско Аматерско позориште, што је био јасан знак да се друштвена заједница одлучила да развија културу и умјетност уопште. У локалним новинама могу се пратити бројне активности у граду – ликовне изложбе, гостујуће представе, пјесничке вечери, концерти, активности културних друштава и слично. Међутим, и даље се осјећао недостатак дома кулуре, библиотеке, читаонице, спортских дворана и сл.

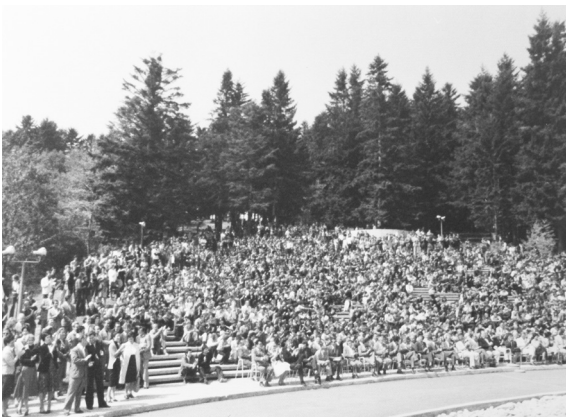
Најважнија културна манифестација у граду и регији, *Књижевни сусрети на Козари*, који „из године у годину окупљају све више значајних имена југословенске литературе“, ове године доживјели су неколико програмских измјена. Као прво, одлучено је да они почну у мају, а да се централни догађај, сусрети писаца, организује као и до тада, средином септембра.

Потом, *Сусрети* ће трајати три, а не два дана, биће праћени изложбама слика, драмским представама, књижевним представљањем једне од република или покрајина (за ову годину то ће бити књижевност Војводине), а новим издањима ће се промовисати и поједине издавачке куће. Уведена је и књижевна награда „Скендер Куленовић“, која ће се додјељивати значајним југословенским писцима за књижевни опус, а награде са истим именом додјељиваће и поткозарске комуне (саорганизатори Сусрета) оним организацијама и појединцима који су се у току једне године, између сусрета, посебно истакли у развоју и унапређењу културно-умјетничког аматеризма у средини у којој дјелују. Све награде имаће и новчане износе које додјељују Рудници жељезне руде Љубија (у данашњој валути: за лауреате 10 хиљада, а за културна друштва и заслужне појединце по 6,5 хиљада КМ).

Па да видимо како је то изгледало у стварности.

Наступом 10-так младих пјесника у Приједору, у недјељу 7. маја свечано су отворени, петнаести по реду, *Књижевни сусрети на Козари*. Ти пјесници, иначе учесници 3. *Сусрета Књижевне омладине Босне и Херцеговине* (на којем је било 70 писаца), а који су се два претходна дана одржавали у Бањој Луци, након наступа у Приједору, у сали Центра за усмјерено образовање, одржали су и књижевне вечери у неколико поткозарских комуна.

Ти књижевни сусрети младих били су једна од новина које је увео Организациони одбор козарских *Сусрета*, а који је под предсједништвом књижевника Младена Ољаче одржан у априлу те године. На истом састанку (у хотелу „Козара“ на Мраковици) именована су и два жирија – један за додјељивање награда у свим поткозарским комунама, за успјехе постигнуте у области културно-умјетничког аматеризма, а други за додјељивање први пут установљене књижевне награде „Скендер Куленовић“. Тај жири имао је пет чланова а сачињава ли су га Касим Прохић, Мирко Марјановић, Миљко Шиндић, Мехмедалија Сарајлић и Стево Далмација.



Централна манифестација овогодишњих књижевних сусрета, ВЕЛИКИ ПОЕТСКИ ЧАС код Споменика на Козари, одржаће се, како је тада утврђено, 9. септембра.

Између мајских и септембарских пјесничких сусрета организоваће се ликовне изложбе и изложбе књига, приређивати концерти и позоришне представе.

### Програмска дешавања

На Књижевну Козару 1978. године позвано је педесетак писаца из свих југословенских република и покрајина. И овогодишњи *Сусрети*, као и многи прије њих, били су обogaћени бројним културним садржајима.

### Први дан

*Сусрети* су, како је утврђено програмом, почели у петак, 8. септембра, с почетком у 18 сати, када су одржане књижевне вечери у Босанској Градишци, Босанском Новом, Босанској Дубици, Санском Мосту, Српцу, Лакташима и Бањој Луци, општинама које су уз приједорску били организатори Књижевне Козаре. На овим вечерима наступили су сви књижевници, учесници *Сусрета*.

Посебне награде и плакете „Скендер Куленовић“ за допринос у развијању културе и умјетности свечано су уручиване на тим књижевним вечерима у крајишким комунама, а њихови добитници били су: Радничко културно-умјетничко друштво „Васо Пелагић“ у Бањој Луци, Аматерско позориште у Приједору, Народна библиотека у Санском Мосту, Културно-умјетничко друштво у босанскоградишком селу „Орахова“, Хор Радничког културно-умјетничког друштва „Мићо Шурлан“ у Босанском Новом, Културно-умјетничко друштво „Јединство“ у Босанској Дубици те рецитаторске

секције основних школа „Момо Видовић“ у Српцу и „Др Младен Стојановић“ у Лакташима.

Књижевни сусрети на Козари су тако, како је тада с правом истицано, прерасли у „широки покрет културне акције на овом подручју“, и постали су значајна културна институција не само у Босанској Крајини него и цијелој Босни и Херцеговини.

### Дуги дан

Други дан *Сусрета* био је препун дешавања: у 10 сати у холу хотела „Козара“ на Мраковици отворена је изложба књига на којој су своје продукције представиле издавачке куће „Веселин Маслеша“ из Сарајева, „Глас“ из Бање Луке и Национални парк Козара из Приједора, а ту су се нашли и поједини наслови самих пјесника и писаца.

Након полагања вијенаца пред „Меморијалним спомеником“ на Мраковици, у подне је почео ВЕЛИКИ ПОЕТСКИ ЧАС. Уводне ријечи припале су Есаду Хорозићу, секретару за образовање, науку, културу и физичку културу Извршног вијећа Скупштине СР БиХ, те књижевнику Младену Ољачи, предсједнику Одбора *Књижевних сусрета*.

### Младен Ољача:

#### КОЗАРА ИЗМЕЂУ РАТИШТА И ЉУБИЛИШТА

„Срели смо се у знаку обиљежавања имена и дјела Скендера Куленовића, пјесника, приповједача, романијера, есејисте, преводиоца, друштвеног и културног радника, народног посленика, борца партизанског козарског одреда, члана одбора за одбрану Козаре 1942. године, писца летака, чланака, прогласа Србима, Хрватима, Муслиманима и другим антифашистима овог краја, у страшно вријеме кад је по козарским шумама вјетар разносио перје из преврнутих

и празних дјечијих колијевки и кад смо се, и партизани на фронту, и народ у збјеговима ових шума, борили за сâм опстанак у пустоши и пепелу, у лелеку и погибијама. Ту се родила Скендерова *Стојанка мајка Кнежопољка*.

Чинимо да Козара, оно што је била у рату и револуцији, остане и у култури наше социјалистичке заједнице.

Од овог великог ратишта, од овог страшног разбојишта, Козару претворише у невиђено људско састајалиште, у велико слободиште, у прелијепо игралиште и дивно љубилиште, а некадашње брегове и долине плача издигоше у чаробне висине пјесничке ријечи и поезије... Поезије иако понекад немоћне, да човјек може без ње, али тако свељудски присутне и незамјењиве, да морамо с њом... Човјек мора с њом, с поезијом...“

Завршним ријечима: „Живјела поезија, та велика људска милошта!“; академик и књижевник Младен Ољача отворио је ВЕЛИКИ ПОЕТСКИ ЧАС на Мраковици, центарлну светковину у оквиру традиционалних, 15. књижевних сусрета на Козари.

На платоу пред Спомеником козарској епопеји, срдечно и топло поздрављени од око 10.000 посјетилаца и љубитеља поезије, своје стихове говорили су књижевници из Београда, Сплита, Приштине, Новог Сада, Заграда, Мостара, Љубљане, Скопља, Титограда, Сарајева, Бање Луке...

У овом великом поетском сусрету учествовало је 36 књижевника: Драган Колунџија, Мирослав Антић, Мирко Божић, Вељко Ковачевић, Бранко Ћопић, Душко Трифуновић, Јаков Јуришић, Насиха Капиџић-Хаџић, Јуре Франичевић Плочар, Флорика Штефан, Гојко Дапчевић, Енвер Ђерђеку, Милутин Станишић, Месуд Исламовић, Марино Зурл, Алија Кебо, Перо Зубац, Велимир Милошевић, Радослав Златановић, Раде Обреновић, Миливој Славичек, Рајко Петров Ного, Ивица Вања Рорић, Ненад Грујичић, Али Подримја, Дара



Секулић, Ирина Харди Ковачевић, Радован Павловски, Ференц Фехер, Томислав Кетиг, Вићезослав Хроњец, Јоже Шмит, Радоња Вешовић, Синан Хасани, Славко Алмажан и Сретен Асановић.\*

Истог дана у 18 сати у фоајеу Аматерског позоришта у Приједору отворена је изложба посвећена животу и дјелу Скендера Куленовића. Изложбу је отворио и о Скендеровом животном путу говорио Лука Ловрић, представник приједорске општине.

Истог дана, с почетком у 19 сати, у Аматерском позоришту у Приједору одржано је књижевно вече посвећено дјелу Скендера Куленовића. Пред публиком, која је скоро до посљедњег мјеста испунила гледалиште, успомене на Скендера евоцирали су Младен Ољача и Бранко Бабић - Словенац, а о пјесниковом умјетничком дјелу говорио је др Касим Прохић, књижевни критичар из Сарајева.

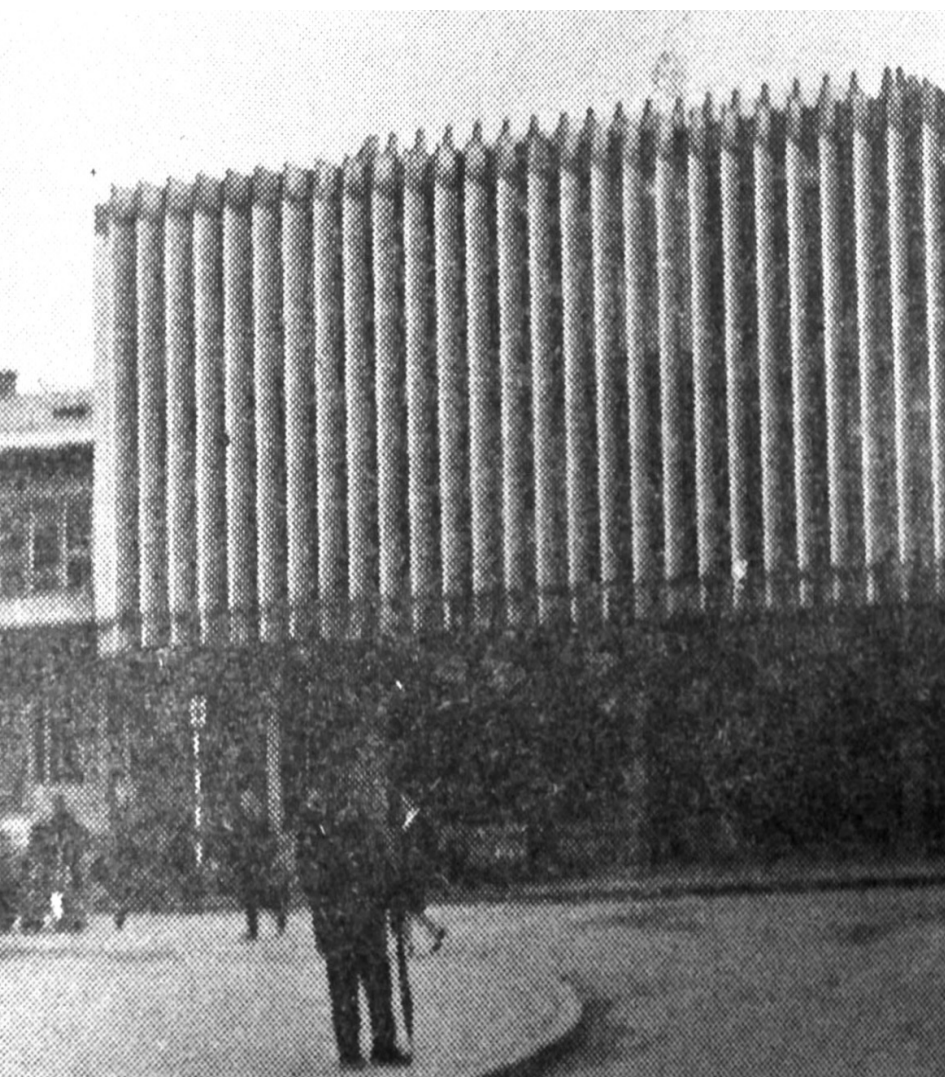
Након тога своје стихове говорили су пјесници Флорика Штефан, Јуре Франичевић Плочар, Гојко Дапчевић, Јоже Шмит, Енвер Ђерђеку, Радован Павловски, Драган Колунџија и други.

### Трећи дан

У недјељу 10. овог мјесеца, трећег дана *Сусрета*, у Радничком дому у Љубији, рударском градићу удаљеном 12 километара од Приједора, у подне је организован сусрет књижевника с љубијским рударима, и том приликом је Бранку Ћопићу додијељена књижевна награда „Скендер Куленовић“.

---

\* Поводом *Књижевних сусрета на Козари* 1978. г. биће објављен један број бањолучког часописа „Путеви“ који ће у цјелости бити посвећен овој овој манифестацији и књижевном дјелу Скендера Куленовића.







*Отварање изложбе књига и издавача*



*Изложба Скандеру у част*



*Полагање вијенаца на Спомен-обиљежју*



*Велики поетски час*

## Naš gost

### Branko Čopić



*Kog otkopam iz tvoj kraljevi, tek  
uzgorn i nepocasi obiti najjedine boji  
te. Neka mi sve neva: o; najjuna  
go bacu u tvoj: brega u jom... uen, na  
ve riniuaj!*

*Koga kom nak - u nove stasno  
saku, odasno najna, ijeratij nase  
gbe na netai secinuajone ngeag  
nasei jofjake najjuna.*

*Brat Branko Čopić*

Danas je, na našu radost, omljeni Branko Čopić na Kozari. Sutra će s ostalim književnicima govornik svoje stihove, a prekosutra u podne, u ljubiskom Domu kulture, primice književnu nagradu „Skender Kulenović“.

Eto prilika da ga vidimo, čujemo i pozdravimo! I da ga ponešto upitamo.  
Neka Kozara ječi od naših aplauza upućenih velikom i dragom književniku.

Za današnji broj, na stranici za mlade, odabrali smo njegove „OGLASE KUPUSNOG LISTA“.

#### NUDI SE DIREKTOR

*Poletan, spreman dečak osnivač,  
ne pije vino, ne voli monac,  
šecerne stvari njegov su sektor,  
zato bi rado bio direktor  
negde u selu ili gradu,  
a u fabrice za čokoladu.  
Jedina mana –  
priznajem grešan –  
mnogo sam ješan!*

#### POZIV

*Rođena kuco, vrati se kući,  
neću te više nikada tući!  
Mali je, kumi, tučnoga lika  
Vrebalov lika  
iz Erdevika.*

#### ZAMENA

*Četiri dvojke, nove-novorate,  
svojina lična Kostića Rate,  
menjam, da znate,  
za jednu trojku, srednju, staru,  
poloenu možda ili u kvartu.  
Opština Ruma,  
seoce Vrećac,  
Ratibor Kostić,  
azbukostrelac.*

#### SKREĆE SE PAŽNJA

*Vocke mi krasno cvetaju, eto,  
kraljaka biće čitavo leto,  
Dacima najljub da imam pesno.  
Baštovan Krum  
Šabački drum.*

#### NADENO

*Loptu od krpe naš'o sam. Pozori!  
Juče mi njome razbiše prozor.  
Veseli strahoc nek mi se svrati,  
da mu je čika u redu vrati.  
Srdan Oklobadžija,  
bivši tobadžija.*

ODRŽANI 15. KNJIZEVNI SUSRETI NA KOZARI

BARJAZUJA, ponedjeljak, 11. septembra 1973. Broj 2729

GLAS DRUGO IZDANJE

IZ OBLASTI KUPUSNOG LISTA, POKUSNOG OBLASTI

**DUHOVNA SVJETLOST KOZARE**

- Sveopšti književni susreti pomenuti su upitno na ne-  
dostatak promatranja književnika i redakcijska Skendera Ku-  
lenovića.
- Književni susreti pomenuti nisu ništa manje zanimljivi  
i zanimljivi književni susreti pomenuti su 12.000 su-  
bitno pomeni upit.
- Čitav festival... (text partially obscured)

Strana 4



PRILIKOD, 16. SEPTIMBAR 1973. - IZLAZETKOM - ČLANA I DIN - BROJ 159 - ODOKA IV

**KOZARSKI VJESNIK**

LIST SOCIALISTIČNOG SAVETA RADNOG NARODA OPŠTINE PRILIKOD

FUDBALOM IZDIRELE KNJIZEVNE NAGRADE  
SKENDER KULENOVIĆ

**KOSTA NAD  
ČESTITAO ČOPIĆU**

Prilikod izdirenje... (text partially obscured)

● ZAVRŠENI PETNAESTI KNJIZEVNI SUSRETI NA KOZARI

**U REVOLUCIJI PJESMA,  
U PJESMI REVOLUCIJA**

● Članopisni susreti su pomeni u zbirki upitno na Skendera Kulenovića i u zbirki pomeniti pomeni Vrećac.

Strana 4, KUPUSNOG LISTA

## Саопштење жирија

Говорећи о духовно-поетском братству Скендера Куленовића и Бранка Ћопића, лауреата новоустановљене награде, др Касим Прохић је говорио о етичкој љепоти наше револуције, која је на овом примјеру, као и на многим другим, потврдила изворно јединство поетског и револуционарног чина.

### Др Касим Прохић:

#### МОРАЛНА И ДУХОВНА СПРЕГА ДВАЈУ ПЈЕСНИКА

Пишући о Ћопићевом „Глувом баруту“ Скендер Куленовић је писао не само о драмском склопу овог романа и литерарном пластицитету његових ликова, него и о оној стварносној основи која је, као најзначајнија етапа наше историје, била истовремено и морално и непосредно животно-превратничка. „Што више будемо духовно сазријевали“, пише Куленовић, „све ће се више успостављати континуитет наше мисли, све ће нам се више откривати да је ова борба била једна згуснута, стјечишна, у прштаво усијање доведена дионица нашег историјског континуитета, која је из своје још неохлађене творевине и стара стврднута бремена, из своје нерасцвјетане потенцијале нових бремена и творевина, предала, у хиљаду видљивих и невидљивих облика, дионицама данашњим и преко њих будућим“. У истом тексту Куленовић ће, оцјењујући „Глуви барут“, истаћи битан моменат Ћопићевог књижевног стварања, тако битан да се он може прихватити као укупна, сабирајућа одредница Ћопићевог књижевног опуса, његова свакоме од нас препознатљива аура. „Ћопићево дјело је“, каже Куленовић, „једно поетско-морално војевање, једна поема о једној новорођеној звијезди која се у хаосу покапала својом властитом крвљу и која се умива својим властитим астралним сјајем.“

Навели смо ове Куленовићеве ријечи не зато да бисмо се присјетили да је један писац аутентично свједочио о другоме, и то свједочио са непоновљивим читалачким узбуђењем и аналитичком разборитошћу истовремено, нити да подсјетимо да је живљено братство ова два велика пјесника литерарно посебно успјешно изгравирано у Куленовићевом есеју „Пријатељство поезије и поезија пријатељства“ – него да овом приликом још једном откријемо велико чудо моралне љепоте, онај етички патос Ћопићеве и Куленовићеве умјетничке ријечи који је, рекао бих, директно диктирао „Стојанку...“ и „Пјесму мртвих пролетера“, „Шеву“ и „Везиљу слободе“, и који је ову двојицу аутора снажио вјером да је, како пише на једном другом мјесту Скендер, „морално лијеп човјек ипак реално могућ и да поезија није ништа друго до курир који од тог могућег човјека долази нама, реалним људима.“

Ако је истина да је пјесник велик тек онда када иза његове ријечи проговара колективни субјект, а да се при томе тај ниво универзалног постиже само ако се слуша хук властите природе или закон најличнијег језгра – онда се за Бранка Ћопића и Скендера Куленовића може рећи да су остварили јединствену моралну и духовну спрегу, у смислу њихове најнепосредније везаности за ону линију хуманитета коју је изнијела наша револуција и која је у њиховом дјелу присутна као назначени етос пјесничког чина, као онај митски основ који је њихове пјесничке визије учинио колективном вјером и евокацијом.

Зато, награђујући Бранка Ћопића наградом „Скендер Куленовић“ жири награђује како његово књижевно дјело узето по себи, тако исто све оно што оно претпоставља, револуционарни хумус из којег ниче, заправо оно достојанство сјећања из којег извире и наду коју проноси и умјетнички именује.





*Бранко Топић чита пјесму о Драгињи с Козаре  
(„Ој, ђевојко, драгај душо моја...“)*

## Овјенчани писац Бранко Ћопић

Као и остали учесници, и Ћопић је током ових тродневних сусрета (у школама поткозарских комуна, на Поетском часу на Мраковици, а онда и у Љубији) говорио пјесме и читао прозне одломке из свога опуса.

Није, међутим, остало забиљежено да ли је Ћопић приликом добијања награде „Скендер Куленовић“ одржао какав говор, односно свечану бесједу, или се одлучио да присутнима прочита неку причу или пјесму, као што се то тада и дешавало.\*

Један податак из његове заоставштине (која се налази у Архиву САНУ-а у Београду\*\*) открива нам пјесму коју је, између осталог, Бранко говорио на Поетском часу: наиме, на полеђини једне његове фотографије остало је записано: „Ћопић чита пјесму о Драгињи с Козаре, Мраковица, 1978.“ Ријеч је, у ствари, о пјесми „Ој, ђевојко, драгај душо моја...“.

Оно што је такође остало забиљежено јесте да је он те године у књижевним листовима, а поготово у тематима посвећеним Скендеру Куленовићу, у неколико наврата објављивао пјесму „Момак и по“ из циклуса „Сеоско гробље“ (1978). По свему судећи Ћопић је ту пјесму намијенио (посветио) свом пријатељу Скендеру Куленовићу. А највјероватније је и њу говорио у наступима на козарским *Суретима*, поготово стога што су они те године били у знаку изненада преминулог пјесника „Стојанке мајке Кнежополке“.

---

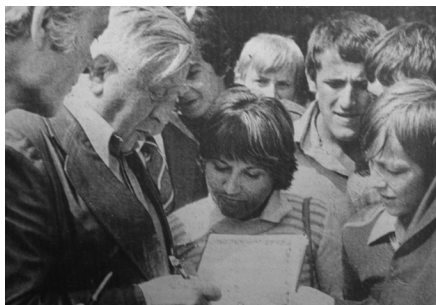
\* Како је већ и поменуто, када је приман за редовног члана Српске академије наука и умјетности, 16. децембра 1965. године, Ћопић није саопштио одређену, за ту прилику писану приступну бесједу, већ је прочитао своју приповијетку „Дане Дрмогаћа“.

\*\* Овом приликом се најискреније захваљујемо академицима Василију Крестићу и Милосаву Тешићу који су нам омогућили увиде у заоставштину Бранка Ћопића, у пишчеву документацију, фотографије и умјетничка дјела, а која се налазе у Архиву САНУ-а и у „Задужбини Бранка Ћопића“.

У представљању Бранка Ђопића и ових *Књижевних сусрета на Козари*, умјесто пишчеве бесједе, доносимо његову приповијетку „Битка на Козари“. Она је објављена 1946. године у београдској Просвети, у циклусу приповједака „Срце у бури“, и, истовремено, у загребачкој Просвјети, у збирци „Роса на бајонетама“. У њој је на дјечији искрен начин исказано дубоко саосјећање са народом страдалим у Бици на Козари (која је трајала од 10. јуна до 15. јула 1942. године); истовремено, у њој је приказано, или боље речено – одржано и једно необично опијело за све жртве злочина које су над српским становништвом извршиле јединице нацистичке Њемачке и Независне државе Хрватске.



*Ђопић добија награду "Скендер Куленовић"*



*Бранко окружен најмлађом публиком*

## „БИТКА НА КОЗАРИ“

У собици с једним прозорчићем, у тој вјечито сумрачној просторији која даје влагом и мирише на устајалу рубенину, седмогодишњи дјечак, мали Марко — води велику битку.

На испрљугану и неравну земљаном поду постављене су једна наспрам друге двије војске: углачани и потамњели стари љешници, извађени из мамина ковчега — то су наши, Козарчани. Ситан и тврд орах „коштуњавац“, метнут усред љешника, то му је Шоша, командант Козаре. Наспрам њих поставила се друга војска, много мање занимљива: кукурузно зрње, неједнако и свијетло, то су Нијемци и сви они остали с њима. Празна орахова љуска — то је омрзнути њемачки генерал Штал, који командује нападом на Козару.

— Ево, сад ће Шоша ударити овога Швабу, па нек одмах одлети хиљаду стотина метара — завјеренички шапуће мали, узбуђених свијетлих очију, па подиже орах између „Козарчана“ и удара с њим једно издвојено кукурузно зрно које одскаче као свјетлица и са сухим циком звоцне у прозорчић.

— Ето баш, нека, нека, дабогда црко, погинуо си.

Шкрипе мрка напукла собна врата. Провирује Марков добричина дјед, малокрван и зимогрољив старац.

— Шта ми то радиш, рођено ђедово?

— Ратујем — кратко одвраћа мали, занесен у своју игру — браним Козару.

— Брани, брани, паметно ђедово браћење — смекшано мрмља стари поново затварајући врата. — Бојим се само да им ти нећеш помоћи.

И старац, замишљен, обара главу и послушкује.

Отуд од Козаре чује се доброћудно и пригушено куцкање митраљеза. Удаљено и без снаге, оно се не чини нимало страшно нити подсјећа на рат и погибију. Изријетка се чује глуво и дубоко думбарање топова од кога се потреса земља и задрхти срце. Људи застају у послу и с уздахом послушкују.

— Чуј-де како громиња на Козари. Јадни Козарчани, неће одољети, па да их је још десет пута онолико.

— Страоте, људи, ко се живом Богу моли... Јес' ти, Тодоре, закопао своје жито?

Већ више од мјесец дана води се велика битка на планини Козари. Генерал Штал, „командант борбене скупине Западна Босна“ баца у борбу све нове и нове резерве. Обруч око планине све се безнадније стеже.

Мали Марко једини се не обзире на Шталов смртни план. Штал нема толико резерви да њега може потући. Узалуд му сва појачања.

— Џабе сте пошли, да вас је још толико — пркосно шапуће мали у зимљивој хладовини собе и тврд љешник срдито удара у групу кукуруза - Нијемаца, који се уплашени распрште на све стране.

— Аха, аха, утекоше! — злурадо се руга дјечак и одбачајући се на утрнула кољена поново враћа „Нијемце“ у борбу.

Кад се сунце већ одавно спустило иза ниска збијена бријега, тешког од сјене, у соби почиње да расте мрак и да неугодно стеже пуну невеселу просторију у којој се дијете игра. Љешници - Козарчани губе се и пропадају у таму, дјечак остаје сам и страх га је пред „Нијемцима“ који још с посљедњим напором свјетлуцају из помрчине с невидљива пода.

У то вријеме оживљава и битка на Козари

Пробуде се одједном читаве батерије топова и стану у салвама да засипају планину. Топовска канонада слијева се у непрекидно моћно мумљање које без престанка одлијеже у даљини и дрхтавицом испуњава љетњу ноћ. Није јасно човјеку дршће ли он то од влаге и хладноће коју навлачи ведро ноћ или од тога далеког потуљеног громињања.

Усамљени дјечак све се више губи и судбина битке сад више није у његовим рукама. „Козарчани“ су потонули некуд у мрак, нема их више с њим, и сад је мали сам, сам против читаве ноћи, непознате и тајанствене, пуне далеке грмљавине и невиђених страхота. Из сваког мрачног угла пријети нешто огромно и крилато. Дијете сваког тренутка очекује, кад ће се нешто надвити изнад њега и, заклањајући читав свијет, шапнути му гласом од кога се оглуви:

— Уху, мали, сад си мој!

Са стегнутим срцем, окованим у студену језу, дјечак бјежи на врата једва измакнувши да га „оно“ из собе не зграби за врат. Весео пламен с огњишта испуњава га срећним бескрајним сјајем, страхоте узмичу назад у собу и мали се, опијен блаженством спасења, главачке баца дједу у крило.

— Ђеде, хоће ли надјачати Козарчани?

— Хоће, брате, како да неће — замишљено га увјерава дјед и некуд одсутан духом гледа у пламен и милује топлу дјечју главицу загнурену у своје крило.

\*

Једне узбуђене ноћи, пуне појачане митраљеске ватре и топовске грмљавине, пробио се из обруча Ранко Шипка с једним десеткованим батаљоном Козарчана. Од његових бораца дознало се за сву страхоту и опасност битке на Козари.

Послије је још неколико дана одлијегала тутњава која је све више слабила и по селима под Грмечом пошао је невесео зимљив шапат:

— Пала Козара. Изгинули Козарчани.

Нико није ту вијест изговорио пуним гласом, али је већ свак знао и чуо шта је било на Козари.

И мали Марко чуо је шта се десило са његовим љубимцима.

Сад смирени дјечак сједи у пустој соби и растужено гледа на своје бојиште.

Узалуд је неколико пута додирнуо своје борце миљенике, љешници су били хладни и тврди. Не игра му се више. Како да се игра, кад су Козарчани изгинули. Нема ни Шоше, и он је тамо остао и сигурно погинуо.

А гледај — омрзнути Штал остао је жив. Жив! Читаво вријеме мали је знао и вјеровао да ће драги Козарчани потући и Штала и његову војску, а види сад! Зашто је остао жив онај кога дјечак не воли? Зашто се десила та немила и туђа ствар коју он не може примити и разумјети?

Дуго ћути малишан над пустим и мирним разбојиштем, а онда тешка срца скупља „Козарчане“ у своју црвену личку капу и спорим кораком излази у башту. Тамо, под ниском кржљавом дуњом са мрким чупавим плодовима, копа гроб заостреним комадом јалова дрвета. Ћутке, не бројећи их, сахрањује своје „Козарчане“ и над уздигнутом хумком поставља мали дрвени крстић.

— А сад би се требало помолити — досјећа се мали клечећи на сувој земљи која му боде кољена. Крсти се земљавим прстићима једном, па други и трећи пут, али му никакве молитвене ријечи не падају на памет. Најзад му паде на ум сеоски црквењак Јово, сјети се његових ријечи за црквеном пјевницом, па стаде тихо да пјевуши и сузе му од узбуђења ударише на очи.

— Свја-ти Бо-же, свја-ти крјеп-ки...

Даље није знао, па је зато још неколико пута поновио све испочетка. Било је у тим ријечима нешто гробно и посмртно. Сјена смрти и сахране минула је над малим гробом изгубљеним међу оштрим мирисним стабљикама невена и пепељавим лозама бостана осутих ситним свијетлим цвјетовима.

Кад се поново вратио у собу, малишан је покупио одвратне, жуте и тврде кукурузе-Нијемце, прошврљао с њима горе-доље по дворишту и најзад их бацио пред мршаву крмачу клемпавих ушију, сивих од скорена блата.

— На, ето ти, па их свију подави!

Док је слушао како се „Нијемци“ међу и крцкају под зубима прождрвљиве животиње, осветољубиви дјечак осјећао је како се у њему поново буди и са сваким откуцајем срца све више расте шумна сунчана радост.

Код јаме за креч гргутала је и ширила лепезасти реп једна пиргава раздрагана грлица. Вјетар је наносио млак меден мирис прецвјетале липе. Иза ниска љескара зацилигало је звонце и брижно се јавила овца отегнуто блејећи, а малишан се сјетио свијетлог немирног стада јагањаца и свог друга чобанина Перице који се сад враћа с појила, па се срећно насмијешиио заборављајући осамљен гроб „Козарчана“ сакривен у невену.





*Жорж Скригин: Мајка Кнешпољка*



Штампање ове књиге помогли су  
Рудници жељезне руде "Љубија" Приједор

## САДРЖАЈ

1. ЖИВОТ И ДЈЕЛО БРАНКА ЂОПИЋА .....
2. БРАНКО ЂОПИЋ: МОЈ ЖИВОТ И КЊИЖЕВНИ РАД .....
3. ИЗБОР ИЗ ПРОЗЕ И ПОЕЗИЈЕ .....

### I. ТЕЖАЦИ (ПРИПОВИЈЕТКЕ 1)

ПЛАНИНЦИ .....
УНУК ГАЈАНА КУКИЋА .....
ПОЗИВНИЦА .....
У ПЛАНИНИ .....
ПИСМО СОЈЕ ЧУБРИЛОВЕ .....
ПЕКИШИНО ПИСМО .....

### II. БОЖЈАЦИ (ПРИПОВИЈЕТКЕ 2)

ХОДАЛИЦЕ .....
НИ СЛАВАН НИ СТРАШАН .....
СЛИЈЕПИ МЛАДОЖЕЊА .....
ЗЕМЉА КОЈЕ НЕМА .....
РАСТАНАК .....
ВЕЛИКИ РОЖДАНИК МАЛИШЕ СЕРДАРА .....

### III. ПЈЕСНИЦИ (ПРИПОВИЈЕТКЕ 3)

ПРИЧА О СЕДМОРИЦИ ИЗ АПСАНЕ .....
НА СЛОБОДИ .....
МОЈ ДЈЕД И КРАЉЕВИ .....
СВАК СВОЈУ ПЈЕСМУ .....
ЂУРИН ДОБРИ БОГ .....

IV.  
СВИЈЕТ ДЈЕДА РАДЕ  
(ПРИПОВИЈЕТКЕ 4)

ПОЕТИЧКИ ЗАПИС: ДРАГИ МОЈ ЗИЈО .....  
БАШТА СЉЕЗОВЕ БОЈЕ.....  
ПОХОД НА МЈЕСЕЦ.....  
СВЕТИ РАДЕ ЛОПОВСКИ .....  
ЈУНАЧКИ СВИЈЕТ МАЛИГАНА ДЕЛИЈЕ .....  
СУНЧАНИ СВИЈЕТ МОЈЕ МАЈКЕ.....  
СЛИЈЕПИ КОЊ .....  
У СВИЈЕТУ МОГА ДЈЕДА .....

V.  
СВИЈЕТ СТРИЦА НИЦЕ  
(ПРИПОВИЈЕТКЕ 5)

АУТОБИОГРАФСКИ ЗАПИС УЗ ЗБИРКУ „НЕСМИРЕНИ РАТНИК“ .....  
ЖЕНИДБЕ МОГА СТРИЦА .....  
ПРИЧА О ДОБРОЈ КУЈИ .....  
КРАВА С ДРВЕНОМ НОГОМ.....  
СТРИЧЕВО КУМОВАЊЕ.....

VI.  
СЕОСКИ ГРОБОВИ  
(ПЈЕСМЕ 1)

МОМАК И ПО .....  
ЂУКАН С ЛУЛИЦОМ.....  
У КОЛУ КОКАН .....  
РУДАР ИЗ МИНЕСОТЕ .....  
ЛОПОВ МИКАИЛО .....  
ПОЛИЦАЈАЦ ТОДОР .....  
ВЕСЕЛА ЖЕНИЦА.....  
БЕЗИМЕНИ МЛАДЕНАЦ .....

VII.  
ГРОБОВИ РАТНИКА  
(ПЈЕСМЕ 2)

ЗАПИС УЗ ЗБИРКУ „ОГЊЕНО РАЂАЊЕ ДОМОВИНЕ“ .....  
СЈЕЂАЊЕ НА УЧИТЕЉА .....  
ПЈЕСМА МРТВИХ ПРОЛЕТЕРА .....  
ОТАЦ ГРМЕЧ .....  
„ОЈ, ЂЕВОЈКО, ДРАГАЈ ДУШО МОЈА...“ .....

НА ПЕТРОВАЧКОЈ ЦЕСТИ .....	
ПРИЧА О ИЗГУБЉЕНОЈ .....	
ПОВРАТАК БЈЕГУНЦА .....	
ЛИКА .....	

VIII.  
СВИЈЕТ НЕСМИРЕНОГ ДЈЕЧАКА  
(ПЈЕСМЕ 3)

ЗАПИС УЗ ЗБИРКУ „МЈЕСЕЧИНА“ .....	
МЈЕСЕЧИНА .....	
ПЈЕСМА ЂАКА ПРВАКА .....	
ПИСМО .....	
МАЛА МОЈА ИЗ БОСАНСКЕ КРУПЕ .....	
КОЛИЈЕВКА .....	
МОЈ КУМАШИН .....	
ВЈЕРНА КОБИЛА .....	
ДРУГАР ВЈЕРНИ .....	
ПЈЕСМА ЗА МОЈУ РУКУ .....	
ОПЕТ МЈЕСЕЧИНА .....	

IX.  
ПРИЧАЊА ПЕПЕ БАНДИЋА  
(ОДЛОМЦИ ИЗ РОМАНА „ОСМА ОФАНЗИВА“)

III .....	
XI .....	
XV .....	
XXII .....	
XLII .....	
XLV .....	
LVI .....	
4. КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ НА КОЗАРИ 2017. ГОДИНЕ .....	
Биста Бранка Ћопића (рад Сретена Стојановића из 1947. године) .....	
О Књижевним сусретима 1978. године .....	
Младен Ољача: „Козара између ратишта и љубилишта“ .....	
Саопштење жирија: „Морална и духовна спрега двају пјесника“ .....	
(др Касим Прохић) .....	
Умјесто бесједи: „Битка на Козари“ (приповијетка Бранка Ћопића) .....	
5. САДРЖАЈ .....	



КЊИЖЕВНИ СУСРЕТИ НА КОЗАРИ  
ЕДИЦИЈА  
ОВЈЕНЧАНИ

БРАНКО ЂОПИЋ  
СУНЧАНИ СВЈЕТОВИ  
ИЗАБРАНА ПРОЗА И ПОЕЗИЈА

Издавачи  
ГРАД ПРИЈЕДОР  
и  
ЈУ НАРОДНА БИБЛИОТЕКА  
„БИРИЛО И МЕТОДИЈЕ“ ПРИЈЕДОР

За издаваче  
МИЛЕНКО ЂАКОВИЋ  
МАРА ЕЋИМ

Уредник  
МЛАДЕНКО САЦАК

Припрема рукописа, лекторисање и коректура  
ДАНИЈЕЛА ЈЕЛИЋ и КРИСТИНА КЕКИЋ

Ликовно уређење корица  
ИГОР МОТЛ

Вињете  
Ученици ОШ „Бранко Ђопић“, Хашани

Припрема и техничко уређење књиге  
АДНАН БАДЊЕВИЋ

Штампа  
PRINT DESIGN

Тираж: 300

ПРИЈЕДОР, 2018.

ISBN \_-\_-\_\_\_\_\_-

CIP - Каталогизација у публикацији  
Народна и универзитетска библиотека  
Републике Српске, Бања Лука

821.163.41-1

ДАНОЈЛИЋ, Милован, 1937-

Изабране песме : (1957 - 2017) / Милован Данојлић ; књигу приредио Младенко Саџак. - Приједор : Град Приједор : Народна библиотека «Ђирило и Методије», 2018 (Приједор : Print design). - 355 стр. : илустр. ; 21 cm. - (Библиотека Књижевни сусрети на Козари. Едиција Овјенчани / [уредник Младенко Саџак])

Тираж 300. - На насл. стр.: Писац Милован Данојлић добитник награде «Књижевни вијенац Козаре» 2017. године за књижевни опус. - Живот и дјело Милована Данојлића: стр. 6-23. - Садржај: Објава доласка ; Вечити наилазак ; И то је моја земља ; Средина живота ; Празнични дани просте године ; Видљиви свет ; Тајне припреме.

ISBN 978-99976-646-5-5 (Народна библиотека «Ђирило и Методије»)

COBISS.RS-ID 7578136





